Hajnal László Gábor

S E L Y M Á K

(Tegnapi huncutságok avagy kátrány a mézben!)

Mottó:
„Szinte minden változatlan,
de már semmi nem ugyanaz. . .”
(Barátom leveléből, 1990. jan.)

Katolikus Magyarok Vasárnapja
Youngstown, Ohio, U.S.A.
1990

A borító, a szerző és a kötet fotóit
Kudelich Lajos (München) készítette

Készült
a Katolikus Magyarok Vasárnapja
nyomdájában
1739 Mahoning Avenue
Youngstown, Ohio 44509 U.S.A.

Előszó

Esztendők múltával is képtelen vagyok megfejteni, hogy amikor 1981 derekán politikai menedékjogot kértem a frankfurti rendőrségen, miért motoszkált fejemben órákon át az a vers-sor: **„A nyár heves s a kasza egyenes!"** *Tapasztalt lélektudósok talán adnának erre magyarázatot, de inkább maradok az önfaggató kíváncsiságnál, mert a nyugaton töltött évek alatt a nehezen megválaszolható kérdések elemzése, a tények iránti mohó érdeklődés tartotta bennem a hitet, reményt, hogy* **„Lesz még egyszer ünnep. . . !"**. *Konok következetességgel rakosgattam az események mozaikjait, és a Szabad Európa Rádió valamint néhány emigráns újság elfogulatlan szerkesztőinek jóindulatú segítségével levegőre kerülhettek, nyomdafestéket láthattak töprengéseim, dokumentumösszeállításaim, kritikai észrevételeim. Aztán a válogatásokból könyvek készültek* **(java részüket a Katolikus Magyarok Vasárnapja című hetilap gondozásában és anyagi áldozatvállalásával adták ki)**; *a jelen idejű gondokat térképező tanulmányokból nyomon követhető a múlt néhány különös mozzanata, s fényképszerű mozdulatlansággá rögzültek az országot, népet, kisebb-nagyobb közösségeket nyomorító bajok. Föllapozható história lett a tegnapok keserűsége, de mégsem tekintjük hiábavaló fáradozásnak az adatgyűjtéseket, mert a két világháború közötti korszakban munkálkodó szociográfusok tevékenykedése cáfolhatatlan bizonyíték arra, hogy a borzongatóan hiteles mindig olvasmányos marad, akár a gyermeki fantáziákat, álmokat riogató boszorkányos, durva mostohás mesék. Természetesen nem csupán vállaljuk esetleges tévedéseinket, ragaszkodunk is ennek jogához, de hangsúlyozzuk, hogy tudatosan — a félrevezetés szándékával — soha nem hamisítottunk, taktikáztunk.*

A kötet címe viszont „csinálmány", mert ez a szó — Selymák — nem található sem a Magyar Értelmező, sem a Helyesírási Tanácsadó Szótárban. Csak a **Selma** *lelhető, ami huncut, csintalan férfit, gyermeket jelent, régies németséggel pedig gazembert. Ám*

abban a Bács megyei faluban, ahol felnőttem, a leginkább megsemmisítő véleménynek számítódott, ha egyéneket vagy politikai, társadalmi, gazdasági szerveket, testületeket „selymáztak", s akikre ráütötték az y-nal kiegészített „minősítés" bélyegét, azoknak előbb-utóbb menniük kellett a környékről is, hiszen lehettek párttitkárok, iskolaigazgatók, papok, tanácselnökök, téesz- és állami gazdaság vezetők, apák, anyák, legények, menyecskék, hatalmukkal visszaélők vagy elzüllők, a közvélemény ítélete ellen nem volt mit tenni. Gyermekkori emlékeim „súgására" hallgatva döntöttem a nyelvtanilag kifogásolható cím mellett, sajátosan magyarítva a germánból átvett, és hazánkban meghonosodott kifejezést. „A helybéliség"-hez kapcsolódik ama ötlet is, hogy illusztrációk gyanánt néhány kisközségi tanácsháza külső-belső „csöndéletét" ábrázoló képet rakjunk a kötetbe.

A fotók készítője, Kudelich Lajos autódidaktából lett profi, a ceglédi szobafestő-mázoló iparosból az objektív mesterei formáltak jó szemű „pillanatörökítőt". Magyarországi szakfolyóiratokban is bemutatták munkáit, közölték részletes életrajzát, a „szakma" ismertebbjei közül mind többen fogadják maguk közé, de ő sem lehetett próféta saját hazájában: a nyolcvanas évek közepétől Münchenben él, és 1990 nyarán a bajor fővárosban is önálló kiállítással léphetett a megmérettetés porondjára. Az itt közölt képei egy nagyobb sorozatból valók, és a fekete-fehér látványtalanság azért döbbenetes, mert óhatatlanul is odaképzeljük az irodák asztalai mögött ülő embereket, a helybéli „kiskirályokat", de a málladozó vakolatú falakhoz, a komor ridegséghez, s úgy általában az egészhez fölösleges a külön magyarázat. Szerzőtársamnak tekintem Kudelich Lajost, mert vallom, hogy a lényegest nemcsak tollal lehet láttatni; köszönöm közreműködését!

És végezetül: amiről álmodoztam, valósággá formálódott. Szabadon választott parlamentje van az országnak, s a helybéliek voksával pozícióba kerültek intézik a községek, városok lakóinak ügyeit. Dolgunkat befejezettnek tekinthetnénk, hiszen vágyainkhoz, szívünkhöz közellévők kerültek hatalomra, de az óhajtott béke látszólagos. Gonosz indulatok mérgezik az évtizedek óta kormozott levegőt, némelyek pattanásig feszítik az indulatok húrjait, és felelőtlenül — ám kitervelt tudatossággal — szítják a káosz zsarátnokát. Épp — vagy főleg — ezért új fejezet kezdődik tennivalóimban. Ezzel a kötettel lezárunk egy korszakot, remélvén, hogy soha többé nem ismétlődik meg a szellemet-lelket tipró diktatúra ilyetén formája, és a korábbi rezsim „magánszorgalmú csahosai" belátják végre: kutyaugatás nem hallatszik az

égig. Annál inkább az imádság, a megfélemlített milliók könyörgése, és napjainkban különösen nagy szükség lészend a tiszta szavakra, a köpönyegforgató SELYMÁK fékentartására. A magunk módján s lehetőségünkhöz mérten akarunk részt venni a tényeket megmásíthatalanul mutató tükör emelgetésében: a haldoklók szájához azért tartjuk, hogy nézzük, élnek-e még, a szeplőteleneknek így akarunk biztatást adni, s a színváltoztatókat pedig figyelmeztetni — nem felejtünk egyhamar. Tehát következik a folytatás, ha marad elegendő erőm, s akad még a nyugaton élő magyarok között annyi érdeklődő olvasó, hogy megrendelésükkel — támogatásukkal — hozzásegítik a kiadót a szükséges pénz előteremtéséhez. Ne feledjük Szabó Dezső örökérvényű intelmét, miszerint **„Éhes hassal nem lehet Himnuszt énekelni!".**

Kívül-belül leselkedő magány. . . !

(Margószéli feljegyzések az Erdélyi Magyar Autonóm Tartományról egy történelem hamisító könyv alkotói módszereiről, illetve a mű megjelenése utáni vitához.)

Uram, elfogyott a só, a megszegett
kenyér vörhenyes barna.
Didergő szelek kapaszkodnak a
kisjánosok orcáiba, a jászol
partjainál moslék és disznó keveredik
patyolat-fehér keszkenővel.

Zas Lóránt

Első fejezet

Még be sem fejeződött az első világháború, a nagyhatalmak a békekötés utáni politikai, társadalmi és területi kérdések megoldásain töprengtek. A kor történelmével foglalkozó kutatók immár hazánkban is kimondhatják, hogy az Egyesült Államok 28. elnöke, Woodrow Wilson nem akarta darabokra tördelni — feloszlatni az Osztrák-Magyar Monarchiát, mert attól tartott: a sok kis állam nem lesz gazdaságilag életképes, és a **‚germán veszélyt'** sem tudják ellensúlyozni. Amerika nemzetközi tekintélyű első embere egy föderációs terv kidolgozását támogatta, hogy az adott határokon belül, demokratikus elveken alapuló és önkormányzattal rendelkező nemzetek szövetsége jöjjön létre, s éppen ezért sokáig nem rokonszenvezett a cseh, délszláv és a román területi igényekkel: bizottságaikat nem fogadta, légióik megalakításához támogatást nem adott arra hivatkozván, hogy az USA formálisan nem áll hadiállapotban a Monarchiával. Fordulat még 1917 decemberében — a hadüzenet után — sem következett be, sőt, amikor Wilson 1918. január 8-án ismertette a kongresszusban híres 14 pontját, azzal komoly riadalmat keltett a nemzeti

függetlenségért és egyesítésért küzdő cseh-, jugoszláv és román körökben. Az elnök tervei azonban messze nem a szándékai szerint alakultak, hiszen a franciák és az angolok komolyan vették azt a fenyegetést: **„Ha Románia nem kapja meg Erdélyt, akkor nincs értelme tovább harcolnia!"** Vagyis: különbékét kötnek a központi hatalmakkal és nem támogatják a szövetséges államokat.

A folytatást ismerjük! Az előzményekből is csupán azért villantottunk fel egy rövid, ám fontos részletet, hogy felidézhessük: a föderációs szándék kátyuba jutása után pecsételődött meg az elcsatolt területeken maradó magyar nemzetiségiek sorsa. Most ne részletezzük, hogy miként érvényesült a **„népek önrendelkezési joga"** Romániában 1918. december 1-től (amikor a gyulafehérvári **„Nagy Nemzetgyűlés"** tagjai kimondották Magyarország és Erdély románlakta területeinek egyesülését Romániával) az 1947-ben aláírt békeszerződés pillanatáig. A két világháború közötti évtizedek históriájának boncolgatása témánk szempontjából azért mellőzhető, mert jól tudjuk, hogy a magyar kisebbség hivatalos képviselői csekély eredménnyel tiltakoztak (a sérelmi politika jegyében) a román parlamentben az **„elnemzetlenítő"** törekvések ellen, noha 1930-ban a 18 millió 57 ezer lakosból 5 millió 75 ezer fő tartozott a nemzetiségiekhez (27%), s ezek java része magyar volt. A megmaradás esélyeit latolgatva arra a következtetésre jutottak az erdélyiek gondjainak jobbításán fáradozók, hogy a területi revíziók hangoztatása helyett a maguk revíziójával kell az új önismereti programot kidolgozni, s ezzel útjára indították a máig ható — érvényes — politikai, irodalmi irányzatot: a transzilvanizmust.

Kétségtelen, hogy 1920 után mindinkább bebizonyosodott: Wilson szinte cáfolhatatlan valóságként látta a jövőt, hiszen sem gazdasági, sem politikai vonatkozásokban nem jelentett előrelépést a kisállami rendszerek erőltetett létrehozása. Részben ennek tulajdonítható, hogy 1945—1948 között ismét előtérbe kerültek a föderatív elképzelések. Természetesen nem a korábban elcsatolt területek visszaadásával akarták a kapcsolatokat rendezni. Petru Grozát 1945 márciusának elején nevezték ki Románia miniszterelnökévé, s rá két hétre a magyar Ideiglenes Nemzeti Kormány küldötte Bukarestbe érkezett, hogy a jövő lehetőségeiről tárgyaljanak. A megbeszélésekről készült jegyzőkönyv szerint: Petru Groza szeme előtt egy, a Lajtától a Fekete-tengerig terjedő egységes **blokk terve lebeg, melynek magját a magyar-román államszövetség képezné, ahol eltűnnének a vámhatárok, egységes valuta,**

és a legteljesebb politikai együttműködés alakulna ki. Nos, ez a jelentés komoly reménykedést váltott ki a holnapot tervezőkből, még akkor is, ha a józanul gondolkozók látták, hogy a kossuthi eszme, a Duna-föderáció lehetőségének fontolgatása csak a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (pontosabban: annak szovjet vezetője) jóváhagyásával történhet. Az események későbbi alakulása is ezt igazolta, hiszen 1946 elejétől mind jobban háttérbe szorult a vámunió és a föderáció emlegetése, és amikor 1947 májusában Budapestre látogatott a Groza vezette román kormányküldöttség, már az integrációt, mint célkitűzést nem akként emlegették, hogy elsődleges program (bár nem tekintették tárgytalannak). A dolgok alakulását (természetesen háttérben maradva) az oroszok irányították, és a gazdasági együttműködés mellett fokozódó ütemben szorgalmazták a katonai-politikai szövetségi rendszer létesítését, tekintettel az úgymond megváltozott nemzetközi helyzetre. A **Pax Danubiana** azt követően került le végleg a napirendről, hogy a Pravda 1948 januárjának végén közölte az SZKP állásfoglalását, miszerint: „**ezeknek az országoknak nem ez a kiagyalt föderáció vagy konföderáció a problémájuk, hanem függetlenségük és szuverenitásuk megvédése és megszilárdítása, belső demokratikus erőik szervezése és mozgósítása útján**".

A szovjet fennhatóság — ellenőrzés — alatt lévő országok majdani feladatait ily módon szűk ösvényre terelték, és a Román Munkáspárt Központi Vezetősége ülésén (1948. június 10—11.) határozatot hoztak. Ennek 4. pontja szerint: „**a szocializmus építése a fokozódó osztályharc között megy végbe**". Ezzel a megállapítással egyidőben a nemzetiségi politika is új szakaszba lépett, és a romániai magyarság érdekképviseleti szervének, a **Magyar Népi Szövetség** 1948. július 23—25 között tartott összejövetelén (Csíkszeredában) azt hangsúlyozták, hogy az együttlakó nemzetiségiek „**minden megnyilvánulása, legyen az politikai, gazdasági, vagy kulturális, az osztályharc szellemében**" kell végbemenjen; a Román Munkáspárt pedig decemberben foglalt állást a nemzeti kérdésben. Idézünk Lipcsey Anikó tanulmányából, amely a Kritika 1987 szeptemberi számában jelent meg.

„Ebben mindenki megkapta a magáét: a magyarok a nacionalizmus, a németek a hitlerizmussal való szimpátia, a szerbek a titoizmus, az ukránok, bolgárok a kuláksággal, törökök, görögök az imperializmussal való cimboraság, a zsidók a cionizmus miatt.

Ami a romániai magyarságot illeti: amint 1947-ben a magyarországi kisgazdapárti ‚köztársaság-ellenes' összeesküvést, a Mindszenty- és Rajk-pert sem védhették ki, hogy őket is ne érintse: gyanú vagy letartóztatás, államellenes összeesküvés, Intelligence Service, Gestapo-ügynök, stb. vádak formájában. 1949—1950-ben csaknem a Magyar Népi Szövetség teljes vezetősége, írók, egyetemi tanárok, egyházi emberek, kommunisták, szociáldemokraták, értelmiségiek, munkások lettek a romániai koncepciós perek áldozatai. Az MNSZ új vezetőségének feladata abban merült ki 1949—1952 között, hogy közvetítette a Román Munkáspárt határozatait és annak szellemében mozgósította a magyarságot..."

A nemzetiségiek helyzetének alakulását jelentősen befolyásolta, hogy Gheorghiu-Dej kíméletlenül törekedett a teljes hatalomátvételre, és a párt főtitkárának személyi kultusza 1952-ben szilárdult meg: amint tökéletesen biztonságban érezte magát, a nemzetiségi politika formálásban is lépett egyet — visszafelé. Az alkotmánytervezet vitájára készített jelentésében azt hangoztatta, hogy: „**a román kommunista párt nemzetiségi politikája a sztálini tanítás helyes és következetes alkalmazására épül**". A területi-közigazgatási beosztásnál az oszd meg és uralkodj elvét gyakorlatiasították, és úgy húzták meg a Magyar Autonóm Tartomány határait, hogy azon belül csak a romániai magyarság alig egyharmada élt. Idézzük az Alkotmány 19. szakaszát.

„Az RNK Magyar Autonóm Tartományát a kompakt székely magyar lakosság lakta terület alkotja: a Magyar Autonóm Tartománynak autonóm közigazgatási vezetősége van, amelyet az Autonóm Tartomány lakossága választ. A MAT a következő rajonokat foglalja magába: Csík, Erdőszentgyörgy, Gyergyószentmiklós, Kézdivásárhely, Maroshévíz, Marosvásárhely, Régen, Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely. A MAT közigazgatási központja Marosvásárhely lesz."

Az Autonómia létrehozására vonatkozó intézkedés lényegét brosúrákban, könyvekben magyarázták, és úgy tüntették fel, hogy ez a párt lenini-sztálini nemzeti politikájának újabb sikere. Tagadhatatlan, hogy a MAT kialakítását arról a mintáról másolták le, amit Joszif Viszarionovics „**alkotott**" 1936-ban, és ez akkor — a Szovjetunióban — az anyanyelv használatára adott nagyobb lehetőséget. A Magyar Autonóm Tartomány lakosait sem korlátozták abban, hogy miként beszélnek, írnak, olvasnak, ám ez formailag csak annyit jelentett; a természetes állapotot emelték törvényerőre, hiszen a MAT-ban élők döntő többsége magyar volt. Az öröm azonban gyorsan lohadt, mert kiderült, hogy korábban Erdély nemzetiségiek lakta területein bárki „**használhatta**" akadálymentesen nyelvét, de 1952-től ezzel a lehetőséggel

csupán azok számolhattak, akik a MAT területén tartózkodtak. Tehát a Kolozs, Szilágy, Temes, Bihar vagy Szatmár megyében élőket (kb. 920 ezer főnyi magyarságot) kirekesztették az alkotmányban is biztosított joguk gyakorolhatóságából, pedig a nyelvhasználatra vonatkozó rendelkezések 6. paragrafusában ez állt:

„A román állam hivatalos nyelve a román. Mégis, azokban a közigazgatási és bírósági kerületekben, amelyekben a lakosság túlnyomó része nem románajkú, a 8. és következő paragrafusokban foglalt rendelkezések nyernek alkalmazást.

7. par. — A magántermészetű kapcsolatok tekintetében, mint levelezésben, a távbeszélő forgalomban, stb., az ipari-kereskedelmi életben és a sajtóban, valamint bármilyen természetű kiadványokban és közleményekben és a nyilvános gyűléseken a román állampolgárok szabadon és megszorítás nélkül használhatnak bármilyen nyelvet.

8. par. — Azok a törvényszékek és járásbíróságok, amelyeknek körzetében a legutóbbi népszámlálás adatai szerint a lakosság legalább 30%-a nem románajkú, hanem egy más közös nyelvet beszél, kötelesek:

a) az illető körzet 30%-át kitevő lakosság tagjai által saját anyanyelvükön kiállított és benyújtott bármilyen beadványt elfogadni anélkül, hogy ezekről román fordítást követelhetnének...”

Nem citálunk több fejezetet az 1948-ban törvényerőre emelkedett alkotmányból. Eme néhány pontból is érzékelhető, miként lett fél évitized múltán sok tekintetben írott malaszt a jog. A kommunista párt kolozsvári napilapja, az Igazság 1953. január 29-i számában hozták nyilvánosságra Gheorghe Gheorghiu-Dej bejelentését, hogy Romániában megoldották a nemzetiségi kérdést. Ebből következett az is, hogy nincs szükség a kisebbségek szövetségeire, így a Magyar Népi Szövetségre és a Nemzetiségi Minisztériumra sem. Az indoklásban az szerepelt, hogy a nemzeti elzárkózás veszélyes lehetőségeit hordozzák magukban az efféle különállások és ezek akadályozzák a román, valamint a magyar nép egymásra találását. (Érdekesség gyanánt tegyük hozzá, hogy 1959-ben ezzel indokolták a Babes és Bólyai egyetemek összevonását!) A további események alakulását csupán annyiban módosította Sztálin halála, hogy Kolozsvárott megszüntettek két magyar tannyelvű főiskolát és 1955-ben Marosvásárhelyre helyezték az Állami Irodalmi és Művészeti Könyvkiadó magyar nyelvű szerkesztőségét, s Erdélyben fokozatosan eltűntek a kétnyelvű

feliratok. Így az Autonóm Tartomány egyfajta **„kulturgettó”** lett, és hiába tiltakoztak az ellen az értelmiségiek, hogy a romániai magyar irodalmat **„magyar nyelvű román irodalom”**-ként emlegették hivatalosan, az eredmény szinte nullának tekinthető. A szigorításokhoz tartozott az is, hogy tervbe vették a Moldvában 1947-ben létesített magyar nyelvű iskolák bezárását, noha az induláskor komoly derűlátással cikkeztek a tanügyi reform biztosította újabb lehetőségekről. Idézünk Kovács György 1950-ben közzétett beszámolójából:

„A Közoktatási Minisztérium, a Román Munkáspárt irányításához híven, minden lehetőséget megad a csángó falvak iskolahálózatának fejlesztésére. 1949—1950 tanévben újabb négyosztályos magyar tannyelvű iskola létesült. Ezeknek az iskoláknak szervezését a kormány augusztusban jóváhagyta. Megnyílik ezenkívül három óvoda is. Lujzi-Kaluger-ben megnyílik az első hétosztályos magyar tannyelvű iskola negyven csángó gyerek befogadásával. Emellett az iskola mellett internátus fog működni, tehát a vidék csángó gyerekeinek nem kell többé a Kárpátokon túlra menniük, szülőföldjüktől távol eső községekbe, ha anyanyelvükön akarják folytatni tanulmányaikat.”

Tíz esztendő múltán, 1958-ban megszűnt a magyar nyelvű oktatás a Keleti-Kárpátokon túl élő, mintegy 100—150 ezer lelket számláló csángó falvakban, és akik ott tanítottak — például Kallós Zoltán —, mindahányat szélnek eresztették. A Magyar Autonóm Tartományban viszont apróbb jelek arra utaltak, hogy jobbul a helyzet: kiadták Koós Károly és Tamási Áron könyveit, szabadon engedték az 1949—1950-ben börtönbe zárt magyarok java részét, ám az átmeneti enyhülés ívét megtörték az 1956-os forradalom eseményei: 1957 januárjában az egész romániai magyarságot revizionizmussal vádolták. Egyik oldalon perek kezdődtek, míg a másikon sorozatos meglepetések okait elemezhették a kisebbségek: 1957-ben párthatározat hagyta jóvá, hogy magyarul is lehet felvételizni az egyetemeken, létrehoztak egy Nemzetiségi Főigazgatóságot, de amikor a szovjet csapatokat kivonták Románia területéről (1958. július 25-én), újabb intézkedésekkel zsugorították a megmaradás esélyeit. A Magyar Autonóm Tartományban felére csökkentették a magyar nyelvű iskolákat, visszaszorították a szakoktatást, elkezdődött a fontosabb intézmények románosítása, megnehezítették a városba költözést, és az állam kijelölhette a dolgozók munkahelyét. Röviddel később, 1960. december 19-én, az RMP Központi Bizottsága ülése után Nicolae Ceausescu a Nagy Nemzetgyűlés elé terjesztette a **„Román Nép-**

köztársaság területi-közigazgatási beosztásának megjavítására vonatkozó" törvénytervezetet. A változások mind a 18 tartományt érintették és a Magyar Autonóm Tartomány nevét Maros-Magyar Autonóm Tartományra módosították. Ezzel azonban szétzilálták a még meglévő egységet is. Lipcsey Ildikó a Kritika 1987 szeptemberi számában úgy összegezte az át-és szétcsatolások végeredményét:

„Temesvár tartományból hozzákerült: Sármás és Ludas teljesen, Dicső rajon részben. Sztálin tartományból szintén hozzácsatoltak egy falut, viszont a korábbi Magyar Autonóm Tartományból Sztálin tartományhoz csatolták a magyarlakta Sepsi és Kézdi rajonokat. Így a MMAT területe 759 ezer négyzetkilométerről 802 ezer négyzetkilométerre növekedett, de a magyarság számaránya csökkent a román többségi részek hozzá- és a magyar lakta területek elcsatolásával. (A hozzászólók részéről olyan megmosolyogtató magyarázatok hangoztak el, hogy ‚Sepsi rajon még Bukaresthez is közelebb esik, mint Marosvásárhelyhez'.)"

A dolgok ilyetén alakulása visszafordíthatatlanná tette a nemzetiségek helyzetének satnyulását. Feledésbe merült, hogy 1918-ban a Gyulafehérvári Határozatok, majd 1919-ben a nemzetközi kisebbségi szerződés garanciát nyújtott a szászok és székelyek lakta területeken az egyházi, kulturális élet autonómiájára, s ennek megtartását, tobább fejlesztését remélték 1952-ben. Az idők múlásával azonban egyre inkább csökkent a remény, hogy előrelépés történik a nemzetiségieket érintő politikában, hiszen az autonómia nem jelentett önkormányzatot-önigazgatást. Ha a névváltoztatást is figyelembe vesszük, a MAT 15 évig élt, és közben nagy nehézségek árán komoly tehetségeket indított útjára, közöttük olyanokat is, akik önkéntes halálukkal tiltakoztak — mint Szilágyi Domonkos — a **„kívül-belül leselkedő magány"** ellen. A pontot a küzdelmes esztendők végére 1967-ben tették, amikor december 6—8 között az RKP Országos Konferenciáján szóba került, hogy ismét új megyéket és municípiumokat kell kialakítani. Elvégeztetett! Sajnos, nemcsak a történet elejét ismerjük, a végéről is tudunk valamit — és az sem kevés.

Második fejezet

A Magyar Távirati Iroda rövid közleményben összegezte, hogy 1982. november 29-én és 30-án Nicolae Ceausescu fogadta Aczél Györgyöt, valamint Várkonyi Pétert. A hír szerint áttekintették a magyar-román kapcsolatok alakulását, s az őszinte, nyílt

légkörű tárgyalásokon kölcsönösen tájékoztatták egymást az országaikban folyó építőmunka eredményeiről és a napirenden levő feladatokról. A kurtára fogott tájékoztatás önmagában nem lenne figyelemreméltó, ha nem tudnók, hogy ekkor már milyen dacos kritikai vélemények láttak napvilágot a Tiszatáj 1982. szeptemberi, illetve a Valóság októberi számaiban Ion Lancranjan Beszéd (vagy más fordításban: Vallomások — Gondolatok) Erdélyről kötetéről. A bukaresti Sport és Idegenforgalmi Kiadó gondozásában 1982 tavaszán (március 15-én) megjelent könyv négy részből áll: Az Erdélyi rapszódia cikkei még 1957-ben keletkeztek, míg a Szülőföldben 1979-es írások kaptak helyet. Ezt követi 1980-as dátummal „A hazafiság — életszükséglet" fejezet, és a sort a címadó esszé zárja, de valamennyiben ott húzódik az a vezérfonal, hogy Erdély, a **„több ezer éves ősi román föld"** biztonságát napjainkban is veszélyeztetik — a magyarok!

A hazai közvélemény figyelmét először Köteles Pál hívta fel a **„Töprengés egy torzkép előtt"** című, s igen bátor hangvételű dolgozatával. Fogalmazhatott egyrészt pontosan azért, mert az 1927-ben született szerző a kolozsvári Bólyai egyetemen szerzett filozófiából és lélektanból diplomát, majd 1950-ben hamis vádakkal börtönbe zárták; szabadulása után 20 évig nem publikálhatott, de a figyelés jogát — lehetőségét — nem vehették el tőle. Kádár János romániai látogatásának évében — 1977-ben — települt át Magyarországra, s lett a Debrecenben megjelenő folyóirat, az Alföld szerződéses rovatvezetője. (Innét később, amerikai körútja után elbocsátották!) Köteles Pál tehát belülről ismerte az indulatok fölkavarásának veszélyességét, ezért fontosnak tartotta kihangsúlyozni, hogy Lancranjan művét nem lehet szó nélkül hagyni, mert:

„A dagályos stílusú, frázisértékű állításokat terjengősen ismételgető, a tapasztalatnak és történelmi igazságnak fittyet hányó, az olvasók érzelmeire apelláló és spekuláló könyvet csakis tartalmi szempontból érdemes vizsgálni. Azt szükséges elodázhatatlanul elemezni, hogy mi miatt és milyen célból szerkesztették egybe a negyedszázados időszakot átfogó cikkgyűjteményt? A cikksorozat azt sugallja ugyanis, hogy az elmúlt 25 évben nem szűnt meg a veszély-kontinuitás. A szerző többször megismétli, hogy a veszélyhelyzet azóta létezik, amióta a magyarság megjelent Európában és megpróbálta leigázni a maga vad módszereivel a magas kultúrájú, ősi dák és szelíd római hagyományok szerint élő román népet."

A Tiszatáj 1982. szeptemberi száma pillanatok alatt elfo-

gyott és nem túlzás állítani, hogy rongyossá olvasták a kézbe vehető példányokat. A magyar kultúrpolitika irányítói gyorsan fölfigyeltek a Szegeden megjelenő folyóirat sikerére, és amikor 1982. október 15-én sor került az úgynevezett **„eligazító értekezletre"**, amelyen az állami-és pártvezetés, továbbá a kulturális fórumok irányítói vettek részt, felelősségre vonták a Tiszatáj főszerkesztőjét, valamint a helyettesét. Lemondásra szólították fel Vörös Lászlót és Annus Józsefet, azzal vádolván őket, hogy az eltűrhetőnél gyakrabban közölnek nem kívánatos szerzőktől még kevésbé óhajtott tartalmú írásokat, s ez pediglen a **„párt politikai szempontjainak figyelmen kívül hagyásá"**-val azonos bűn. A dorgálás viszont mégsem volt teljesen egyértelmű, hiszen Lancranjan célba vett olyan személyt is könyvében, akiről nehezen hihető, hogy irredenta vagy revizionista lenne. Azt írta a könyv 132. oldalán:

„Különös, hogy 1966-ban egy fontos budapesti fórumon elhangozhattak az alábbi szavak: A trianoni békeszerződés imperialista békediktátum volt, amely földarabolta Magyarországot, Romániához csatolta Erdélyt. Ezt a hamis, minden alapot nélkülöző eszmét hangoztatta ugyanaz a felszólaló a Helsinki Konferencián is:. . .az első világháborúban hozott véráldozatok ellenére a legyőzött Magyarország területe a korábbiakhoz képest egyharmadára csökkent."

Nos, a **„megengedhetetlennek"** minősített szavakat használó személy azonosításával nem kellett sokat bíbelődni: akár a romániai, akár a magyar olvasók gyorsan rájöttek, hogy a szövegösszefüggéseiből szándékosan kiszakított és ferdítve fordított mondatok Kádár János szájából hangoztak el — de nem egészen így. Ezért aztán újabb recenzió látott napvilágot a Valóság 1982. októberi számában. Száraz György **„Egy különös könyvről"** beszélve Köteles Pál elemzésénél árnyaltabban, ám sokkal részletesebben szedegette szét az összekevert mítoszokat és a valóságot. Külön fejezetet szentelt annak, hogy bebizonyítsa: az MSZMP első titkára nem azokat és úgy jelentette ki! A sajtóarchivumokból előkereste az eredeti nyilatkozatokat, s ezekből idézve cáfolta Lancranjant. Most nem részletezzük az eszmefuttatást, csupán annyit említünk, hogy Kádár János 1966-ban, a párt IX. kongresszusán azt fejtegette:

„A nacionalizmus és sovinizmus nem ismeretlen Magyarországon. Hazánk és népünk századokon át idegenek elnyomottja, a magyar uralkodó osztály pedig az ország területén élő nemzetiségek elnyomója volt. Az első világháború utáni imperialista

trianoni diktátum ürügyül szolgált arra, hogy az uralkodó osztályok a végletekig csigázzák a nacionalista, soviniszta szenvedélyeket, a szomszéd népek elleni gyűlölködést."

Ez a rövid citátum jól példázza, hogy egyfelől tényleg a trianoni diktátumot emlegette — de a felelősséget az imperialistákra tolta és a kisebbségek sorsának alakulásáért a Horthy-rezsimet tette felelőssé. Ám arról elfeledkezett, hogy sem az első, sem a második világháború után nem érvényesült a wilsoni önrendelkezési jog és a néprajzi határok elve, viszont 1945 után Romániában azért nincs — nem lehet! — nemzetiségi kérdés, mert a magyarországi politikusok tudomásul vették: szomszédjuk nem soknemzetiségű, hanem egységes nemzeti állam, ahol más etnikai csoportok mellett **„magyar származásúak"** is élnek. Ez utóbbit hangsúlyozza Lancranjan is, eredeti neve: Ion Alexandru, aki az Alsófehérvár megyei Lámkeréken született 1928-ban, és tudja, hogy a királyi Romániában 1920-tól milyen ütemben számolták fel a magyar nyelvű iskolákat, gimnáziumokat (Székelyföldön 1930-ra egy sem maradt), s a hivatalokban ott lógtak a táblák, amelyeket ajánlatos volt komolyan venni: CSAK ROMÁNUL BESZÉLJETEK! Tehát könyvének írásakor nem volt ismeretlen előtte, hogy a diktatórikus nemzetiségpolitika joggal háborította fel a magyarországi közvéleményt, és a 30-as évek elejétől ez adott alapot a **„Mindent vissza!"** propaganda terebélyesedésének. Ám a múltbéli események föltámasztása pompás lehetőséget kínált néki arra, hogy előszedegessen egykori könyveket, és azokból citálva figyelmeztessen: az Erdélyre vonatkozó revíziós törekvések napjainkban is fenyegetik a békességet. S ekkor, meglepő módszerrel, előhozakodott egy bizonyos Dücső Csaba munkájával, amelynek címe: **Irgalom nélkül.**

Köteles Pál erre nem tért ki a Tiszatájban közölt kritikájában, ám Száraz György — valamiért? — fontosnak vélte, hogy eme művecske ürügyén kérdőjelezze meg Lancranjan történetírói hitelességét. Fölvetette, hogy ő hiába kutatott a könyv után, nem lelt rá, még azt sem tudta kideríteni, kiféle is a szerző, hol, mikor, melyik kiadónál látott napvilágot a műfajilag sem tisztázott (regény, színdarab, brosúra?) kötet. De — és ez az ami különösen figyelemfölkeltő — Száraz György a Helsinki Konferencián el-, illetve nem egészen úgy mondottak tartalmának megmagyarázása után következő fejezetben tért ki a titokzatos Dücsőre, mert azt gyanította, hogy Lancranjan nem véletlenül citált részleteket az **„Irgalom nélkül"**-ből.

Kétségtelen, hogy az **akkor is, most is** párhuzam megvonására tett kísérlet balul ütött ki, mert állításainak igazolásául olyan érveket sorakoztatott fel a publicista, amiknek könnyedén lehet ellencáfolatát találni. Csakhogy, szinte leküzdhetetlen problémát, jelentett, hogy az általa emlegetett könyvet sehol nem lelték, pedig nagyon keresték, hiszen ellenőrizni akarták: valóban nyomdafestéket láthattak-e azok a kijelentések, amelyek a főszereplő, bizonyos Torday Levente szájából hangzottak el. Idézünk:

„Én nem várom meg, amíg elérkezik a bosszú. Nem várok. Minden utamba kerülő oláhot megsemmisítek. Mindegyiket meg fogom semmisíteni. Nem lesz könyörület. Éjjel fel fogom gyújtani az oláh falvakat. Kardélre hányom az egész lakosságot, megmérgezem a kutakat és még a bölcsőben lévő csecsemőket is megölöm. Csirájában fogom megsemmisíteni ezt a semmirekellő tolvaj népet. Senki számára nem lesz kegyelem. Megsemmisítek minden oláhot, és akkor Erdélyben egyetlen nemzetiség lesz, a magyar, az én fajtám! Ártalmatlanná teszem a jövő Horeáját és Closcáját. Nem lesz kegyelem!”

És így tovább. Teljességgel ésszerű, hogy Száraz György — s rajta kívül mások is — látni akarták az idézett szövegek valódiságát, márcsak azért is, mert Lancranjant többször rajtakapták a citátumok sajátos alkalmazásán, nevezetesen: a lényeget meghamisította. A Valóságban közölt tanulmány után fontosnak érezte, hogy válaszoljon, s az **„In asteptare”** című replikájában — ennek hangvételét most ne minősítsük — azt írta Lancranjan; Dücső Csaba műve 1939-ben jelent meg a kiadóhivatal RT-nál. A közlemény 1983-ban látott napvilágot a **Vocatia constractiva** kötete 191-192. oldalán. Utána azonban nagy csönd következett Magyarországon. A Dücső Csaba létezését firtató viták elapadtak, s hovatovább úgy tűnt, hogy a csatabárdot földbe ásták. Azügyre figyelőknek azonban gyanús volt ez a csinált csönd, ám közben az Akadémia Kiadónál erőteljesen dolgoztak az Erdély története nyomdai előkészítésén. A terjedelmes mű hihetetlen méretű érdeklődésre tartott számot, s amint vásárolható lett, tülekedtek érte az emberek, noha az ára elég magas. De még szinte utcára sem került a hatalmas és tartalmában a körülményekhez képest dicséretesen tárgyilagos munka, a román histórikusok egész csapata lendült támadásba. Eleve történelemhamisításnak bélyegezték az egészet, s „veszélyes játék”-nak nyilvánították a tanulmányok tartalmát. A kölcsönös vádaskodások-védekezések, cáfolatok-bizonyítások a legmagasabb párt- és állami tisztségviselők némelyikét is arra késztette, hogy nyilatkozzék. Mindkét oldalon villogtak az érvek kivont kardjai (a névsorolvasástól most eltekintünk), de aztán fokozatosan csillapodnak a kedélyek. Ezért hatott a meglepetés erejével, hogy a Mozgó Világ 1987/7. számában Varga János előhozakodott az aduval:

„Dücső Csaba valóban létezett, és az ominózus munka az ő nevével fémjelzetten tényleg kikerült a sajtó alól. Erről hírt ad egy irodalomtörténeti lexikon is. Annak, hogy Száraz György nem tudott a kötethez hozzájutni, egyszerű — és az ő mentségére szolgáló — magyarázata van. A felszabadulást követően Magyarországon létrejött demokratikus államhatalom irányítói bezúzás végett kötelezték a könyvtárakat és közintézményeket minden olyan írásmű beszolgáltatására, amely tartalmánál fogva antihumánus, nacionalista, soviniszta, antiszemita, uszító, fajgyűlölő, stb. tartalmúnak minősült. A rendelkezés célja minden további lélekmérgezés meggátlása volt.

A külső címlapon egy zászlót tartó és kürtöt fújó ‚ősmagyar’ (szittya?) a következő — felszólításszámba menő — szöveggel: ‚Atila (sic!), Álmos, Árpád ivadéka, fel az új honfoglalásra’. Az ábra felett a cím: ‚DÜCSŐ CSABA Nincs kegyelem’, alatta pedig ez olvasható: ‚BUDAPEST, 1939 TAVASZA’. A címlap hátoldala további eligazítással szolgál. Róla tudjuk meg, hogy a munkát a ‚Centrum Kiadóvállalat RT’ adta ki.”

Ha itt elidőzünk egy pillanatig, akkor vagy tucatnyi kérdés tolul előtérbe. Például az, hogy a Centrum, amelynek alapító részvényese volt Teleki Pál is, és főleg egyetemi kiadványokat gondozott, miért támogatta ezt a valóban silány könyvet, tobábbá: hogyan írhatták Attila nevét egy t-vel, és miért nem vette észre senki a szerző ama állítását, miszerint a magyarság ősei közé tartozik Dzsingisz kán, az országunkat végigpusztító tatár horda vezére. A dátum közlése is gyanús, hiszen Magyarországon nem szokás (kivételek persze lehetnek) az impresszumban feltüntetni az évszakot. Aztán: hol rejtőzött 40 évig ez a váratlanul megtalált példány. Erről Varga János nem tett említést, pedig dolgozatának végén 16 pontból álló lábjegyzet olvasható! Az viszont tény, hogy Dücső Csaba névvel valaki könyvet jelentetett meg, s ennek nyoma van Gulyás Pál: Magyar írók élete és munkái című lexikon negyedik kötetének 404. oldalán. Ettől azonban még mindig nincs megnyugtató válasz arra, hogy hol is vetette papírra a vértől csöpögő, primitíven nacionalista kelekótyaságait a szerző, s kiknek a céljait szolgálta a **„Nincs kegyelem”**. Az 1927-ben született Varga János csupán arra tért ki cáfolatában, hogy Lancranjan folyamatosan idézte a 188 oldalas könyv főhősének kije-

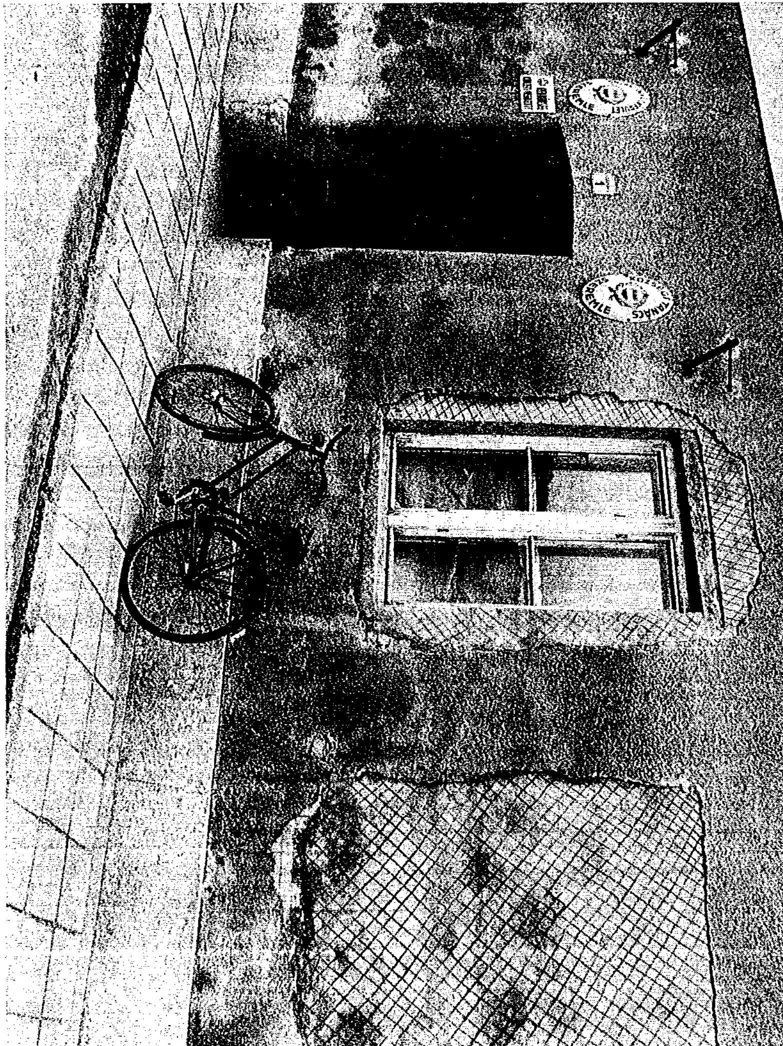
lentéseit, de semmi jelét nem adta annak: bármit is kihagyott volna az idézetek kezdete és végre között. Márpedig ezt cselekedte! De ezzel sem elégedett meg:

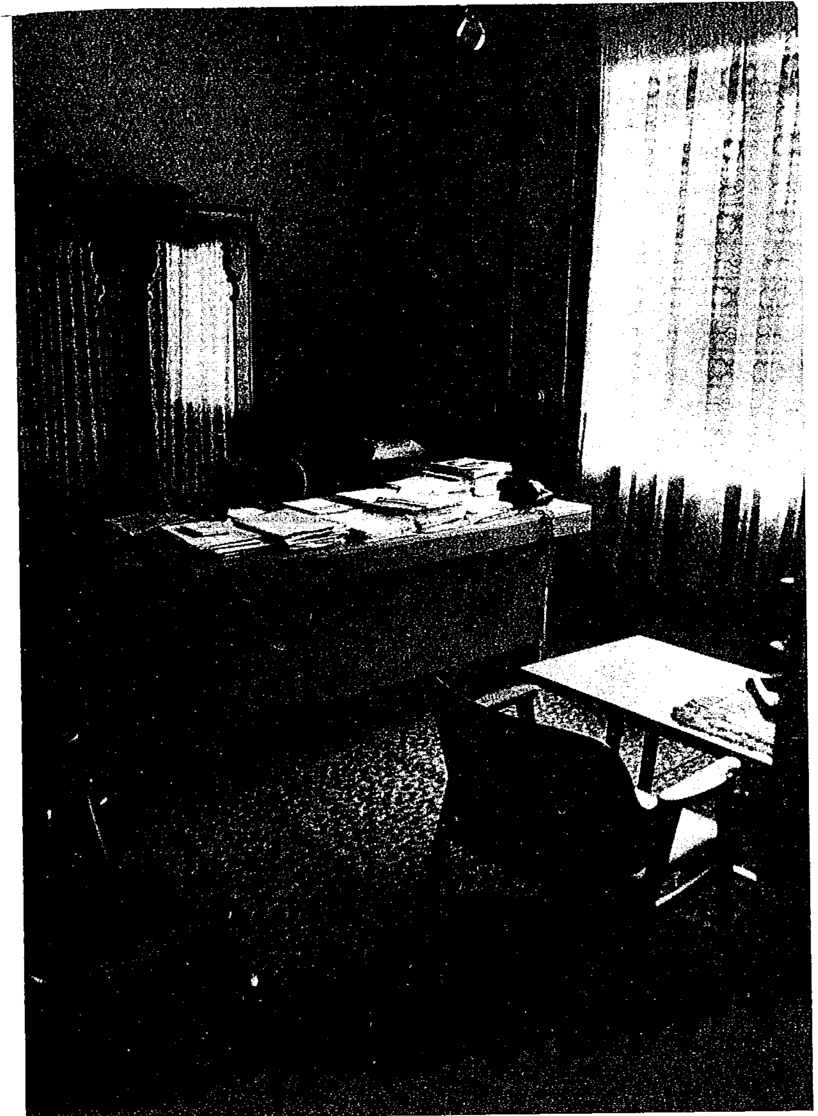
„Aztán itt van a levente-ügy. Az eredeti rémregényben Torday keresztnévként viseli a Levente nevet. E szó Dücsőnél más értelemben egyetlenegyszer sem fordul elő. Lancranjan szövegében a Levente már kisbetűvel íródik, ebben a formájában kapcsolódik a Torday névhez, ebben a minőségben pedig funkcióhordozóvá válik. Egyértelműen azt a látszatot sulykolja tehát, hogy a Horthy-korszak hivatalos, az egész ifjúságra rákényszerített levente-mozgalmának egyik részeséről van szó. Innét már csak egy lépés kell ahhoz, hogy Lancranjan 1940 őszén a rongyosgárdisták mellett l e v e n t é k k e l is elözönöltesse Észak-Erdélyt, és kínoztassa-ölesse velük az ottani román lakosságot. És e lépést meg is teszi."

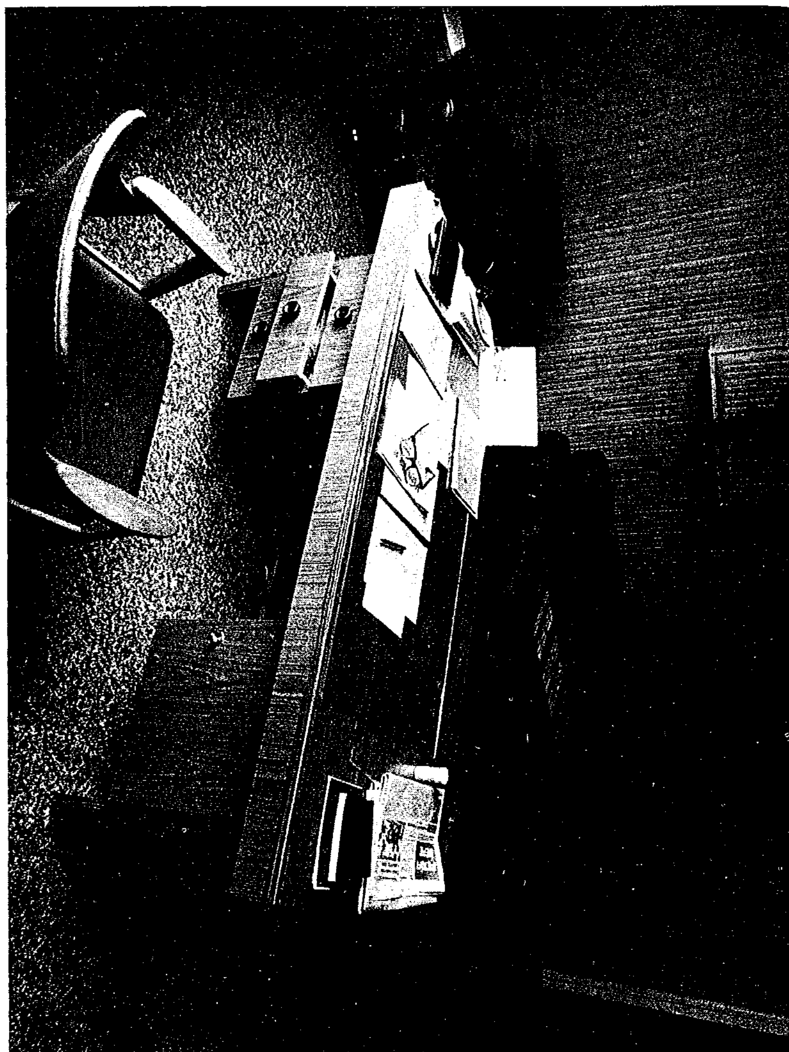
Vajon miért? Nem gondolt arra, hogy az eredeti szöveget könnyedén ellenőrizhetik és azt is összevethetik a könyvét lapozgatók, hol ferdített tudatosan. Netán amiatt nem törődött a részletekkel, mert Lancranjan maga sem olvasta Dücső eredeti könyvének szövegét, csupán másodkézből szerezte — kapta! — az információkat. Ezt sejteti az a tény is, hogy Száraz Györggyel vitatkozva azt állította: a **„Nincs kegyelem"** a Kiadóhivatal RT-nál jelent meg (helyesen: Centrum Kiadóvállalat RT), és tömeges példányszámban, pedig az erre vonatkozó adatot, a kiadvány nem tünteti fel. Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az Universal című romániai lap 1940. szeptember 20-i számában arról írtak:

„Az észak-erdélyi terrort a magyar ‚Leventé'-ből átalakult bandák fejtik ki, amelyeket a legutóbbi időben felfegyvereztek. Ezek barangolnak keresztül-kasul a román területeken, és terrorizálják a lakosságot. (...) A magyar kormányzat által hivatalosan támogatott Levente-mozgalom számára (...) Dücső Csaba ‚Nincs kegyelem' címmel még 1939-ben írt egy, a magyar kormány cenzúrája által is jóváhagyott könyvet, amelyben egy Torday nevű leventehős elmondja Piroskának, hogy mi a levente kötelessége: az erdélyi románok könyörtelen kiirtása . . ."

Varga János, aki a legnagyobb hazai levéltárakban dolgozott az egyetem befejezése után — 1950-től —, s beosztásai lehetővé tették a zárolt dokumentumok átnézését is, a Mozgó Világban publikált tisztászó replikájában fölvetette, hogy a magyar kormány azért nem hagyhatta jóvá a kötet kiadását, mert a cenzúrát 1939. szeptember 1-től vezették be, míg a regény az év tavaszán jelent meg. Az egész Dücső-jelenségből tehát arra is lehet következtetni, hogy a könyvet a határon kívül írták — vagy onnét iratták —, (lásd a mongol származásra hivatkozás), mert ez jó lehetőségnek kínálkozott arra: befeketítsék a magyar hadsereget és gyilkossággal vádolják a csak fapuskákkal gyakorlatozó leventemozgalmat. Lancranjan az összes állítását erre a könyvre alapozza, ám idáig senki nem jelentkezett a két világháború között alkotó tollforgatók, kiadók, újságszerkesztők közül, hogy személyesen ismerték Dücső Csabát. Ideje lenne, hogy a magyar és román történészek egyaránt tárgyi bizonyítékokkal tegyenek pontot a módszeresen feléleszttgetett vita végére, hiszen a csatározás igazi áldozatai (az erdélyi honfitársaink) saját bőrükön érzik az úgynevezett **„jószomszédi viszony"** elmérgesedésének brutális következményeit!

Egyik végletből — a másikba. . . !

(A romániai menekültek helyzete 1989-ben Magyarországon)

A magyar kormány 1979-ben nagy előzékenységgel és buzgalommal lemondott arról, hogy a Romániában élő magyarok kettős állampolgárok legyenek, s ezzel jogfosztottá tette valamenynyiüket. Tragikusan rövidlátó intézkedés volt ez, mondhatni megbocsáthatatlan politikai könnyelműség, de talán nem kiküszöbölhetetlen a döntés; 1990 februárjában a magyar kormány egyoldalúan felmondta az egyezményt. Nehéz — szinte lehetetlen — az okokat és következményeket röviden elemezni, de nem is lehet szó nélkül hagyni a múltbéli helyzet kuszaságait, mert 10 évvel később elérkezett az egyik végletből a másikba. . . ! — hatalmas gondja. A párizsi emberi jogi értekezleten, 1989. június 12-én, Erdős André magyar nagykövet arról beszélt, hogy hetente mintegy 300 menekült érkezik, s ezek kétharmada román, vagyis a probléma már összeurópai, hiszen az érkezők java része nem az anyaországba jön. Sokan csupán ugródeszkának tekintik Magyarországot, közülük mind több az úgymond **„kétes elem"**, gyakran csak kalandvágyból indulnak neki a zöld határnak, netán más okból. . . A Magyar Nemzet 1989. június 29-i számában azon töprengett DIURNUS:

„A magyar és a nemzetközi közvélemény joggal fölháborodott azon, hogy a magyar határról ezreket, meglehetősen ‚impresszionisztikus' ismérvek szerint, egy időben visszafordítottak. Csakhogy Szűrös Mátyás tavaly januári híres rádiónyilatkozata után 24 órával odaát általános amnesztiát hirdettek, és becslések szerint százezer ember özönlött ki a börtönökből. És úgy tetszik, Románia a menekülési hullámot lumpenexportra is felhasználja. S még ha csak arra. . . No meg aztán tapasztalataim szerint a menekültek, határszökevények jó része: igazi gazdasági menekült. (. . .) Régebben a kivándorolni szándékozó előbb a magyar szervektől kért, még Romániából, áttelepülési engedélyt, s ha megkapta, fordult a román hatóságokhoz. Magyarországnak tehát preszelekciós, Romániának utószelekciós joga, lehetősége volt. Most, gyakorlatilag, csak a román határzár működésén múlik, ki jön át. Van, aki valóban átcsúszik, van, akit áteresztenek, s tán van, akit küldenek. Magyarország pedig arra kényszerült, hogy gyakorlatilag mindenkit befogadjon. Miközben talán épp a legüldözöttebb romániai magyarok képtelenek idemenekülni. Töröm a fejem, miért bontják le a román határ szögesdrótját."

A hirtelenjében fölhúzott, majd még gyorsabban szétszedett magas kerítés elgondolkodtató bizonyítéka az **„odaáti"** tétovaságnak, vagy éppen a kitervelt kapkodásnak, s nehéz elfogadható magyarázatot lelni arra is, hogy az erőteljes nemzetközi tiltakozásnak fittyet hányva miféle szándék vezérelte a legbrutálisabb cselekedetek elkövetőit. A megfogott szökni akarókat durván összeverték, lőttek a menekülőkre, lettek légyen azok felnőttek, gyermekek, és a döbbenetes példák tucatjait említhetnénk. Ugyanakkor nem felhőtlen azok élete sem, akiknek sikerült átjutniuk, de nincs miért elhallgatni — nem csupán a lelkileg-szellemileg megtiportak érkeztek. A hőskor véget ért; az 1988-as esztendő februárjában még szenzációként olvashattuk, hogy mily nagy szeretettel fogadták a gyámoltalan erdélyieket, Debrecenben kezdetét vette a Szabó Dezső fogalmazta parancs végrehajtása, miszerint **„minden magyar felelős minden magyarért"**. Igaz, hatalmas árok húzódott az állami és egyházi gondoskodás között, engedélyre várt a tanács, a Vöröskereszt, kötve volt a papok keze, a pártbizottságok a halogatás és alkalmasint a tiltás módszerét alkalmazták, sőt az időközben megszűnt Debrecen című újság 1988. március 4-i számát is visszavonatták, mert a hetilapban riport jelent meg a menekültekről. Aztán pletykák, rémhírek, mendemondák zilálták a kedélyeket, némelyek komoly hasznot sápoltak a kiszolgáltatottak sanyarúságából, mások az otthon maradott hozzátartozóikért rettegtek, s míg Romániában az erőszakos beolvasztás ellen küzdöttek, Magyarországra érkezvén az önkéntes beilleszkedés gondjaival birkóztak. Székelyhidi Ágoston egy naplókötetben rögzítette észrevételeit, és a Csokonai Kiadó gondozásában 1989-ben megjelent könyvében azt írja, hogy a múlt év április 12-én baráti dispután vett részt, ahol három frissen érkezett áttelepülővel beszélgetett. Ebből idézünk:

„Úgy látszik, hogy az első áttelepülők szélsőséges képet alakítanak ki és adnak tovább. A rózsaszín változat szerint Magyarország örül az érkezőknek, hívja és várja őket, mert itt a népesség csökken, sokan disszidálnak, sok a válás, kell a munkaerő, és

könnyen lehet nősülni, férjhez menni, a jövedelmek magasak, az ellátás pazar. A sötét változatban az áll, hogy Magyarországon azért verték dobra az erdélyi nemzeti kisebbség és menekülés ügyét, mert ezzel elterelhetik a figyelmet a belső bajokról, igazában alig törődnek az áttelepülőkkel, sokat visszatoloncolnak, aki maradhat, azt pedig töltelékembernek tekintik, nehéz, piszkos munkára küldik, és az ki van szolgáltatva a híres hazai anyagiasságnak, önzésnek.

Veszéllyel, sőt tragédiával járhat ez. A csábítás olyanokat is vonz át a határon, akik erre nem kényszerülnének, és akik itt védtelenebbek, mint otthon. Szétszakított családok, akik azt remélik, ha a férj vagy a feleség Magyarországon megveti a lábát, máris az ígéret földjén lesznek, de valójában csak a kétfelé tartozásig juthatnak el. És kereket oldanak a kalandorok, a számítók, a könnyű lelkiismeretűek, a hiszékenyek, hogy ideát mások elé tolakodjanak, csak a létszámot szaporítsák. A riasztó hírek pedig azokat tarthatják vissza, akiknek az áttelepülés az egyetlen megváltás lenne. Lemondanak róla, tévedésből.''

Az utána következő esztendő számos tapasztalattal és indulatoktól nem mentes kérésekkel, követelésekkel szaladt tova. Persze, nem hiányzott az érzelmi telítettség sem, hiszen az erdélyi menekültek helyzetét gyorsan papírra vetett riportok, tanulmányok, színdarabok szerzői firtatták az okokat: **Forró Tamás—Havas Henrik** (Ki tudja merre. . .), **Dr. Kende Péter** (Erdélyből jöttek), **Franka Tibor** (Most jöttem Erdélyből), **Csiki László** (Titkos fegyverek), **Köteles Pál** (Búcsú Erdélytől), **Szacsvai László** fotóalbuma (Erdélyi utakon), **Végh Antal** (De mi lesz a harangokkal), **Harsányi Gábor** (Menekülés Erdélyből a Szentföldre), **Csurka István** (Megmaradni) — és itt tegyünk pontot a felsorolás végére. Természetesen, ezek a művek messze nem azonos értékűek, és tetten érhető a bulvárszemlélet, a konjunktúra meglovaglása is. Olykor vitatható az együttérzés tárgyilagossága, pedig a hitelesség fontosabb az ámuldozó jóhiszeműségnél, mert a tévedésekkel, a felfűtött érzelmek diktálta túlzásokkal nehezen kivédhető támadási felületet adtak a román propagandának, és nem is tétováztak egy pillanatig sem. Mentségül szolgáljon, hogy hazánkban négy évtizeden át tartott a népre fölülről erőszakolt közöny, a felelősségérzet gúzsba kötése: a nemzet idegrendszeréből szabályosan és tudatosan kiszakították a határainkon túl élő magyarságért érzett mindenféle gondoskodás kötelességét. Pedig követhető példa volt elegendő, ha nem is úgy, másként, de a kinyújtott, könyörgő kézre nem lett volna szabad ráütni. Jusson

eszünkbe, hogy 1888-ban a moldvai csángók miért kéredzkedtek az anyaországba, és 1918-tól, amíg lehetett, mily seregnyien menekültek otthonról hozzánk, és a nagy futásokhoz kell számítanunk az 1940-es, majd az 1944-től 1947-ig tartó kivándorlásokat, áttelepüléseket. És éppen a századik évfordulón ötödik alkalommal sújtotta könyörtelenséggel a sors a maradásukat kilátástalannak vélő magyarokat Romániában, s kerestek menedéket abban a városban, amit az 1916-os titkos szerződésben határnak jelölt meg a román kormány és a központi hatalmak: Debrecen lett volna a demarkációs vonal, ahol 1849-ben Kossuth Lajos elfogadtatta az Országgyűléssel a köztársasági Magyarország és Erdély független alkotmányos egyesülését. Mennyi kerek évfordulós dátum, és valamennyi intő figyelmeztetés a jelennek, de még inkább a jövőnek, hogy kapkodva, felemásul, szalmaláng lelkesedéssel a legszebb szándék is fonákjára fordul.

Gál Zoltán államtitkár 1989. június közepén tálálkozott a Romániából érkezett — szökött — és letelepedni akarók egy csoportjával, akik a hazai közvéleménnyel megegyező javaslatot hangoztattak. Nevezetesen:

„Mi, menekültek is azt követeljük, hogy ne engedjenek be a magyar hatóságok mindenkit, illetve elsősorban csak a magyarokat. Ugyanakkor azok közül, akik már itt vannak, de nem szándékoznak magyarul tanulni, s örökösen Ausztriába akarnak szökni, azokat nemzetiségükre való tekintet nélkül adják vissza Romániának.''

Az efféle óhaj — bármennyire jogos is — sokélű fegyver és gyakorlatbani alkalmazása beláthatatlan következményekkel járhat. Az indulatokat könnyű szítani, összeugrasztani az odaátról érkező románokat-magyarokat-cigányokat, rámutatni valamelyikre, hogy szekus, rendőr, besúgó, zsarolással megbízott, gyilkosságért börtöntjárt, körözött rabló, és így tovább. Noha az ilyetén vádaskodások olykor nem alaptalanok, az acsarkodások elmérgesedését végletekig szíthatják. Németh Géza református lelkész, akit szókimondó embernek tartanak, azt állította a Magyar Hírlap 1989. június 10-i számában közölt, véle készített interjúban:

„Csak nálam, a templomi imádság hatása alatt eddig négy titkosügynök tért meg. Bevallották írásban, hogy ők áttelepített ügynökök. Ezt vállalták később a magyar belügyis szervek előtt is. A románok között különösen aktív a Corneliu Roska vezette csoport, a Romania Libera szervezete. Ez az ember a Romania Libera egyik szárnyának az alapítója. Ma már nincsen Magyaror-

szágon, várhatóan ő lesz az USA-beli fő szervezet új vezetője. Ő és csoportja kimondottan Magyarország- és magyarellenes hangulatot szított. A budapesti Fórum Szálló előtt szoktak naponta izgató gyűléseket tartani... Őket a washingtoni székhelyű, Ion Raciu vezette Romania Libera társaság irányítja. Utóbbi, amikor engem az USA képviselőháza 12 szenátora, illetve képviselője az erdélyi ügyek kapcsán meghallgatott, kifejezetten provokatív kérdéseket tett fel nekem, így próbálta meg a mi ügyünk ellen hangolni az amerikai törvényhozókat. Az tapasztalható, hogy a Magyarországon élő románok körében folyamatos a magyarellenes izgatás..."

Kemény kijelentések ezek, s mert éppen a kormány lapjában láttak napvilágot, súlyuk-jelentőségük nagyobb a szokásosnál. Ha tényként fogadjuk el a tiszteletes állításait, akkor óvatosságra intenek figyelmeztetései és ajánlatos elgondolkodni ama dörgedelmein is, hogy az érkezők között mind több a cigány. A riporter sietve adta tudtára, hogy nyilatkozatáért nem dicsérik meg és számíthat a Wallenberg Társaság, az SZDSZ vagy a különböző cigány szövetségek bírálatára. Idézzük az erre adott feleletet:

„Itt nem szervezetekről lehet szó, hanem egyes személyek, jóindulatú személyek véleményéről. De hát az absztrakt demokraták nem fogják az oláh cigány családokat a saját lakásukban elhelyezni, hanem föltehetően a vidéki magyarság vendégszeretetére számítva harcolnak az ‚emberi jogok' korlátlan érvényesüléséért."

Azért idézünk ebből az interjúból, mert ennek közlése nem lehet véletlen. Ismervén a hazai tömegtájékoztatás agyafúrtságát, hogy a sajtószabadságra hivatkozva miként alkalmazzák a régi **„oszd meg és uralkodj"** módszert, most is észrevehető a cenzúrázatlan szöveg mögött húzódó sandaság. Tallózgatva a cikkek halmazában, szembeötlik, hogy a Romania Libera összejöveteleit megvédő katolikus káplán, Molnár Béla rövid magyarázatának helyet adtak a Magyar Hírlapban, 1989. június 16-án, és a pap szerint a találkozások nem magyarellenes gyűlések, csupán találkozási, véleménycserélési lehetőségek. Ne kételkedjünk ebben, hiszen a veszekedésekhez, gyűlölködésekhez nem kell más nemzetiségűnek lenni, a hovatartozást tekintve többé-kevésbé homogén Erdélyi Szövetségen belül is (amely 1988 decemberében alakult) odáig fajultak az egymásra mutogató civakodások, hogy a három alelnök 1989 nyarán lemondott tisztéről. Kicsinyes torzsalkodások, hatalmi harcok akadályozták az érdemi munkát, és a külső-belső bomlasztás cáfolhatatlan tényei megint a háttérben mosolygók malmára hajtják a vizet. A suttogó besározások, hogy ez az író Marosvásárhelyen, Kolozsvárott, amaz Bukarestben, Sepsiszentgyörgyön és így tovább, nagy kommunista volt ám, barátkozott a szekusokkal, áttelepülése után is teljesítette a román belügyi szervek kéréseit! — nos, ha ezt még megtetézik az antiszemitizmus, fajgyűlölet vádjával, máris margón túlra szorítható bárki. A valóban jóindulatú, helyét kereső román azért, mert románnak született, a magyar pedig azért, mert Romániában élt, dolgozott, s az **„ahogy lehet"** kényszer parancsának engedelmeskedve kerülgette a terror cölöpjeit. Hazánk lakossága sem lát tisztán, hiszen az UNIÓ című folyóirat 1989. júniusban megjelent számában Beke András azt fejtegette:

„Mindenekelőtt tisztázandó, hogy a romániai magyarok nem románok, mégha sokan Romániában és Magyarországon is annak tekintik őket, s mégha a Népszabadság is (1989. március 30-án) Vásárhelyi Antalt ‚román férfinak' és ‚román menekültnek' nevezi. Másrészt helyesebb magyarokról beszélni, mivel Erdélyen (és nemcsak a történelmi Erdélyen) kívül Bukarestben és Moldvában is élnek magyarok számosan. Harmadrészt: mind egyformán magyarok, bár egyik vezető pártfunkcionáriusunk ünnepi beszédében külön emlegette a románok és a németek mellett az Erdélyben élő magyarokat és székelyeket, és ugyanezt tette a Székely Kör alakuló ülésének néhány jóhiszemű résztvevője is. (...)

A mai román helyzetet illető tájékozatlanságnak vannak végletesebb példái is. Sokan, olykor kétes jóhiszeműséggel párhuzamot vonnak a román falurombolás és a korábbi magyar településrendezési kísérletek között. A Reform című újság tavaly november 25-i számának bombasztikus címei például nem kevesebbet állítanak, mint hogy ‚nem román találmány az agráripari központ'. Mi is megpróbáltuk az áttelepítést. Az újság ‚tájékozatlanságában' a nagyságrendi és minőségi különbséget mellőzve azt sugallja, hogy egyenlőségjel tehető a román falurombolás és egy ostoba, eredménytelen és főleg erőszakmentes magyar településrendezési elképzelés közé."

Bizony, nagy baj van a fogalmazással és még több az annyit emlegetett toleranciával. De erős a gyanunk, hogy ez nem mindig magyarázható a tudatlansággal és a tűréshatár pattanásig feszülésével. Egy rövid közlemény szerint 1989. június 9-én, ill. azon a hétvégén 30 román állampolgárt fogtak el a magyar-osztrák határon. Ebben a hírben nem a továbbszökni akarás ténye a figyelemreméltó, hogy ennyien követtek el büntethető cselekményt, inkább az az érdekes; nem pontosították a nemzetiségi hovatar-

tozást, márpedig a miheztartás végett sem ártana, ha ilyenkor nem kurtítanának a szövegen. Nem érdemes manipulálni a valóságot, és sorompók közé kellene szorítani a nemzeti érzület kiárusítását is, mert az angol nyelvű matricákkal — I love Erdély —, meg a színvonaltalan bóvli firkálmányokkal (Bodor Pált idézve) **„politikai üzletszaga lett a fájdalomnak"**. A menekültek száma és **„hovatartozási"** arányának hullámzása azt mutatja, hogy az érkezők döntő többsége nem egymással, hanem a viszonyokkal nem volt kibékülve Romániában. Alkalmasint közösen szöktek, gyakoriak a vegyesházasságok, és az újrakezdési nehézségek is majdnem azonosak, hiszen hiába hivatkoznak az odaátról jövők arra, hogy magyarok — nem magyar állampolgárok, s ennek hátrányait első naptól érzik. A hivatalos jelentések és a hazai tömegtájékoztatási eszközök általában csak a szépet emlegetik, ami nem csupán félrevezető, de tisztességtelen is, mert noha lehet a kíntól is mosolyogni, az nem a derűs nyugalom boldogsága.

Források:

DIURNUS: Szöges határ, Magyar Nemzet, 1989. június 29.

Hung. Mon. Esti Magazin, 1989. június 12.

Franka Tibor: Menekülttáborok nyitásáról tárgyal a kormány, Magyar Hírlap, 1989. június 15.

L.(ovas) Z.(oltán): Németh Géza lelkész a menekültügyről I—II., Magyar Hírlap, 1989. június 10. és 12.

Török Katalin: Nyoma sem maradt az erdélyi szellemiségnek, Népszava, 1989. május 17.

Beke András: Isten és puskapor, UNIÓ 1989. június; 54—63. old.

Molnár Béla rk. káplán: Mi történik a Fórum Szálló előtt, Magyar Hírlap, 1989. június 16.

Az ötlet bajjal jár

(Elsinkófált találmányok — meg nem valósítható ötletek!)

„. . . és az inkvizítorok alaposan ráijesztettek, ezért letagadta azt, amit maga fedezett föl, hogy mozog a föld." A későbbiekben annyit változott a helyzet, hogy a nagy ötletek, találmányok megvalósulásait nem életveszélyes fenyegetésekkel akadályozták: inkább **„elfektették"**, jelentőségét a végletekig kisebbítették, sőt gyakran a társadalomra — a népre — veszélyes emberként emlegették a korszerűbbet, hatékonyabbat keresőket. Félrevezető lenne tehát **„magyar betegség"**-ként emlegetni az újítókkal szembeni gyanakvást, ám az is tény, hogy hazánkban szinte az államalapítástól mindig akadtak gáncsolói a kivételes képességűeknek, s gyakorta azok ragaszkodtak a **„faekéhez"**, akik hatalmuknál, anyagi helyzetüknél fogva segíthették volna a kísérletezgetőket. De talán pont az efféle kényszerekből adódott, hogy a **„csak azért is megmutatom"** konokság a kutatói magatartás egyik alapvető jellemzője lett. Vég nélkül sorolhatnánk a **„nagyok"** neveit: Irinyi János, Puskás Tivadar, a Bólyaiak, Jedlik Ányos, Eötvös Lóránd, vagy azokat, akik idegen állampolgárként kaptak Nobel-díjat — Lenard Phillip, Bárány Róbert, Zsigmondy Richárd, Hevesi György, Békéssy György, Wigner Jenő, Gábor Dénes —, aztán a később emigrált Szent-Györgyi Albert. Megemlíthetjük még Szilárd Leót, Neumann Jánost, Teller Edét, Selye Jánost, Polányi Károlyt — de közben nem szabad elfeledkeznünk arról sem, hogy közülük hányan érték el nemzetközi reputációjukat hazai földön. S ebből következik a kérdés: miféle sors várt — vár! — a maradókra, a dacos prófétákra? Mennyi nagy találmányt sinkófáltak el csupán az utóbbi harminc esztendőben, és milyen árfolyama van napjainkban a **„fabrikálóknak"**. A töprengés fonalát azért időszerű most gombolyítgatni, mert hiába állítunk össze büszkeségi listát a jeles és úgymond idegenbe szakadt kortársainkról, ha az otthon élők java részét majdhogynem agyonnyomja a tálentum, hiszen éppen a tehetségük

miatt kerülnek hátrányos helyzetbe. A mértéket vizsgálgatva a tudomány és a tisztesség között húzódó árkon próbálnánk keresztülgyalogolni, tudván: a lényeg megismeréséhez elengedhetetlenül fontos arra is választ keresni, hogy mitől oly mély a szándékokat, terveket, becsületes törekvéseket elnyelő gödör. A Magyar Hírlapban 1982. augusztus 10-én azt elemezte Beck Mihály akadémikus:

„Az ipari forradalom óta a tudomány közvetlen termelőerővé vált és a kutatások eredményei már jó ideje meghatározó szerepet játszanak a technológiák fejlődésében, a tudományosan forradalmi eredmények pedig előbb vagy utóbb új iparágak kialakulására vezetnek. Manapság a lényeges találmányok csaknem kizárólag rendszeres tudományos munka nyomán születnek, és a találmányok a legtöbb esetben jelentősen visszahatnak az alapkutatások fejlődésére is. Mind az alap, mind pedig az alkalmazott kutatásban fontos szerepe van az etikai elemeknek: csak a becsületes, tisztességes kutatás hozhat gyümölcsöket. A tájékoztatás helyessége és tisztessége pedig meghatározott szerepet játszik a társadalmi visszacsatolás létrejöttében. A közvélemény helyes tájékoztatása a tudományos és az egész társadalom ügyét szolgálja, míg a felelőtlen információ állítólagos jelentős felfedezésekről és találmányokról, amelyek a ‚hivatalos' tudomány ellenzésével találkoznak, szülői a tudományellenes nézeteknek és támaszai a sarlatánoknak."

A jeles tudós azt vélte a legfontosabbnak, hogy a tájékoztatás szenzációhajhász munkatársait figyelmeztesse; bánjanak csínján a lelkendezéssel, mert ami fénylik, nem biztos, hogy arany. Ez az intés önmagában jogos lehet, ám mi van akkor, ha a 24 karátos kincsről is azt állítják akadémikusok, hogy az csupán csillogó, de értéktelen kövecske. Nos, ezen a ponton szakad el az elmélet a gyakorlattól, a tudomány a tisztességtől, a közhasznúságra törekvés az öncélú csalárdságtól. Érdemes visszalapozni az elmúlt három évtized krónikáskönyvében, hogy vajon hány esetben gátolták a szaktekintély páncéljával fölvértezettek a valóban komoly jelentőségű találmányok megvalósulását, illetve mily sokszor lelkendeztek a Micsurin-féle módszereken, amikor azokat politikai ügyként kezelték a hatalommal rendelkezők. Az ötvenes évek közepe táján Rajkai Pál Kossuth-díjat kapott a maga bütykölte masinájáért; ez a gép lehetővé tette a búzaszem felezését, és így csak a csirás mag elvetésével megtakaríthatták volna a vetőmag felét. Noha a brüsszeli világkiállításon úgy is nagydíjjal jutalmazták, hogy a minisztérium nem engedélyezte a

dokumentációk kivitelét és a masina üzemeltetését, Lipcsében pedig Hruscsov jelentette ki: jól jönne az ilyesmi a szűzföldeken, de a gépből nem kapott sem ő, sem a nyugatról tucatszám érkező malomtulajdonosok, mert a gyártást szabályosan elszabotálták. Hasonló sorsra jutott a görgőseke, aztán a Bálint és Bánáti-Baumann féle **„elromolhatatlan"** lift, amelyet Brüsszelben — ezt is — aranyéremre érdemesítették a tőkés világcégek. Odahaza viszont — hiába tolongtak a vevők — **„magasabb népgazdasági érdekekre"** hivatkozván nem engedélyezték a találmány értékesítését, sőt azt sem, hogy a Damjanich utcában felszerelt liftet működés közben vizsgálhassák a legnagyobb amerikai felvonógyár, az OTIS Budapeste utazott szakemberei. Csak arra kaptak engedélyt, hogy (1977. szeptember 9-én) megnézhették a találmányt, de az üzlettől elálltak, hiszen Nyugaton nem szoktak olyan liftet venni, amelyik nem mozdul. Az Élet és Irodalom hetilapban jól időzítve kezdték firtatni 1978 nyarától, hogy **„Ilyen gazdagok vagyunk?"** A költő Mezei András zsörtölődése nyomán kipattant vita lavinává erősödött. Az érintettek — mindkét oldalon — kemény replikákban bizonygatták vélt vagy valódi igazukat, ám a hosszú disputának mérhető eredménye legfeljebb annyi lett, mint amikor követ dobnak az állóvízbe: nagy toccsanás, néhány hullám, aztán mozdulatlanra simulnak ismét a hullámok — pedig számos megszívlelendő, töprengésre kényszerítő gondolat látott napvilágot. Erdélyi Sándor vegyipari gépészmérnök arra mutatott rá az „ÉS" 1978. szeptember 9-i számban:

„Ebben a vitában is már-már életükben szentté avatott gáncsnélküli lovagok imbolyognak a sorok között, bár — mondjuk csak ki — van közöttük is kókler, ripacs, rossz komédiás, műszaki szélhámos, akinek egy-egy ‚zseniális' javaslata, megvalósítás esetén kimeríti a büntetőtörvénykönyv által definiált és a ‚népgazdaság ellen elkövetett különösen nagy kárt okozó' bűntett fogalmát. És akkor még nem beszéltünk az újító- és feltalálómozgalom tisztes kis markecolóiról, a fal mellett osonókról, a külföldi szabadalmak szorgalmas kis megkerülőiről, akik vigyázó szemüket a saját hasznukra és nem a kitermelési százalékra vagy a minőségre vetik. És még azokat sem vettük számba, akik már a tervezés időszakában elhelyezték a ‚késleltetett bombát' (gyengébbek kedvéért: a korántsem legtökéletesebb megoldást), amelyet majd a sógor, a koma, de legalábbis a társosztály egyik mérnöke ‚kiújít'. Felvonultathatjuk a diszkrét zsarolókat, akik kivitelezést, gyártást, szállítást akkor vállalnak, ha az üggyel kapcsolatban elfogadjuk alibi-újításukat. . ."

A kuszaságokat belülről is pontosan ismerő szerző nem hallgatta el, hogy a bajok mégsem itt kezdődnek. A szélhámoskodásoknál lényegesen nagyobb probléma, hogy a találmányok használhatóságának elbírálásakor olyan kutatóktól, intézetektől kérnek szakvéleményt, akik — ahol — elsősorban a kis- és nagydoktori disszertációk írására, akadémiai székfoglalók szövegezésére, elméleti bíbelődésekre vannak szoktatva. Miként állapítsák meg más ötletének kivitelezhetőségét, amikor saját ötleteikből nem valósult meg üzemszerűen jószerivel semmi? És a helyzetet tovább bonyolítja, hogy a világhírű cégek annyiban különböznek a magyar vállalatoktól, tervezőintézetektől, miszerint ott az egy centi tíz milliméter, míg hazánkban néha kilenc, máskor viszont tizenkettő is lehet. Az iméntiekből következik, hogy ezért vannak tömegével különféle pozíciókban az **„elvi tisztázásokat"** intézők, de ők csupán a koncból akarnak lecsipegetni, különben saját elképzelésük nincs, mindent a középszerhez akarnak igazítani, mert az átlagosból, a nyolc órát csöndesen dolgoztatásból nagy galiba nem lehet!

Az óvatoskodó magatartásnak — szokásnak! — gyökerei a felszabadulásnak hirdetett esztendő utáni korban kezdtek izmosodni, ahogy a politikai megbízhatóság jelentette a mindenekfölöttlévőséget. Miniszterek, tábornokok, igazgatók kerültek úgy a posztjukra, hogy — finoman fogalmazva is — általános műveltségüket a kalendáriumok lapozgatásából szerezték, és a kaptafánál, satunál, szabó-asztalnál ismerték jól a tennivalókat, de a bársonyszékben elgyámoltalanodtak. A nehezen leplezhető bizonytalankodásaikat azzal tették cáfolhatatlanul helyes döntéssé, hogy a megbízóik érdekeit érvényesítették: **„Ez az ukáz emberek, fogjuk meg és vigyétek!"** — parancsolták a tervutasítások végrehajtását. S aki netán tiltakozni mert a gumipitypang, magyar gyapot termesztése vagy a Sztahanov-módszerek minőséggyalázó tempója ellen, azt népellenes bűncselekmény miatt internálták, börtönbe zárták. Ez a szokás kezdett az iskolákban is dívni; a különféle, eredményes pedagógiával szöges ellentétben álló reformokkal, a bukásmentesség mítoszával csak arra törekedtek, hogy adatokkal igazolják: a szocialistának nevezett társadalomban nincs analfabétizmus. Ám ennek következményei is — akár a tervgazdálkodásnak, illetve a magánkezdeményezések visszafogásának — napjainkban dobták felszínre az igénytelenség, szellemi barbarizmus és nívótlanság megcsomósodott salakját. A Köznevelés 1987. április 24-i számában az intézményesített szellemi gyatraság okait vázolta fel Ritó László, kiemelvén, hogy olyan ötletre adtak Állami-díjat, ami kicsúfolása az oktatásnak. Nevezetesen: akik tanköteles korban elhanyagolták a tennivalóikat, később, a dolgozók iskolájának mondott stúdiumokon — semmiért! — jutalmazták őket a nyolc osztály elvégzését igazoló papirossal. De — idézünk Ritó László cikkéből:

„Ezzel lehetővé tettük, hogy a nívótlanság fokozatosan tömegjelenséggé váljon. Mert — úgy látszik — a nemzet igazi ereje mégsem a kiművelt emberfők sokaságában van, hanem a kiállított bizonyítványok sokaságában. Most már az állampolgárnak is tiltakoznia kellett volna, amiért őt hátrányos helyzetbe hozták másokkal szemben. Neki ugyanis nyolc év folyamatos munkájával volt elérhető az általános iskolai végbizonyítvány, míg mások rövid idő alatt látszatteljesítménnyel megszerezhetik. Egyesek szerint az általános iskola most lett igazán általános. Azt azonban senki sem mondhatja, hogy a műveltség is általános lenne. A lefelé nivellálás fokozatosan a szakiskolákban és a gimnáziumokban is érezhető lett. Néhány évvel ezelőtt még hallani lehetett olyan tanárokról, akik a tanulást, munkát semmibevevő diákot megbuktatták. Ha ezeket a tanárokat a vezetőknek nem sikerült jobb belátásra bírni, akkor eltanácsolták a pályáról, vagy a diákok verték őket nyomorékká."

Nincs mit csodálkozni azon, hogy a felnőtt társadalom különféle rétegeiben is igyekeznek háttérbe szorítani a szorgalmasokat, s ezt könnyen tehetik, hiszen ők vannak kevesebben. Most elsősorban nem azokra gondolunk, akik inukszakadtáig dolgoznak, másod- harmadállásokban igyekeznek önmaguk és családjuk megélhetését biztosítani. Az ország lakosságának javarésze erre kényszerül, ám a nem rögtön kamatozó találmányok **„nehéz emberei"** munkájukon kívül még iszonyatos harcokra is kényszerülnek, mert az **„isteni szikrát"** a középszer gravitációja nem lángra lobbantja, inkább a kioltására törekedik. Vélhetnénk, hogy irigységből, hiúságból, féltékenységből, hogy az illető nem **„szakmabeli"**, s a botcsinálta amatőrök ne kísérletezgessenek hajnövesztővel, ránctalanítóval, égési sérüléseket gyógyító kenőccsel, rákellenes szerekkel, és ha sokat erőszakoskodnak, tébolydában a helyük. A miérteknek ez csupán az egyik változata; ennél sokkal fontosabb, hogy a találmányok sorsát az adott társadalom gazdasági fejlettsége dönti el. Mi lenne a tervgazdálkodással, ha valamennyi ötletet kipróbálnánk, és a hasznosakat szabadalmaztatnánk. Először is a bejelentéstől a megvalósulásig útján ott terpeszkedik az **„összehangolt fejlesztések"** ideológiai akadálya, majd az illetékes töprengése, hogy

tudja-é az elvtárs: a tudomány általában megelőzi a technikát, a technika pedig a termelést, s ebből következik — nincs értelme túlságosan előrefutni. Ha netán sikerült ezt is átugrani, következik az újabb fal, nevezetesen az, hogy az adott találmányhoz hasonló témával hivatásszerűen foglalkozók sietve összefognak, mert félnek a kérdéstől: miért nem ők, a fizetett kutatók jöttek rá erre? — és ekkor kezdetét veszi a kákán is csomót keresés.

Az MTK — vagyis: a „Más Találta Ki" — termékek fölfedezőit a legrafináltabb érvekkel igyekeznek margóra szorítani, hogy várjanak türelmesen, s ne feledjék, hogy hazánkban a bejegyzett szabadalmak 70 százalékából lesz előbb-utóbb termék, míg a Szovjetunióban ez az arány alig egyharmadnyi, és nem szabad a húrt feszíteni, megaztán csak bajt okoznak a gondolkodás sémáit felrúgók. Ilyen helyzetben nincs sok értelme arra hivatkozni, hogy némely nyugati nagyvállalat évente több szabadalmat jelent be Magyarországon, mint ez történik fordítva, noha a védelem nem kerül sokba. Ezért lophatták el büntetlenül a Rubik-kocka gyártását, és az oltalom biztosításának hiánya miatt összeszámlálhatatlan találmányt **„koppintanak"** le külföldön; az így okozott kár jelentős anyagi — deviza — veszteség. Kétségtelen, hogy mostanában jobban odafigyelnek a szellemi vagyonra, de főleg azért, mert az ebből származó haszon az eddigieknél bőségesebben adóztatható. A kuszaságok útvesztőiben tévelyegve okkal töpreng azon a hivataltól irodáig araszolgató feltaláló, hogy mit is kell kihámozni a Kisalföld 1987. január 14-i számában közölt hírből:

„Kapolyi László ipari miniszter díjakat adott át vállalati kollektíváknak, illetve dolgozóknak, akik eredményesen alkalmaznak külföldről vásárolt szabadalmakat és gyártási eljárásokat. 1979, vagyis a pályázat meghirdetése óta 207 ipari vállalat, illetve intézmény összesen 807 szabadalmat és gyártási eljárást vásárolt külföldön. Ezeknek háromnegyed részét a gépipar és a vegyipar hasznosítja. A licencek alapján gyártott termékből addig mintegy 53 milliárd forint értékűt adtak el itthon vagy külföldön. Az új szabadalmak és gyártási eljárások 47,5 százalékát szocialista, 52,5 százalékát tőkés országokból vásárolták. Kapolyi László a díjak átadásakor hangsúlyozta, hogy a külföldi licencek és gyártási eljárások hasznosításával számottevően megnövelhető az ipar jövedelemtermelő képessége."

Ez azt jelenti a gyakorlatban, hogy jutalmat érdemelnek a feltehetően elavult, s külföldről vásárolt technikai licencekből működőképes masinákat létrehozók. De miért kell ezeket a határon túlról hozni — devizáért venni —, amikor azoknál magasabb színvonalú, a hazai viszonyokhoz jobban alkalmazkodó gépek, gyártási eljárások tervei ott porosodnak a honi ügyintézők asztalfiókjainak mélyén. Itt kezdődik a pazarlás, és ezen az sem segít túl sokat, hogy az Innovációs Alap, vagy a NOVIKI néven működő menedzser iroda támogatja a magántalálmányok sikeres alkalmazását. A rezsim valamiért szabályosan retteg a **„magyar csodák"** sokasodásától, nem akarja, hogy híre keljen a világban: ez a kis nép nem hagyja magát, gondolkodik, tervez, s ha zokon is veszik az értetlenséget, közönyt, újabb és újabb ötletekkel lepik meg a találmányokra figyelőket. A fantáziát nem lehet a hatalom szürke korlátai közé szorítani, csupán úgy intézni a dolgok alakulását, hogy az igazán jelentős felfedezéseket is spanyolviasz szintjére tolják. Korunk gazdasági, politikai, művészeti patópáljainak ráérőssége hovatovább szakadékba löki az országot, de inkább teszik ezt, mint engedik — támogatják — a szellemi életet mozogni, s azokkal bánnak a legkeményebben, akik nem magyarázzák — teszik a csodát!

„Akik a gyógyulás gyanújába keveredtek. . . !"

Nehéz érzelmek, indulatok nélkül írni a magyar találmányokról. Különösen azokról, amelyek emberek ezreit menthetnék meg a biztos haláltól, de a döntésre jogosultak hihetetlen erőfeszítéssel és konoksággal akadályozzák az elméletek gyakorlatiasítását. Rövid dolgozatunkban a Béres-cseppek körüli bonyodalmakat elevenítjük fel, s ennek az ad időszerűséget, hogy az ÜGY még most sincs megnyugtatóan lezárva, sőt; a rákellenes készítmények nem hivatásos kutatóit napjainkban is könyörtelenül a margón túlra szorítják. Célunk nem a hangulatkeltés vagy a tudálékoskodó igazságosztás, csupán együttgondolkodásra invitáljuk az olvasót, hogy közelebb jussunk a nagy k é r d é s megválaszolásához: ahol élni lehetne, ott MIÉRT kell halni!? (1988.)

Pereg a film. A fekete-fehér kópia kicsit karcos, a tónusok olykor halványak, ám a szereplők arca, s mondandójuk feledteti az esztétikum hiányait. A kamera és mikrofon elé ültetettek véleménye — ugyanarról — székhez nyomja a nézők javarészét, hiszen hiába tart 270 percig a vetítés, a távozáshoz nagyfokú cinizmus szükséges. Képtelenség elmenni, pedig a zsibbadó lábak, szemek mindinkább azt követelik, hogy legyen vége, de egy újabb snitt következik, és akkor kezünk ökölbe szorul, nyeldessük könynyeinket, üvölteni szeretnénk: ez hihetetlen! Aztán végigsöpör rajtunk a felismerés, nincs ebben semmi különleges, hiszen Kósa Ferenc „moziját", **Az utolsó szó jogán** — című produkciót hazánkban kezdték 1976-ban forgatni, s tíz évet Csipkerózsikáskodott dobozba zárva, mert azt a magyar valóságot fényképezték, faggatták, amely a kín intézményesített finomulását bizonyította. A tények itt nem csupán események, a válaszolók tekintete, legyenek bár a védekezők vagy a vádlottak, azt dokumentálja, hogy honunkban nem lehet büntetlenül kísérletezni, a pusztulásra ítélteken önzetlenül segíteni, s még a reményt is láncbaverhetik. Pereg a film, de az a fajta, amelyik nem „elvont" művészet: ebben nincsenek közönségcsalogató trükkök, szcenikai csodák, kéjborzolgató vetkőzések, csak embereket látni, ahogy érvelnek, hálálkodnak, s azon töprengenek, hogy mitől is lesz vétek a gyógyulás és gyógyítás gyanújába keveredni! De legfőképpen az a kérdés, miért is lehetett ekkora ügy a cseppekből. A feltaláló a hetvenes évek közepén az alábbi tartalmú levelet küldte a döntésre jogosult fórum vezetőjének:

„Dr. Béres József kutató vagyok. Szabolcsban születtem, itt élek, itt dolgozom. Biológiából és élettanból doktoráltam. Eredetileg a növények, főként a burgonya ökológiájával foglalkoztam, de néhány különös tapasztalat kíváncsivá tett, milyen hatással vannak a környezeti tényezők az emberi immunrendszerre. Több évig tartó türelmes munkával elemeztem és pontosítottam azokat a tényezőket, amelyek zavart kelthetnek az immunrendszerünkben, és szervezetünk anyagcsere-folyamataiban. A továbbiakban azt tapasztaltam, hogy a leromlott immunrendszerű és felborult anyagcseréjű szervezetbe bizonyos vírusok telepednek meg, amelyek különféle — többnyire daganatos — betegségekhez vezetnek. A mintegy húsz esztendeig tartó kutató-elemző munkába néhány orvosbarátom is bekapcsolódott, halmozódtak a tapasztalatok, és végül sikerült létrehoznom egy szinergetikus hatású készítményt, amely serkenti az emberi immunrendszer működését, kedvezően hat az anyagcserére, gátolja bizonyos vírusok szaporodását, illetve elősegíti azok kiürítését a szervezetből, s ezáltal gyógyító hatást fejt ki anélkül, hogy bármiféle kedvezőtlen mellékhatása volna. . . Kérem az illetékeseket, tegyék lehetővé, hogy állításaimat bizonyíthassam, készítményemet klinikai körülmények között kipróbálhassam, és az előírásoknak megfelelő toxikológiai és hatásvizsgálatok eredményeivel együtt közreadhassam."

A válasz tömören annyi volt minderre, hogy az illetékes szerv a **„mai tudásunkkal össze nem egyeztethetőnek"** tartja az egészet **„és azt állapította meg, hogy szélesebb körű tudományos elbírálására nem alkalmas"**. A csoda hírét azonban nem könnyű mozdulatlanra regulázni, legfeljebb úgy lehet a föltalálót sarokba szorítani, ha kuruzslónak minősítik, és tevékenykedéséért összeütközésbe kerülhet a törvénnyel. A Kisvárdán élő kutató nehéz választás elé került, hiszen síró anyák, feleségek, férjek keresték fel, főleg olyanok, akiknek hozzátartozóiról az orvosok lemondtak: a gyógykezelésnek már nem látták értelmét! A továbbélés hite és reménye viszont legendákká formálódott, de a hi-

vatal fenyegetőzött, az ügyészség eljárást indított dr. Béres József ellen, ám ezt mégsem követte vádemelés. Orvosok alkalmazták — titokban — a cseppeket, s ugyanakkor az onkológia szakemberei közül számosan vétózták az egészet. Ezekben a hisztériás pillanatokban kezdte filmjét forgatni Kósa Ferenc, és a tízórásnál többre sikeredett nyersanyagot 1976 őszén levetítette barátainak, a hazai szellemi élet néhány kiemelkedő személyiségének. Nagy László véleménye az egészről röviden annyi volt: **„Erről van szó, Ferenc!"**

Az időközben elhunyt költő — akkor — a hívek táborába állt és tollával is támogatni akarta, hogy legyen végre pont a huzavona végén. A háttérben viszont komoly erők vonultatták fel védőiket, kapcsolataikat, s mivel a hatalom — nem pusztán politikai értelemben — a tiltakozók kezében összpontosult, Béres József készítménye legfeljebb csodaszer lehetett; törzskönyvezni viszont nem engedélyezték, pedig a rákról akkor is tudták, hogy nem szénanátha. MIÉRT? — kérdezhetnék a kulisszák mögött dúló csatározásokat nem ismerők.

EZ BORZALMAS! — mondották néhányan azok közül, akik a XIX. Magyar Játékfilmszemlén (amely 1987. február 13-a és 18-a között volt) ott szorongtak a nézőtéren. Íme egy ember a kevesek közül: segíteni akar, de nem engedik, eredményeit megmosolyogják, kis- és nagy kuvaszok marnak belé, mert a tudomány ama szigorúan ellenőrzött portájára merészkedett, amit csak néhányan akartak birtokolni. Noha a föltalálókkal szembeni könyörtelen közömbösség nem mai keletű jelenség, hiszen hazánkfiainak fejében született meg a villanymozdony, a transzformátor, a dinamó, a helikopter kivitelezésének ötlete, ám valamennyi külföldön valósulhatott meg, de az akkori rezsimek nem szóltak a dolgok alakulásába. Míg 1945 után egészen sajátos helyzet alakult ki a teremtő gondolatok területén: a görgős eke megváltoztatta a szántás ötezer éves gyakorlatát — ma sem gyártják. A Bálint-Baumann féle lift kiküszöbölhette volna az örökké rossz liftek problémáit — ki emlékszik az egészre. Hegedűs Antal „gyógymetszésének" köszönhetően a nyolc-tíz év helyett megtízszereződhetett volna az őszibarackfák termési ideje — de a parasztembert Állami-díj helyett egy időre a bolondok házába csukták.[1] Bánfi András kopaszodás elleni szerének 12 esztendei vegzatúrán kellett végigmennie, s napjainkban évi 2 millió dollár hasznot hoz, bár az igény a nyugati piacon csökkenőben van. És aztán jött a NAKSOL — Széles Lajos kenőcse, amely az első és másodfokú égések kezelésére kiválóan alkalmas, ám hiába ült a te-

levízió kamerái elé 1978. május 4-én az idős feltaláló, a „fehérköpenyesek" közül rengetegen fogadták ellenségesen, mert a hókuszpókuszok helyett sikeresen gyógyított. Az illetékesek majd egy évtizeden át tologatták az aktákat, pedig az ellenőrző farmakológiai vizsgálatra kijelölt kórházak égési osztályairól jó eredményekről számoltak be, kivéve azt az egyet, amelynek vezetője leplezetlenül hangoztatta: akkor sem használja, ha gyógyszer lesz belőle! Kovács Ádám CELLADAM-ja is a Luca széke tempóval halad előre, s hiába az élni akarók követelése, az esküjüket komolyan vevő orvosok önzetlen segítése: a betegek kiszolgáltatottsága változatlan.[2] Inkább haljanak meg évente mintegy 30 ezren rákban, és végső szenvedéseik pillanatában csak a morfium humanizmusában bízva, mintsem az ellenszerek föltalálóinak legyen igazuk. Hazánkban, ahol állítólag legfőbb érték az ember, még azt a közhelyet is cenzúráznák némelyek, hogy a seb tudja a legjobban, miként gyógyuljon. Dr. Béres József és a többi meggyötört, akik igenis a saját országukban akarnak próféták lenni, azért veszedelmesek az ellenfeleiknek, mert ők boxer nélküli kézzel állnak a porondra. Nagy László 1977. január 24-én azért fogott tollat, mert az előtte való napon a Népszavában cikket közöltek Béresről, ám a szerző szinte fölbérelt indulattal, a tények ismerete nélkül vagdalkozott. A költő imígyen töprengett:

„Neki csak az a fontos, hogy a rákkal fertőzött egerek nem gyógyultak meg, hanem elpusztultak. De vajon a szertől-e? Valószínű, hogy a ráktól. Ő hirtelenül következtet, holott a kísérleteknek addig csak az első fázisai zajlottak le, sejttenyészeteken, rágcsálókon. A cikkíró ügyet sem vet az emberekre, akik a gyógyulás gyanújába keveredtek! Elmondja, hogy a feltaláló csupán két órát alszik naponta. Most nemcsak a korrekciót akaró készenlétem, de aggodalmam is megszólal: ő már csak egy órát alszik, s nem sokáig bírja a szolgálatot. A cikkíró kijelentéseket hallgatott a sok gyógyulásról s leszögezi, hogy nincs szakszerű bizonyíték. Ezt honnan tudja, ha nem járt utána? Említett halálesetet olyan gyanúsítással, mintha az illető a készítménytől halt volna meg. Ezt mivel bizonyítaná, ha erre kerülne sor? Tudtommal orvosok, főorvosok olyankor folyamodnak ‚csodaszerhez', ha már semmiféle gyógyszer s módszer nem segít. Kijelenti, hogy a föltaláló elhatárolta magát az orvostudománytól. Szerintem a szaktekintélyek zárkóztak el, tisztelet a kivételnek. A **‚társadalom-veszélyességéről' ilyen értelemben is lehetne beszélni. Írásából érződik a rosszízű, gúnyos irányultság. Említi a ‚jó**

gyógyszereket', az úgynevezett citosztatikumokat. Ezeknek a káros hatása közismert. Ha e gyógyszertől valaki megmarad: véletlennek tekinthető, tudományos bizonyíték erre is van."

A jeles poéta perlekedése nem kapott nyilvánosságot és ez nem véletlen, hiszen a megoldandó etikai, társadalmi, politikai kérdések felgyülemlésére célzott, s akkoriban már a határokon túlról is figyelték az események alakulását. Az ügyet védelmezőket igyekeztek féken tartani, Kósa Ferenc filmjét dobozba zárták (finomabban fogalmazva: a munkálatok félbeszakadtak), a cseppeket eredményesen használó orvosok közül dr. Dévényi Zoltánt főorvosi posztjáról lefokozták.

„Ami személyes sorsomat illeti, hát föltétlenül voltak igen komoly változások, mert annak idején a nyíregyházi Sóstó úti Kórházból el kellett jönnöm, mert szakmai, szemléleti, erkölcsi nézeteltérések alakultak ki köztem és az Aszity Mirjana doktornő között, aki hát közismerten a citosztatikumoknak szinte megszállottja volt. Tekintettel arra, hogy — sajnos, ezt kell mondanom — én is adtam egy pár éven keresztül citosztatikumot, tehát volt lehetőségem meggyőződni arról, hogy mit tud csinálni a citosztatikum. Egy citosztatikus kezelés előbb-utóbb oda vezet, hogy a betegnek a vérképző rendszere kimerül, és sajnos volt rá példa, és konkrét példákat is tudok, hogy a beteg végső soron nem a daganatba pusztult el, hanem a citosztatikus kezelés következtében. Magyarországon nincs olyan törvény, amelyik kötelezné a daganatos beteget arra, hogy citosztatikus kezelésnek vesse alá magát. Sajnos a baj az, hogy a beteget erről nem tájékoztatják. Egy behívásos napon, amikor sok beteget hívott be az Intézet — zömében daganatos betegeket —, elgondolkoztam azon, hogy ezeknek a betegeknek a sorsa — véleményem szerint — attól függött, hogy melyik osztályra kerülnek. Ha arra az osztályra kerülnek, ahol citosztatikus kezelést kapnak, véleményem szerint... akkor gyakorlatilag halálra vannak ítélve."

Peregnek a képsorok, és ahogy múlik a vetítési idő, úgy keményednek lelket-szívet mardosó dühhé a feszülő indulatok. A film készítői nem valamiféle tudományos elmélet megítélésére, elbírálására törekedtek, csupán azt akarták láttatva érzékeltetni, kik, hogyan vélekednek az életről-halálról, bizalomról, a hűség erejéről, a reményről. A dráma — mert az! — hátterét többé-kevésbé ismerők figyelmét különösen azért kötötték le a fésületlen monológok, mivel ezekből a hosszú vallomásokból, önmosdató motyogásokból egyfajta magyar átok rémképei villóztak. A Magyar Ifjúság 1976. november 15-i számában azt hangsúlyozta a vele készí-

tett interjúban az onkológia hazai szaktekintélyeinek legbefolyásosabbika, hogy Béres Józsefnek eleve nem lehet igaza, hiszen tudósok csapatai a kutatásokra szánt milliárdokkal is csak alig jutnak előre, s erre bejelenti egy kívülálló, aki ráadásul nem is orvos: megtalálta a rák ellenszerét. Ez viszont — tegyük sietve hozzá — azt jelenti, hogy amikor nem brancsbeli hozakodik elő ötleteivel, a hálózat megmerevedik. Félti a presztizsét, retteg attól, hogy veszélybe kerül a kényelmesen elpepecselgető állása, újra kell gombolni a mellényt, és szétoszlik a misztifikációs ködbe burkolt tekintély. Kovács Ádám CELLADAM-ja elé is azért tornyosítgatták az akadályok tucatjait, mert nem tartozik azon kevesek közé, akik a reguláris gyógyászat szigorúan védett bástyái mögött kísérletezgethetnek büntetlenül az emberi életekkel. Béres József és Kovács Ádám számos tekintetben jutott azonos következtetésre, s ezek legfontosabbika, hogy nem lehet az a gyógyítási módszer jó, amikor az egyik sejtet azért roncsolják, mert a másikat így menthetik. Márpedig mind a kobaltágyús sugárkezelések, mind a citosztatikumok ezen az elven „működnek". Tehát a megelőzésre kellene nagyobb hangsúlyt helyezni, hogy időben észrevehető legyen, ha egy sejtcsoport burjánzani kezd, de ezt nem elég korán észrevenni. A következő lépés az immunrendszer természetes egyensúlyának a helyreállítása, s éppen ezért az ilyen kezelés nem is tekinthető a klasszikus értelemben vett gyógyításnak. A daganat észlelésekor viszont már nagyon nehéz eredményesen beavatkozni, mert a tumormassza a folyamat vége, s ezt szétrombolni ahhoz hasonlatos — fejtegette Kovács Ádám a Magyar Ifjúság 1987. február 6-án megjelent számában —, mint amikor egy televíziót kézigránáttal javítgatnak. Majd így folytatta:

„...a citotoxikus anyagoknak, bármilyenek legyenek is azok, bárhogyan juttassák is a szervezetbe, az a dolguk, hogy megöljék a sejtet. Ennek a terápiának a szelektív technológiája már egészen kifinomult, valóságos bűvészet. Ahogyan a környezetet érintetlenül hagyva célbaveszik és eltalálják a megfelelő sejtcsoportot. Most már azt is tudják, hogyan lehet a mérgeket bizonyos anyagokra rákötni, amelyek eljuttatják a sejthez. De mindenképpen a sejt elpusztítása a lecke. Nem értem, miért nem kerekedtek felül azok a meggondolások, hogy miként lehet a természetes egyensúlyi folyamatokat feltárni és befolyásolni."

Válasz erre sokféle lehetne, mint ahogy arra is: Miért annyi hazánkban az elherdált lehetőség és kik prédálják oly fékevesztett felelőtlenséggel a szellemi javakat. Az iméntiekben arra kerestük

— közel sem a teljesség igényével — a feleletet, hogy miféle erkölcsiséggel rendelkeznek azok, akik fontosabbnak tartják mások elnémítását, mint a haldoklókon segíteni. A Magyar Távirati Iroda 1978. december 19-én adta ki azt a közleményt, amelyben többek között az olvasható:

„1977-ben Béres lehetővé tette az általa készített cseppek klinikai kipróbálását. Az Országos Onkológiai Intézetben a nemzetközi előírásoknak megfelelően elvégzett klinikai vizsgálatok alapján megállapítható volt, hogy a cseppek az emberi szervezetben sem fejtenek ki daganatellenes hatást. Sikerült adatokat szerezni több olyan beteg sorsáról, akiket korábban e szerrel állítólag eredményesen kezeltek, de így sem volt megállapítható a szer daganatellenes hatása."

A csepp forgalmazását a Herbária szaküzleteiben **„nem is árt, nem is használ"** alapon ugyan engedélyezték, ám ezzel szinte egyidőben dobozba zárták Kósa Ferenc filmjét, és csak közel tíz év múltán fejezhette be **„Az utolsó szó jogán"** című munkáját, de a 270 perces produkcióra még 1987 nyarán sem volt vetítési engedély. Pedig ideje lenne kinyitni a zsilipet, mert a sokáig egy mederben tartott vízben hínárok nőnek, vagy úgy eliszaposodik a közöny tava, hogy abban csupán a heródesi önkény mer lubickolni!

1./ A sok huzavonát nem bírván, Nyugatra menekült, s jelenleg a nyugat-németországi Freiburgban él.
2./ A Magyar Tudományos Akadémia titkára 1987. júliusának elején hivatalos nyilatkozatban közölte a nyilvánossággal, hogy a szer nem használ, s ezért a további kísérletezést megtiltják, orvosok a szert nem használhatják. A gyógyult betegről nem tett említést.

Források:

Összeállítás a Béres-ügy körüli bonyodalmakról, Filmvilág, 1987/4.
Stein Zoltán: Szemben a halállal? Ötlet, 1987. április 30.
Sáfár István: Zseni vagy sarlatán; Magyar Ifjúság, 1976. nov. 15.
MTI: Az Egészségügyi Tudományos Tanács tájékoztatója a Béres-cseppekről, 1978. dec. 20.
Müller Tibor: A rák nemcsak hátrafelé megy; Magyar Ifjúság, 1987. febr. 6.
Holokovszky László: Találmány, ha magyar; Ország Világ 1984. ápr. 18.

Igazmondók — avagy csupán „bibliai csúfolkodók"...?!

(A magyarországi munkásszociográfia múltja, jelene, jövője)

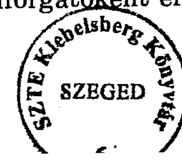
A valóság faggatása, a tények feltárása és publikálása elég régi keletű törekvés hazánkban, hiszen a komoly tudományos igénnyel összeállított megyemonográfiák mellett az enciklopédista módszerű művek egész sora látott napvilágot a múlt század közepe tájától. A magyar szociográfia kezdetét, fejlődését vizsgálva azonban még messzebbre kell visszanyúlni, mert gróf Teleki Domokos 1795-ben nyomatta ki az **Erdély bányái** című dolgozatát, és nyomdokaiba olyan honfitársaink lépkedtek, mint Kölcsey Ferenc, aki **A szatmári adózó nép állapotáról** készített felmérést, míg Berzsenyi Dániel **A magyar mesei szorgalom némely akadályairól** töprengett. Orbán Balázs viszont történeti, régészeti, természetrajzi és népismereti szempontokat egyesítő művével, a **Székelyföld leírása** terjedelmes kötetével lépett a közönség elé, ám ezek a híres vagy elfeledett társadalomrajzok csak érintőlegesen foglalkoztak az ipari — illetve manufakturális — munkásság helyzetével. Kétségtelen, hogy ez a réteg elenyésző kisebbségben volt honunkban a földművelőkhöz képest. Az első világháború végéig, a monarchia megszűnéséig, a céhekbe tömörült mesterek jelentős százaléka úgymond **„jövevény"**-ként került az ország jelenlegi területére, és a falvakban műhelyt, boltot, kocsmát nyitottak, törték a nyelvet, de gyorsan asszimilálódtak. Más lévén a helyzet a városiakkal, a rohamosan fejlődő ipari telepekre toborzott szakemberekkel. A gyártulajdonosok kolóniákat építettek nékik, ám mind a polgári fejlődés, mind pedig a proletariátus formálódása, rétegződése sok tekintetben sajátos módon alakult. A XX. század elején Londonban, Párizsban, Berlinben komoly, szervezett erőt képviseltek a közép- és nagyüzemek, bányák robotosai, hazánkban viszont a megkésett kapitalizálódás miatt a korabeli írók, tudósok szinte társadalmon kívüliként kezelték a

munkásokat. Mégsem szabad elhallgatni, hogy a kiegyezés utáni esztendőkben — ha fehér hollóként is —, a sokadszori szabadulása után Táncsics Mihály 1869-ben megindította az **Arany Trombita** című munkásújságot, amit az év decemberében (anyagi okok miatt) beszüntetett, de így is mérföldkőnek tekinthető, mert az ipari dolgozók lelkes agitátora lerakta azt az alapot, amire később, **1888-ban** komótosan állhatott Somogyi Manó. Tulajdonképpen 1988-ban száz esztendős múltra tekintett vissza a magyar munkásszociográfia, bár kezdetben a tényirodalmat csupán az állami gyárfelügyelői fogalmazványok és a bérstatisztikák mélyre ható elemzései jelentették. Az első változás a századelőn történt és Braun Róbert nevéhez fűződik. Az 1905-ös esztendőtől kezdve ő lett követője az úttörő vállalkozásában sokáig folytatóra nem talált Somogyi Manónak, és említsük még meg — a hűség kedvéért —, hogy Ferenczi Imre a sztrájkjogról, valamint a munkáslakásokról készített érdekes tanulmányt, Varga Jenő pedig a Neue Zeit lapnak küldött fölméréseket a magyar ipari dolgozók helyzetéről. Némelyek ide sorolják és kiemelendő értéknek vélik Szabó Ervin előadásának szövegét az **Ipari munkásság hullámzásáról**, ez azonban műfaját tekintve inkább szociológiai elemzés, telirakva példázatokkal, hogyan lehet a tudomány eredményeit felhasználni a közvetlen politikai harcban.

Az előzmények vázlatos ismertetése során az első nagyobb sorompóként 1919-et kell mondani, mert Kun Béláék nekifutamodása elgyámoltalanította a szociáldemokraták erősen megritkult vezérkarát. A két világháború között főleg e népi írók radikális balszárnya, illetve az emigrációból visszatért és illegalitásban élő kommunisták, vagy a marxizmussal rokonszenvező egyetemisták próbálkoztak azzal, hogy empírikus kutatásokat végezzenek a munkások körében. Ha átlapozzuk a korabeli — a kommunista terminológia szerint „haladó" — folyóiratokat, észrevehetjük, hogy a **Kelet Népe**, a **Szép Szó**, a **Válasz**, olykor a **Nyugat** is helyet szorított a munkásszociográfiáknak, de ezek tartalma, stílusa mai szemmel nézve — fogalmazzunk udvariasan — unalmas. A szerzők java része elsősorban arra törekedett, hogy támadjon, acsarkodjon, s közben elfeledkeztek az olyan mélyfúrásokról, mint az tapasztalható volt a **Puszták népe**, a **Futóhomok**, a **Viharsarok**, **A tardi helyzet**, **A néma forradalom**, a **Parasztok** című könyveknél. Ezek a művek úgy voltak ellenzékiek, hogy higgadt értékelésekkel, különösebb elfogultság nélkül láttatták a szunnyadó és létező valóságot. Néha gátat vetett a **„froclizó odamondogatásnak"** az ügyészség, csendőrség, kisatírozott fejezeteket a cenzúra, de a hatalom nem hozott olyan radikálisan tiltó rendelkezéseket, mint tették azt 1948-tól. A koalíciós kormányzás megszüntével, az egypártrendszerű társadalom vezetői burzsoá áltudománynak bélyegezték sok egyéb más mellett a szociológiát, kétségbe vonták a tényirodalom létjogosultságát és csak a voluntarista-dogmatikus szellemiséget tükröző, alaposan átfésült alkotások láthattak napvilágot. A zsdanovi kultúrpolitika magyarországi végrehajtója, Révai József a vágyak valóságként történő ábrázolására biztogatta az írókat, és a kellemetlen igazságok elhallgatására kényszerítette a tényfaggatás korábbi művelőit. A **„minek kiteregetni a szennyest!"** óvatoskodás az 56-os forradalom leverése után is arra intette a kiadók, szerkesztőségek vezetőit, hogy ne támogassák a szociográfiák megjelenését, de a hatvanas évek közepe táján — mert a rezsim elég erősnek érezte hatalmát — engedélyezték ama kérdés firtatását — idézem:

„Van-e lehetőség a szocializmus vívmányai között egy hagyományosan ellenzéki, társadalmi ellentmondásokat feltáró műfaj művelésére? Egyáltalán, hogyan viszonyuljanak a szociográfusok a hatalomhoz, meddig mehetnek el a bírálatban, olyan körülmények között, amikor az egész sajtót és könyvkiadást állami eszközökből tartják fenn és meghatározott kultúrpolitikai célok vezérlik?"

Nos, a disputa szorgalmazói és a társadalmi térkép elkészítésének szorgalmazói komoly eredményként könyvelhették el, hogy **1970-től ismét útjára indulhatott az a sorozat**, amelyet 1936-ban Sárközi György kezdeményezett. A **„Magyarország felfedezése"** hosszú, kényszerű szünetből állott lábára. Induló kötetként Mocsár Gábor **Égő arany** című kötetét adták ki: az olajbányászok életét, ennek az iparágnak és munkásvilágnak sokoldali társadalmi gondjait feszegették. Ugyanebben az évben a Kossuth Könyvkiadó is hozzákezdett az **Írószemmel** riport-antológia válogatáshoz, hogy a valóságirodalom jelesebb darabjait összegyűjtve a könyvhétre jelentessék meg. Így tehát bizonyos verseny is kialakult, természetesen gondosan őrzött korlátokkal, lehetőségekkel. A tömegtájékoztatás úgynevezett **„toleranciaküszöbe"** nem lett szerte az országban alacsonyabb, hiszen a megyei vagy üzemi lapokban ritkán kaphattak nyomdafestéket a kényesebb, merészebb témák, noha pontosan itt lett volna lehetőség a pellengérre állítandó jelenségek alapos vizsgálatára, mert különösen a munkássorsok, helyzetek bemutatásakor fontos, hogy a szerzők ne csupán kíváncsiskodó tollforgatóként érdek-

lődjenek. Akik ezt fölösleges óvatoskodás gyanánt értékelve mégis odamerészkedtek a gyárakba, az ingázókat fuvarozó fekete vonatokra, java részük jó esetben is csak annyit **„hozott össze"** a jegyzetekből, hogy az átlagosnál bővebb terjedelmű riport, portré születhetett az adatokból.

Az elmúlt két évtized tényfeltáró termését áttekintve úgy első pillantásra az állapítható meg, hogy a fizikai dolgozók helyzetének ábrázolása vezet a műfaj statisztikai összegzésekor, ám ezen belül már nagyok a különbségek. Sokat olvashattunk a lakóhelye szerint faluhoz kötött, de a kenyérrevaló egy részét az iparban kereső emberekről, a munkásszálláson élőkről, a kétlakiság nyűgével viaskodókról, a fusizással gyarapodó, a végkimerülésig dolgozó emberekről, mint egyénekről. Ezzel szemben a kötetekben, antológiákban elenyészően kevésszer szerepelnek a nagyüzemek, az eleve veszteségesen termelő gyárak **„kivesézései"**, hogy miként alakulhatott volna oly sok mesterségesen életben tartott mamutcég sorsa, ha időben nyakát vágják a **„szent tehénnek"**.

A **„vas és acél országa leszünk"** terv és annak kivitelezése, valamint a **„fényes szellők"** kavarta ideológiai porvihar nem hagyta békén a tollforgatókat sem. A két világháború között nevet szerzettek az ostrom után, a békeszerződésre várva, a pártküzdelmek részeseiként korábbi hangjukat formálgatva keresték a lehetőségeket. A pályakezdőként jelentkezőket viszont nem lehetett bolondítani az akkoriban kibontakozó, és szocialista realizmusnak nevezett irányzattal. Nem fölösleges emlékeztetni arra, hogy Illyés Gyula cikke, az **Írói öröm**, amely a **Válaszban** jelent meg 1946-ban, még a töretlen bizakodás dokumentuma, de 1948 után fölszámolták a NÉKOSZ-t, elítélték Rajkot, szétverték a politikai csoportosulásokat. Egymás után hallgattak el a folyóiratok: előbb az **Újhold**, a **Magyarok**, majd a **Válasz**, és adminisztratív intézkedésekkel, határozatokkal kényszerítették a kiadókat, szerkesztőségeket, hogy **„a magyar irodalomnak a proletár hegemónia jegyében kell továbbfejlődnie"**. Ehhez is tucatjával jelentkeztek a dalnokok, ki a meg-, ki a túlélést tartva elsődlegesnek, és fölborult a korábbi szokásrend. Már nem voltak népiek és urbánusok, összemosódott a polgári és parasztköltő stílusa, hiszen a koncepciós perek, kitelepítések, deportálások, beszolgáltatások híre nem hagyta érintetlenül a tollforgatókat, bár műveikben a valóságnak ezt az arcát nemigen mutogatták. Igaz, nem is tárhatták a nyilvánosság elé észrevételeiket, és bizony a dunapentelei, tiszalöki nagy beruházásokra küldött írók eszményítették az iparosítást, sietve igazodtak a politika igényeihez, a

kritikusok pedig kioktatták a kételkedőket. Persze, ez nem lehet mentség arra, hogy a megjelent művek szerzőinek nagyobbik százaléka önként teljesítette túl a **„normát"**, és sokan fordultak szembe származásukkal. Főleg ezzel magyarázható, hogy az 1953-as enyhülés után sem a téeszekbe kényszerített, beszolgáltatásokkal nyomorgatott parasztok, sem a külön műszakokkal, békekölcsönök jegyzésével, a sztahanovista mozgalmakkal hajszára kényszerített munkások nem hitték az önkritikát gyakorló íróknak, s úgy egészében kételkedtek a kultúrpolitikában. Noha a társadalmi béklyók szorítása enyhült, meghirdették a **„közelebb a valósághoz"** jelszót, a kétkezi dolgozók fölvették a **„kemény dió"** magatartást, és pantallós ember hiába ment a közelükbe. A választóvizet 1956 jelentette. Az okokat most ne részletezzük, azt viszont említsük meg, hogy a magyarországi tényirodalom és munkásszociográfia minőségét majd teljes egészében az 1948, illetve a forradalom leverése utáni esztendők **„fél ország bilincsben"** emlékei biztosították. Nevezetesen az a különös helyzet teremtődött, hogy a munkatáborokban, börtönökben éveken át zsúfolódtak össze a legkülönfélébb gondolkodású, származású, foglalkozású és korú emberek. A kényszerű rabságban barátságok szövődtek és bizony sok író köszönheti annak interjúalanyai őszinteségét, nyitottságát, hogy közülük valamelyik zárkatársa volt Recsken, Kistarcsán, a Gyűjtőben, Vácott... Ha netán valaki túlzásnak vélné eme véleményt, annak bizonyíték gyanánt a sok tucatnyi példa közül csak egyet: amikor Moldova Györgynek 1971-ben megjelent a **Tisztelet Komlónak** című kötete, rögtön vihart kavart a baranyai bányászvárosban látottak összefoglalásával. De állításait nem lehetett cáfolni, hiszen az ötvenes években maga is dolgozott, s akkoriban együtt élt a heroikussá nyilvánított küzdelemben résztvettekkel. A később is Komlón maradtak közül rengetegen a volt rabok és volt fegyőrök, az egykori sztárok és futtatott élmunkások, dühöngő ÁVH-sok és ártatlanul meghurcoltak nagy seregéből rekrutálódtak. Hajdani társuk, a hőskor tanúja előtt nem taktikáztak — mert nem lett volna értelme — és ez lehetett a siker titka más szerzők, más típusú szociográfiájánál is. Adódnak ugyan témák, amikor nem szükségeltetik a folyamatos jelenlét, az anyag- és adatgyűjtés elvégezhető irattárakban, ügyes újságírói módszerrel is őszinteségre bírhatóak az interjúalanyok, ám a helybéli gondolkodást alaposan nem ismerők akkor kerülnek bajba, ha védeniük kell a papírra vetettek valóságtartalmát.

Nem véletlen, hogy a rossz szociográfus, aki csak a sikert haj-

hászva vagdalkozik, bírál, ostoroz, ha rákérdeznek állításaira, rögtön az alkotói szabadságra hivatkozik. A tényirodalomban – ellentétben a fantáziával korlátlanul gazdálkodható műfajokkal – mindennél fontosabb az igazmondás. A **„bibliai csúfolkodók"** előbb-utóbb pórul járnak, mert a szociográfiát (ha jó!) dühödten bírálják és még konokabbul védelmezik, ám a túlzót, az indulatokat öncélúan korbácsoló hamis krónikákat gyorsan elfeledik. Hozakodjunk csak elő László-Bencsik Sándor 1973-ban megjelent **Történelem alulnézetben** című könyvével. A szerzőnek úgy alakult az élete, hogy az 1945-ben hazánkba érkezett erdélyi menekült volt népi kollégista, koreográfus, a néphadsereg politikai tisztje, aztán hosszú éveken át exportcsomagoló munkásként dolgozott. Tehát nem emlékezett vagy szociológizált, nem is kérdezősködött... A fizikai dolgozók mindennapját egyszerre látta belülről és kívülről, alulnézetben. A Szegvári-brigád tagjaként hosszú időn át figyelhette, miként devalválódott az értelmiségiek szemében a kétkezi cselekvések értéke, és akinek parányi lehetősége nyílott a kiugrásra, azonnal lerakta a szerszámot. Míg mások, a belenyugvók, hasztalan próbálkozók az ivásba, látszat nélküli passziókba menekültek, és a közömbösek is fölfigyeltek arra, hogy a hetvenes évek elejétől a gazdasági nehézségekért kizárólag a munkásokat hibáztatják. Fegyelmezetlenek, lógnak, fusiznak, ám azt sokáig nem feszegettét a riporterek, hogy ki a felelős az anyag- és szerszámhiányért, a rossz szervezésért, a régen kiselejtezésre érett gépek balesetveszélyes működtetéséért. Ez a könyv azért került az általános érdeklődés középpontjába, mert a nyilvánvalót ábrázolta, hogy mezítelen a király, és hiába hirdetik a munkásosztály vezető szerepét, a megváltozott társadalmi viszonyok sem vették le vállaikról a hatalmas terhet. Sőt, kevés pénzért nógatják őket sokféle feladat végzésére, és szemfényvesztés gyanánt kiemelnek közülük néhányat, de helyüket szakképzetlen falusiakkal töltik be. Gépek vásárlása helyett is olcsóbb a földjeiktől megfosztott, a községekből menekülni akaró parasztokkal hórukkoltatni, nem törődve azzal, hogy százezrek életét teszi tönkre a mindennapos vagy hétvégi ingázás, a sem ide, sem oda tartozás gyökértelensége.

A munkássá válás folyamata nem akkor kezdődik, hogy a földműves a kasza és ekeszarv helyett kalapácsot vesz a kezébe. A tudatváltozás jelenti a mezsgyén való átlépést, de ez éppen azért nehéz, mert a mai magyar munkásosztály szerkezetében roppant eltérőek az érdekek, törekvések, nincsenek elfogadható minták. Nem lehet azt elégszer hangsúlyozni – ismételgetni –,

hogy a nagy gyárakban nemcsak a régi, komoly szakmai (politikai) tapasztalatokkal bíró szakik, törzsgárdatagok nézik értetlenül a nyugdíjazásuk után helyükbe lépő, a forradalom leverését követő esztendőkben született fiatalok közömbösségét, illetve az egyáltalán nem titkolt anyagiasságukat. Szociográfus legyen a talpán, aki ezeket a láthatatlan vagy jól kitapintható jelenségeket úgy csoportosítja, analizálja, hogy az olvasók (netán az üzenetek címzettjei!) komolyan veszik a feltárt konfliktusokat. Elgondolkodtató miértek láncolatait alkotják azok a kérdések, hogy vajon miért nem kapott elismerést Halmos Ferenc **Illő alázattal** kötete 1978-ban, pedig a nagyüzemi munkásságról hiteles képet festett. A textilüzemben dolgozó szövő-fonónők életét, gondjait fölvázoló Mátyus Aliz sem kavart hullámokat 1980-ban a **Holnapon innen, tegnapon túl** könyvével, bár mindkét fiatal szorgalmasan és tisztességesen gyűjtögette az adatokat. Talán a szociográfiához érettebb korban lehet hozzákezdeni? Aligha elfogadható érv ez, hiszen a harmincas évek legjelesebbjei közül Kovács Imre, Szabó Zoltán, Erdei Ferenc az induláskor a két és három X között toporogtak, de az utánuk jövők, a **Hortobágyi jegyzetekkel** jelentkező **Zám Tibor** vagy a **Penészleki krónikával** fejére parazsat gyűjtő **Végh Antal** és az ő sarkukban lépkedők: **Csalog Zsolt, Hajnóczy Péter, Vathy Zsuzsa, Csató Károly, Őrszigethy Erzsébet, Tar Sándor** is elég ifjan kezdték sikeresen művelni a szociográfiát.

A munkásokról, főleg a XX. század elejétől számítva, az ideálképek egész sora született. Az iparban foglalkoztatottak gondolkodása, magatartása sok tekintetben eltért a **„céhbeliektől"**, és a kisműhelyek tulajdonosai nem rokonszenveztek az osztályharcos öntudatot hirdetőkkel, a **„szakik"**-kal, de a rohamos műszaki fejlődés rohamosan sorvasztotta a kézművességet. Ám egy ideig még teret engedett a kisiparos szemlélet önállóságának, legyen az magánjellegű, vagy a gyárakban alkalmazott művezetők ténykedése. Gondoljunk csak arra, hogy mekkora szívó hatást jelentett 1914 után a haditermelés fellendülése, a nők és fiatalok tömeges alkalmazása, továbbá a **„biztos kenyér"** reménye. A szakmával rendelkező segéd vagy mester urak (nem is szólva a művezetőkről) még a harmincas években is adhattak külsejükre: öltöny, nyakkendő, kalap, de a futószalag térhódítása, a tömegalkalmazás felhígította a kasztokat, s ez sok területen gyökeresen átalakította a kolóniák jellegét. Ekkoriban kezd sokatmondó kifejezéssé lenni, hogy **„munkáskülsejű"**. Talán nem lenne hiábavaló vizsgálódás, ha elemeznék és nyilvánosságra hoznák Ma-

gyarországon azon adatokat, hogy a második világháború vége felé miért éppen az ipari munkásság körében volt nagy bázisa a nyilaskeresztes mozgalomnak, s miért közülük pártoltak el rengetegen a szociáldemokratáktól. A burkolt célozgatások nem lehetnek elfogadható magyarázatok, nevezetesen: a melósok azért húztak zöld inget magukra, mert így akarták bosszantani a gyárak, üzemek zsidó tulajdonosait. Persze, ezt a jobbra lépést 1945 után a kommunisták rögtön kihasználták; a nékik fejet hajtó **„kisnyilasokat"** nem bántották, míg az ideológiájukat ellenzőkre ráfogtak ezt-azt! Különösen a műszaki értelmiséget fenyegette a **„munkásnyúzó"** nem veszélytelen vádja. Az első ötéves terv beindításakor, az ötvenes évek elején ha akadt is netán író, aki a gondokat, örömöket akarta viszonyítani, szerkesztőség, kiadó bizonyára nem volt a felmérés közlésére. Pedig — mostani szemmel nézve — egyfajta szociográfiának tekinthetők a hangulatjelentések, az üzemi gyűlések jegyzőkönyvei is, mert a politikai képzettséget, hűséget egészen napjainkig a szakmai hozzáértés elé tolták, ugyanakkor a gyors iparosítás következtében a falvakból, tanyákról elcsábítottaknak (vagy a beszolgáltatások, kuláklistázások elől menekülőknek) megszokhatatlannak tűnt a norma, a Szabad Nép vezércikkei felolvasásának hallgatása, a technológiai fegyelem. Rákosi Mátyás az 1951. november 30-án mondott beszédében azt hangoztatta:

„Mi az utolsó hónapokban napirendre tűztük a munkafegyelem megszilárdításának kérdését. A tapasztalat azt mutatja, hogy az eddigi rendszabályok nem hoztak megfelelő eredményt. Kiderült, hogy igazgatóink még nem ismerték fel ennek a kérdésnek a jelentőségét. Sokan azt hiszik, hogy ha lazán és elnézően kezelik a fegyelmezetleneket, akkor attól megjavulnak. A tapasztalat az ellenkezőjét bizonyítja. A laza, elnéző kezelés következtében romlik a munkafegyelem. Az ellenség is rááll erre a vonalra."

Bizony, a **Sződd a selymet elvtárs** ütemére nem úgy lépkedett az uralkodónak kikiáltott osztály, mint azt várta tőlük a párt. Ezért aztán kitalálták mindenfélét, hogy mozgósítsák, lelkesítsék az iparban foglalkoztatottakat. A Nazarova és Sztahanov nevével indított mozgalmak, óriási ütemet diktáló versenyek kezdődtek: Pióker Ignác, Horváth Ede lett a példakép, s a **„vörösbárók"** mellett bányászok, lakatosok, hajcsárok kaptak Kossuth-díjakat, bár némelykor légy került a levesbe, hiszen Rákosi kedvence, Muszka Imre 1958-ban disszidált, s így eggyel kevesebben lettek a nagy ígérgetők, hogy csapást mérnek az imperializmusra. Az 56-os felkelés aztán részben vagy egészen eltörölte a hurrá-optimizmust, de a rezsim meg is rémült. Az általuk szónokoltatott ijesztgetés valóság lett: **Munkásököl vasököl, odasújt ahova köll!** A forradalom eltiprása után sietve öltöztették a 19-es vörös dandárok egyenruhájához stilizált mundérba a nagyobb koncért tülekedőket, és megint heccelődések céltáblája lett a kuporgató paraszt, a lódenkabátos középosztálybeli. A mezőgazdaság szocialista átszervezésének nevezett diktatórikus téeszszervezések esztendeiben is főleg a kommunista szakikat eresztették a falvakra, ám néhol akkora méreteket öltött a gyáriak brutalitása, hogy le kellett állni az agitálással, azt hangoztatván: most a megszilárdítás a legfontosabb. Közben a művészetpolitika sem feledkezett el a munkásokról: lehetett otthonuk, kórusuk, színjátszásuk, irodalmuk és filmjük is, pontosan kidekázgatva a karaktereket, célokat, mozdulatokat. Amíg Gerő Ernő irányította a propagandát, az agitatív témákat feldolgozó rendezők a konfliktusnélküliség elvét tartották a legfontosabbnak, és Keleti Márton 1950-ben a **„Dalolva szép az élet"** kórushangjain rezegtette az igét, az MDP útmutatását: **„Szórakozzunk helyesen!"**

A tények feltárása és bemutatása nem csupán újságokban, folyóiratokban, kötetekben történhet. De a valóság hiteles megfogalmazásához szükség van éles szemű, jó tollú írókra. Ám ha kevés a jelentkező, akkor a virtigli prolilégkör ábrázolásának is gyorsan kialakul a maffiája. Jusson csak eszünkbe, hogy Máriássy Félix az 1955-ben forgatott **Egy pikoló világos** című filmje után hányszor alkalmazta ugyanazt a dramaturgiát: Beszkárt telep, kalauz, részeges matróz, **„Külvárosi legenda..."**, de a nép kedvelt színészeinek sem könnyű. A főszereplők egyszer melóst játszanak, míg egy másik rendezőnél monarchiabeli arisztokratákat! Tordy Géza, Sinkovits Imre a legjobb példái annak, hogy mily nehéz is lehetett a különféle ideálokat (pozitív és negatív értelemben) megszemélyesíteni. A strigulázás szándéka nélkül említjük, hogy **Máriássy Félix** és **Keleti Márton** nyomdokaiba **Rényi Tamás**, majd **Bacsó Péter** és **Mészáros Márta** lépkedett, s tőlük **Gyarmathy Lívia, Szomjas György, Erdőss Pál, Tarr Béla, Vitézy László, Schiffer Pál, Lugossy László** vették át a stafétabotot, de hozzájuk sorolható még **Magyar József, Ember Judit, Jeles András** is. Annyi bizonyos, hogy a filmesek olyan témákat is képiesítettek, amelyek kinyomtatása (a hetvenes évekig) csak erős finomításokkal volt lehetséges, bár Fejes Endre Rozsdatemetője (igaz, regény formájában) tágabbra nyitotta a kaput. Nem elfeledhető az a majd máig létező probléma, hogy noha lehetett fog-

lalkozni az ingázással, iszákossággal, a szellemi-lelki sivárodással, csöppnyi penetranciát is ábrázolhattak a munkáskörnyezet bemutatásakor, ám az egész valójában fiktív volt, megcifrázva a munkában helytálló melós hősiességével. Ezért lett egekig dicsért könyv és film a **Makra**, majdhogynem lovaggá ütötték **Asperján Györgyöt**, de a valódi munkások — ha egyáltalán moziba mentek — nem érezték **„valóságfilmnek"** a produkciókat. Statisztikai adatok bizonyítják, hogy az osztályfensőbbségre parírozottak milliói ellenálltak a kulturális gyarmatosításnak, és a mások által mozgatott tükörbe-nézegetés helyett önmaguknak hittek.

A felülről irányított és pártos művészet a hetvenes évek vége felé saját csapdájába szorult, mert a millenniumi önámításhoz hasonlatos köd **„szép vagy, gyönyörű vagy Magyarország"** bódító füstjét és lódító dallamát már nem lehetett rendeletekkel módosítani. A hatalom, az álmodik a nyomor nagy ábrándjaiba addig ringatózott, hogy nehezen kapott észbe; itten nincs tovább értelme **„mintha igazságokkal"** ámítgatni a polgárokat, s különösen veszedelmes bólogatásra kényszeríteni a helyzetet alulnézetből is alaposan megtapasztalt munkásokat. Aztán nem lett elhanyagolható ama különös jelenség sem, miszerint addig **„művészkedtek"** a filmrendezők, írók, hogy a csak látottakra, olvasottakra hagyatkozó külföldi az **„osztálymagabiztosság"** teljes romlására következtethetett alkotásaikból: a munkásoknak nincs presztizse, lenézik a proletárt, hátrányos megkülönböztetések útvesztőiben bukdácsolnak, pedig valamennyi pártkongresszuson külön foglalkoztak az alkotóknak címzett útmutatással. A VII.-en azt **„üzenték"**:

„Pártunk kívánja és a nép elvárja, hogy az írók, művészek alkotásaikban helyesen ábrázolják korunkat, az új társadalmat építő embert: a szocializmus győzelméért küzdő népet, és tehetségüket szabadon kibontakoztatva, híven szolgálják hazánkat."

Ez így egészen udvariasnak hangzik, s kívülről nézve — a naiv szemlélődő — azt hihetné, hogy az MSZMP illetékesei nem csupán támogatták, szorgalmazták is a valóságfeltárást. De a látszat most is csal, mégpedig igen rafináltan. Napjainkban az élet majd valamennyi területe feltérképezhető hazánkban: már nem tilos a szegénységet, nyomort emlegetni, kikerült a tabutémák sorából a csövezés, kábítószerezés, rá lehet mutatni az elesetteket felfogni hivatott **„szociális háló"** hatalmas lyukaira, napvilágot látnak izgalmas munkásportrék, ám nem támogatják az afféle kíváncsiskodást... Vajon, miért nem kapott idáig senki

megbízatást az ország fő iparvidékeinek (Győr, Tatabánya, Miskolc, Salgótarján) föltérképezésére. Az sem elhanyagolható kérdés, hogy amennyiben akadnának is tálentumos tetemrehívók, a munkások magatartását pontosan ismerő írók, kézirataikat hol publikálhatnák! Bár hazánkban van elegendő folyóirat, terjedelmesebb szociográfiák közlésére is alkalmatos havi- vagy hetilap, de ha alaposabban megvizsgáljuk a szerkesztők hajlandóságát, úgy gyorsan észrevehetjük, hogy a debreceni **Alföld** és a kecskeméti **Forrás** mellett legföljebb a **Valóság** tartja feladatának a **„félreérthetetlenezhető"** és keményen kritikus munkásdokumentumok közlését. A tartózkodás gyökerei a 60-as évek közepéig nyúlnak vissza, amikor is teljességgel átitatta a politikai légkört az **„aki nincs ellenünk, velünk van"** sanda ígéret, s egyben figyelmeztetés, hogy aki viszont nincs a kommunistákkal, az ellenük van. A szociográfia, mint műfaj azonban mindig ellenzéki, tehát nem akar a hatalom szolgálóleánya lenni, de azt sem tekintheti feladatának, hogy a rezsimmel birokra kelve döntse el: hol az igazság! A fanyalgó filoszok valamennyi melós-ügyet sematikusnak ítéltek, legföljebb a káromkodó, izzadtságszagú, modortalan kalapácsos lehetett néha novella- vagy regényhős, ám arra ügyeltek, hogy a ceignadrágos Józsi, Lázár ne gondolkodjék. Az Alföld 1981. februári számában jelent meg Csalog Zsolt **„Melós vagyok, erős vagyok"** című Dani-monológja, s ebben azt fejtegette a mikrofon elé ültetett férfi,

Régen ez más vót. Régen egy iparos meg egy segédmunkás közt azér valami különbség vót. Az én időmbe egy iparos — hát egy esztergályos? az BONVIVÁN vót! Könyökvédő, csokornyakkendő, konflison ment be az üzembe! És vót valami értelme a munkájának, mert húsz-huszonöt évig dógozott, és vett rajta egy házat, jó kis házat... De most már sokan azt mondogatják, hogy nem érdemes szakmát tanulni. Mer ha elmegyek trógernak, többre jutok vele. Nagyon, nagyon le vannak züllesztve a szakmák. Mer a szakmunkásból automatát csináltak. Meg van neki magyarázva, hogy mit hová kell dugdosni, azt dogdossa — hát ez szakmunkás? Például egy kovács száz éve, vagy hetven éve egy kovács olyan dógokat csinált, amit ma iparművészetnek mondanak — hű de nagy művészet! Tulipánt csinál vasból! Régen nem vót ‚iparművész', egy falusi kovács megcsinálta ugyanezt!"

Na most, az effélé szövegekre mondhatja a gyanakvó politikus; mi ebben a feltárás, hol az „építő jellegű kritika", és hatalmának kicsúfolóját — a munkást — a korábbiaknál is jobban gyűlöli. De a kulisszák mögötti **„kavargatásokhoz"** tartozik

az is, hogy voltak esztendők, amikor szinte divatként művelték némelyek a tényfeltárást. Ezzel is magyarázható, hogy a még „régi" Mozgó Világ 1978. decemberi számában közölt körkérdésekre felelő szociográfusok hangvétele a derűlátáshoz közelít inkább, és eltekintve néhányuktól, fontosnak vélik ezt a tevékenységet. A gépipari technikumot végzett és kenyerét sokáig kétkezi dolgozóként kereső Tar Sándor nagy tervekről beszélt, ám pont három évvel később, a Forrás szerkesztőségében 1981 decemberében tartott kerekasztal-disputára már nem ment el. A részvevőknek levelet küldött:

„Javaslataim? Egy barátom úgy fogalmazott — nagy megrökönyödésemre —, hogy a szociográfiát lejáratták, kisajátította magának az ‚ellenzék', amely a ‚szociográfiával onanizál'. Aztán azt mondta, hogy akinek nincs tehetsége, előbb-utóbb a szociográfiánál köt ki, ír valami ‚rettenetesen szomorú munkástörténetet, amelyben mindenki nyomorog', amit aztán sehol nem közölnek ‚és máris túllihegi mindenki' — ez a belépő a szamizdatok világába, szárnyra kap a hírnév Keleten, Nyugaton. Nos, én a szociográfiáimat akkor is vállalom, ha abból valaki tehetségtelenségemre következtet, mégis el kell gondolkodni az ilyen vélekedésen, ti, okos emberek, talán meg is teszitek."

A folyóirat 1982. májusi számában közölték a jelenlévők véleményét és töprengéseikből azt lehet kihámozni, hogy szociográfiát nem lehet **nemzeti elkötelezettség** nélkül művelni. Az eltérő nézetek ütköztetése, a valóság faggatása csak akkor hiteles, támogatandó, ha a mélységek felvillantása nem öncélú duruzsolás, de ennek a feladatnak éppen a munkásanyagok esetében a legnehezebb megfelelni, hiszen a műhelyekben dúló nagy indulatoknak gyakorta változnak az okai, és aki csak kíváncsiskodni akar közöttük, gyorsan nevetségessé lesz. A hetvenes évek közepén arra kért a SZOT sajtófőnöke, hogy írjak könyvet az 1975-ben Szocialista Munka Hőse kitüntetéssel jutalmazott tatabányai vájárról. Később — és véletlenül — tudtam meg, hogy az idősebb, rutinosabb tollforgatók mindahányan visszautasították a szerződést, mert nem akartak heteken át a napszint alatt bukdácsolni. Vagyis: féltek a kötetük alanyával mélybe menni, márpedig enélkül nincs **„vallomás"**. Egy szociográfus nem elégedhet meg azzal, hogy leereszkedik a miniszteri aknáig, ahol minden csillog-villog, neonfény világít. Oda kell menni a szénfalhoz, szívni a port, markolni a lapátnyelet, cipelni a támokat, vélük lélegezni, hogy befogadjanak, és este odainvitáljanak a Hét vezérben az asztalhoz. Enélkül legföljebb riport lehet a kérdezősködésből.

S lám mégis, az iméntiek elhagyásával készültek sorozatban a munkásszociográfiák, mert a kultúra irányítói és ellenőrzői észrevették, hogy az újságírás paneljaiból is összehordható egy-egy tényirodalmi kötet. Jelentkezőket is leltek ehhez, akik nem tiltakoztak a fölállítgatott tilalomfák ellen. Ha nem a szerkesztő — megbízó —, akkor a gyárban melléjük kijelölt kísérő, vagy a párt-, illetve SZB-titkár tett arról, hogy ne lehessen együtt fürödni a műszak végén tisztálkodni akaró, de mindig morgolódó munkásokkal, hiszen a zuhany alatt **„elszólhatják"** magukat!

És most gondolkodjunk: az 1956-os forradalom leverése után hatalomra került (vagy ott pozíciójában megmaradt) legfelsőbb tisztikar majd valamennyi tagja munkásként került a kommunista mozgalomba: Kádár lakatos, Czinege patkolókovács, Biszku lakatos, Marosán pék, Borbély lakatos, Gáspár motorszerelő, Apró Antal pedig a plafonmázolás helyett agitált, de akadt közöttük BESZKÁRT kalauz, szövőnő, nyomdász is, tehát emlékeiben kellett valami nyoma lenni a kétkeziségnek. Ám valamiért nagyon megharagudhattak évtizedeken át ifjúságuk **„közegére"**, s nem szívlelték az általuk uralkodónak hirdetett osztályt. Igaz, a munkások sem rajongtak túlságosan értük, és így a viszonyt nem lehetett különösen szívélyesnek mondani. Ez a tartózkodás nyomta rá bélyegét a szociográfusok dolgozatainak többségére is: az engedélyezettet kellett hiteles gyanánt elfogadni és a hatalom csak akkor tett nagyobb őszinteségi engedményt, ha a szerzők nem a gyorsan szerzett **„élményeiket"**, inkább hosszú esztendők alatt szerzett tapasztalataikat összegezték: tényleg a mélyből tudósítottak! Napjainkban még nehezebb, bonyolultabb a helyzet, hiszen az a bizonyos munkásosztály nincs többé. Tucatjával mennek csődbe az üzemek, kenyértelenség réme fenyeget tízezreket, sztrájkolnak a bányászok és a rezsim korábbi büszkeségének színterén, a **„vörös Csepel"** utcáin feliratok rémisztgetik a párt vezetőit: **„Emelitek az árakat, felgyújtjuk a gyárakat!"** Ha egy vérbeli szociográfus most nyomon követné valamelyik feloszlatott brigád tagjainak holnapjait, olyan könyvet írhatna, amelyre idáig példa nem volt: az eddig **„fölülről jóváhagyott hősök"** élőkké lennének!

Források:

Berkovits György: Változatok a szociográfiára, Valóság, 1975/5.

Pozsgai Zoltán: „Szélcsend" a falusi, irodalmi, szociográfiai riportban, Veszprémi Napló, 1967. február 5.

Thiery Árpád, A szociográfiáról — a kecskeméti konferencia előtt, Népszava, 1971. november 28.
Márkus Béla, Szociográfiák, munkásszociográfiák, Hajdú-Bihari Napló, 1975. január 21.
V. Bálint Éve: A hazai munkásszociográfiákról, Magyar Hírlap, 1979. január 7.
Molnár Zoltán: Társadalomkutatók önelemzése, Élet és Irodalom, 1971. december 11.
Szabó A. Ferenc: „Magyarország felfedezése" — folytatódik, Forrás, 1986/4.
Pelle János: Riport, szociográfia, társadalmi valóság, Jel-Kép, 1984/2.
Bálint B. András: Szembenézni bajainkkal, Magyar Hírlap, 1979. december 2.
Csalog Zsolt: Melós vagyok, erős vagyok, Alföld, 1986/2.
Visszatérés a falvédőre, novellák a munkásokról, Kossuth Kiadó, 1988. Bp.
Varga László: Pató Pálok vagy sztahanovisták, Magvető Kiadó, Gyorsuló Idő sorozat, 1984. Bp.
Medvetánc (antológia), Magyar gazdaság és szociológia a 80-as években, Minerva Kiadó, 1988. Bp.
Vathy Zsuzsanna: Kvarcóra ír himnusszal, Kozmosz, 1986. Bp.
Vathy Zsuzsanna: Úgy hívták, hogy Nyúlpatikus, Kozmosz, 1983. Bp.
Magyar Mozaik '87 (Riportválogatás), Minerva, 1987. Bp.
Történelmi jelenidő, Beszélgetések a magyar irodalom legújabb fejezeteiről, Minerva, 1981. Bp.

„A tiszta szellem tövig gyalulása..."

(Népi írók és a mindenkori hatalom: hová lett a Kelet-népe?)

A falusi emberek — mondjuk ki: parasztok — legelszomorítóbb kálváriája 1948. augusztus 20-án kezdődött. Persze, a föld népe gyakorta megszenvedte a rajtuk, felettük uralkodók szeszélyeit, túlzott követeléseit, ám ha elfogultság nélkül vizsgálgatjuk az annyit emlegetett Werbőczy-törvényt, még az sem tartalmaz oly sok szellemi, lelki, és gerinc tipró rendelkezést, mint ami várt a kis- vagy nagygazdákra Rákosi Mátyás kecskeméti beszéde után. Elkezdődött a **„nagy álom"** szétverése, pedig alig egy-két esztendővel korábban azzal igyekeztek rokonszenvet kelteni maguk iránt a kommunisták: **„A föld azé, aki megműveli!"** — hirdették plakátjaikon. Érdekes fokozatok, húzd meg—eresszd meg politikai buckásítások sivárosították, közömbösítették a korábban szorgalmas, törekvő és így-úgy, de hívő parasztokat. Ne feledjük, hogy akik tudatlansággal, műveletlenséggel, önsanyargató hajszával azonosították őket, csak a felszínt látva nyilatkoztak. A falusiak minden korban úgymond **„kitermeltek"** jónéhány híressé lett katonát, papot, mesterembert, sokan kaptak közülük nemességet is. Noha a viskók lakói kevésbé érezték — igényelték — a szellem napvilágának ragyogását, de amikor valaki megmutatta nékik a fényt, utána csodákra lettek képesek a tudás sugaraiba mártózottak. Tévedés azt gondolni, hogy a községek-tanyák lakóinak iskoláztatása, a betűvetés elsajátításának kötelezővé tétele a kommunisták hatalomra kerülése után kezdődött. Bár szívesen hangoztatták ezt propagandaszólamaikban, de elég csupán száz esztendőt visszatekinteni a históriában, s rögtön láthatjuk, hogy az egyházak, fajtájukkal törődő arisztokraták és jövőt építő lelkipásztorok az 1848-as szabadságharc eltiprása után mily komolyan támogatták az oktatást, illetve az iskolán kívüli népművelést. Az első világháború azonban gátat vetett a kibontakozásnak, és az ország területének szétdarabolása, a tria-

noni diktátum okozta nagy trauma rövid időre elszunnyasztotta a többet és mást is akarás hatalmas vágyát, de az eszmélés pillanatától talpra állt a népfőiskolai mozgalom, s 1922-ben Erdélyi József olyan folklór hagyományokat tömörítő versekkel jelentkezett, amit később — mint irányzatot — népinek neveztek.

NÉPI-nek lenni, hozzájuk tartozni, vagy akár tevékenységükkel rokonszenvezni az indulásuk pillanatától egyfajta gyanakvás forrása lett; gyakorta vádolták őket rebelliskedéssel, a fennálló hatalom megdöntésére irányuló törekvésekkel, és jó néhányszor kerültek pergőtűzbe azért is, mert magatartásukat, kijelentéseiket faji uszításnak minősítették. Ám az is tény, hogy az éppen uralkodó rezsimekkel soha nem cimboráskodtak össze erkölcsi elveik teljes feladásával. Részben ez a fő oka annak, hogy a népiek táborába gyülekezőket — **„oda minősítetteket"** — fél évszázada támadják, bírálják egyfolytában. Megerősödésük esztendeiben még csak azt vetették szemükre, hogy a hatalmas egyházi birtokok bizonyos részét a nyomorgó parasztok között akarják szétosztani, és a falvak szegénységét bemutató szociográfiákkal átlépik a lázítás bűntettének határát. Itt kell kihangsúlyozni; ha nem lett volna értő közönségük, akkor a nemzeti érzések élesztgetőinek, valamint a földkérdés apostolainak a pusztába kiáltó szó sorsára jutnak műveik, de Klebelsberg Kunó kultuszminisztersége idején 5000 népiskolai tanterem épült (10 év alatt több, mint 1867 és 1918 között), továbbá a KALOT és a KIE tanfolyamokon lelkesen hirdették — segítették — a nép felemelkedésének ügyét. Mi következik ebből: egyfelől tagadhatatlan gondként szorította a magyar valóságot a nincstelenek létező nyomora és teljességgel jogos igényként jelentkezett a **„talpalatnyi"** vágya, de az is tény, hogy a népiek közül számos írót a korbáccsal kommandírozás helyett valamiféle közös munkálkodásra akart rábírni az akkori kormány. Később aztán ezt szinte megbocsáthatatlan bűnükül rótták fel a kommunisták, mert közülük néhányan (Németh László, Féja Géza, Illyés Gyula, Móricz Zsigmond, Tamási Áron, Németh Imre) találkoztak Gömbös Gyula miniszterelnökkel Zilahy Lajos lakásán. Bár 1948 után (a még élőket) csupán nem ezért zárták börtönbe, de a jobboldaliság címkéje rajtuk díszelgett, megtetézve külön azzal, hogy a népiek antiszemiták. Kétségtelen, hogy az 1919-es tanácsköztársaság idején tapasztaltak, majd az utána következő tudatzavar, továbbá az „alulsó Magyarországba" kényszerítettség érzése sok íróból, költőből váltotta ki azt az érzést: saját hazájukban kisebbségbe kerültek. Ennek a véleményüknek aztán ki-ki saját vérmérséklete, megrugdaltsága, keserűsége szerint adott hangot, de könnyen cáfolható vélekedés azt hangoztatni, hogy a népiek mindahányan egy önmaguk alkotta **„magyar gettó"**-ból lövöldöznek az ország területén élő svábokra, zsidókra, vagyis: az idegenekre. Azért hozakodunk most ezzel újból elő, mert az iménti vádat hangoztatók legtöbbje elfeledkezik arról, hogy az Atheneum kiadó irodalmi igazgatója, Sárközi György mekkora lelkesedéssel támogatta az állítólag antiszemita népieket, és ha megnézzük, kik vettek részt az 1943. augusztus 23—29. között tartott szárszói konferencián, rögtön észrevehetjük, hogy a sokrétűség jellemezte mind a csoportosulást, mind az újabban sokat idézett találkozót.

A szociáldemokrata párt ugyan elutasította a meghívást, és az ismertebb munkásmozgalmi vezetők — Marosán György, Kállai Gyula — sem mentek el, viszont nem hiányoztak a politikai baloldalhoz tartozók, sőt, Erdei Ferenc éppen Révai József 1938-ban írt **„Marxizmus és népiség"** című dolgozatára támaszkodva tartotta meg előadását. Ám ekkor javában dúlt a második világháború és a holnap lehetőségeit latolgatók közösen keresték a járható utat. Ha tehát igaz lenne, hogy a népiek tömegesen támogatták a szélsőjobboldali elméletet és a Németh László-féle **„Kisebbségben"** ideológiát, akkor nem fenyegeti őket a szárszói összejövetelt értékelő cikkében az „EGYEDÜL VAGYUNK" újság, amely a nyilasmozgalom lapja volt. De rugaszkodjunk odébb ettől a ponttól, és közelítsünk a közelebb-múlthoz: mi is történt 1948 után, majd miféle események tették szükségessé, hogy kereken tíz évvel később politikai határozatban foglalkozzanak a népi írókkal, s ebben nemcsak műveket, de életeket, sorsokat tegyenek mérlegre, amivel hosszú időre ismét megosztották a huszadik századi magyar szellemi életet. Az MSZMP KB határozatában nem kisebb személyekkel foglalkoztak, mint Illyés Gyula, Veres Péter, Németh László, Tamási Áron, Szabó Pál és másokkal. A magyar parasztság feje fölött is ekkor kezdett sűrűsödni az a felhő.

Az első hazai népszámlálás — 1870 — óta lehet statisztikai adatokkal ellenőrizni, hogy mikor, miként változott a falusi népesség száma, korösszetétele. A múlt század vége felé (az ország mostani területén, s jelenlegi községeiben) a lakosság 70 százaléka élt falun — 3,7 millióan —, de az arány fokozatosan csökkent; 1970-re 55 százalékra, bár az abszolút létszám mégis nagyobb, hiszen megközelítette az öt és fél milliót. Azzal a szándékkal hozakodtunk most ezzel elő, mert innét akarjuk folytatni az adatok ama felsorolását, amit otthon gyakran elhallgattak a

témával foglalkozók. Nevezetesen: általánosságban nem beszélhetünk a falvak elnéptelenedéséről, de kihangsúlyozhatjuk a jelentős területi átcsoportosulást és azt, hogy ennek gyökerei pedig 1948-ig nyúlnak vissza. Ez év december 18-án jelent meg a Kormány rendelete a termelőszövetkezetek szervezéséről, majd a következő esztendőben elkezdődött a nagykereskedelem államosítása, s ezt az élelmiszeripar erős központosítása, az apró malmok, szeszfőzdék tömeges bezárása, a kisipar fölszámolása követte. Az ötvenes évek agrárpolitikája (beszolgáltatás, kuláklistázás, a kitelepítettek ellátása, foglalkoztatási nehézségek) máig ható érvénnyel határozta meg a falvak és lakóik sorsát. Jogosan merül föl a kérdés, hogy Rákosi Mátyás és a Szovjetunióból vele érkezett kommunisták miért törekedtek teljes erejükkel arra: bármi áron igába — járomba — kényszeríteni a falvak népét, ugyanakkor minden eszközzel megnyerni maguknak a népi írókat. Az okokat vizsgálgatva óhatatlanul is előtüremkedik az a tény, hogy 1919-ben Kun Béláék képtelenek voltak politikájukat elfogadtatni a parasztsággal. Ezért aztán **„utódaik"** taktikát változtattak, és azt hangoztatták (például Révai József a már említett Marxizmus és népiség című tanulmányában): **„ha a proletárdiktatúra adta lehetőséggel nem élt a munkásság, akkor a jövő hordozója csak a parasztság lehet."** De amint mód s lehetőség nyílott arra, hogy a parasztság képviselői érdemben is beleszólhassanak az ország ügyeibe, rögtön gáncsot vetettek az efféle törekvéseknek. és nem is akármilyen eszközökkel! A megfélemlítés, erőszakos beavatkozás, fenyegetés már a koalíciós években is éreztette hatását, de 1948-ig komolyan vették Veres Péter figyelmeztetését, miszerint: **„a munkáspártoknak nincs esélyük a paraszti tömegek nélkül demokráciát teremteni Magyarországon, mert a parasztságnak mind létszáma, mind gazdasági-politikai jelentősége sokkal nagyobb annál, semhogy ne kellene minden tekintetben számolni vele. Ha a parasztok vagy azok többsége a polgárok és az urak mellé áll, akár ha csak közömbösségével is, a munkáspártok már kisebbségben maradnak."** Természetesen, a valóságot alaposan ismerő és némi látnoki képességgel is rendelkező író fontos intelemmel fordult a föld művelői felé is, hiszen érezte, hogy nem elég tisztességesnek lenni. Ha nem is vetette el, de nem azonosult az Erdei Ferenc és Darvas József féle fejbólogató baloldalisággal, ám túlzottnak tartotta Kovács Imre elképzeléseit. és óvott a Bibó István hiszékeny középutasságtól is, mert akkoriban még fenyegetettség nélkül álmodhatott a **„takaros országról"**, ahol a magyar paraszt végre a **„saját földjén talál munkát és saját maga**

termeli a kenyeret. Ez nagy dolog — fejtegette —, **a legnagyobb dolog a földön, mert a legnagyobb szabadságot biztosítja az embernek, ezért ragaszkodik a paraszt olyannyira életre-halálra a földhöz. Igaza van: a legmagasabbrendű élet a szabad kisbirtokos élet."** Idézhetnénk még hosszasan a tervekből, de ennyi is elég annak érzékeltetéséhez, hogy a népi írók józanul gondolkodói eleve elvetették a kolhozosítás módszerét, viszont nem ellenezték a tervgazdálkodást és a technológiai fejlesztést. Így a **„Kert-Magyarország"** megvalósítása is a lehetőségek között került szóba, ám a kommunisták és az erősen baloldali népiek ezt romantikusnak, ábrándosnak nyilvánították: szerintük a kisparaszti gazdálkodás eleve nem lehet korszerű, mert nagyüzemellenes, nem rendeli magát alá a városi munkásság érdekeinek. Annyi bizonyos, hogy azok a politikusok, akik hosszú éveken át a Szovjetunióban készültek a hatalom átvételére, messze nem úgy értelmezték a **„népi demokrácia"** gyakorlati megvalósítását, mint a Nemzeti Parasztpárt vezetői, tagjai. Sőt, a többi pártok polgári szárnyához tartozók is tiltakoztak az ellen, hogy a demokrácia a proletárdiktatúrával azonos fogalom. Egy valamit azonban nem lehet elvitatni a moszkovitáktól: a szeletelés türelmét! Ígértek és reguláztak, kértek és a Vörös Hadsereg teljes támogatását kihasználva csaltak, fenyegettek, zsaroltak, de egyetlen pillanatig nem érdekelte Rákosiékat, hogy mi kell és mi nem a magyar népnek. Gondoljunk csak arra, hogy a 30-as évektől 1944-ig legalább 10 ezer parasztfiatal volt hallgatója a népfőiskoláknak, ahol a hazafias és szociális nevelés mellett szép számban képeztek KIE és KALOT vezetőket, elősegítették a mezőgazdasági szakismeretek továbbfejlesztését, fölkeltették a művelődés iránti érdeklődést.

Ezt a törekvést még a háború sem tudta teljesen derékba törni, de amikor az MKP hozzákezdett **„működéséhez"**, szinte azonnal bírálni kezdték a Nemzeti Parasztpárt ideológiájának számos pontját. Különösen a **„harmadik utas"** elképzeléseket szedték ízekre, hiszen a kommunisták gyorsan felismerték, hogy ezzel az ideológiával nem csupán a Szovjetuniótól akarják távol tartani magukat a népiek, de a vezetésre kijelölt munkásosztálylyal sem akarnak — alárendelt szerepben — szövetséget kötni. Kétségtelen, hogy a harmincas évektől egyre határozottabban és merészebben hirdették a népiek. hogy a nemzet igazi megmentői csak a parasztok lehetnek, mert Kovács Imrét idézve: **„ők a legmagyarabb osztály. Hogy itt ezer év után van magyarság, azt kizárólag a magyar parasztságnak köszönhetjük!"** Az efféle véle-

ményekre azonban sietve rásütötték a nacionalizmus bűnös bélyegét, és ha ez ellen valaki tiltakozott, rögtön előhozakodtak Veres kijelentésével: **„Csak a parasztpárt magyar párt, mert a többi demokratikus pártok keletre meg nyugatra kacsintgatnak. A parasztpártban csak magyarok vannak, nem kellenek nekünk idegenek, sem svábok, sem zsidók...”** Ennyi éppen elég is volt 1945 után ahhoz, hogy valódi hajszát indítsanak mindazon népiek ellen, akik korábban írásokat adtak a szélsőjobboldali sajtónak, illetve tagjai lettek a nyilaskeresztes pártnak. Így lett kiátkozott Sértő Kálmán és Szabó Dezső (meghaltak a felelősségre vonhatóság előtt), de háborús bűnösként bíróság elé állították Matolcsy Mátyást, Erdélyi Józsefet, s fokozatosan kiszorították a szellemi életből Féja Gézát, Kodolányi Jánost, Sinka Istvánt.

Oroszországban, a XIX. század második felében (körülbelül akkoriban, hogy hazánkban a Deák Ferenc kiegyezési politikájának eredményeként ismét lehetett úgymond **„magyarkodni”**), a hatalmas cári birodalomban is elkezdődött az a fajta mozgolódás, amelynek középpontjában a parasztdemokrácia ideológiája állt. A jobbágyság intézményét 1861-ben törölték el, ám a földbirtokosok nem szövetkeztek — saját érdekeiket védve — a narodnyikok néven ismert forradalmi demokratákkal, akik azt hirdették, hogy Oroszország a kapitalizmus megkerülésével, a földközösség szervezetén át jut el a szocializmushoz, és az átalakulás fő erejét a parasztság jelenti. Érdekes, hogy a **„nép közé járás”** mozgalma jó fél évszázad múltán nálunk is a kapcsolatok keresésének-erősítésének módszere lesz, ám a magyar népi írók — falukutatók, szociográfusok — inkább a problémák feltárásával igyekeztek a hatalom figyelmét a létező gondokra irányítani, mintsem a terrorizmus eszközeivel. Az orosz narodnyikok is csak attól kezdve kacérkodtak az anarchista módszerekkel, hogy az 1870-es években közéjük kerültek a **„forradalmi munkásmozgalom haladó értelmiségének”** nevezett személyek, vagyis olyan emberek, akik nem riadtak vissza a robbantgatásoktól, gyilkosságoktól. Számos merényletet hajtottak végre, és 1881-ben megölték II. Sándor cárt is. Hogy mi köze van az egésznek a magyar népiek mozgalmához? Látszólag semmi, de népünk parasztsága, illetve az őket segítő, támogató értelmiségiek 1948 után gyakorta hallhatták: **Ez narodnyikság!** Sokan talán azt sem tudták, mit jelent ez, ám ahogy az MKP 1948. június 12-én egyesült az SZDP-vel, s létrejött a Magyar Dolgozók Pártja, a kommunisták azonnal hozzákezdtek az új bürokrácia — hivatalnokréteg — kiképzéséhez. Természetesen, a szovjet példák kötelező figyelembe vételével válogatták a

leendő funkcionáriusokat, s a tankönyvek java részét csak lefordították és a diákokkal bemagoltatták a szövegeket. Például: **„A narodnyik ideológia elleni harcban a döntő szerep Vlagyimir Iljics Leninnek jutott, aki számos, a marxi elmélet helyességét bizonyító munkájában szétzúzta a narodnyikok ideológiáját.”** Ami azt illeti, nem lehettek könnyű helyzetben a kevés vagy éppen hogy iskolával rendelkező káderek. Az adatokat tekintve 1950-ben a 4253 függetlenített pártfunkcionáriusból 2410 a munkás, 1279 a paraszt és csupán a többiek rendelkeztek érettségivel, komolyabb műveltséget adó bizonyítvánnyal. De amíg a pártapparátus iskoláiban csak egyféle oktatás — agymosás — volt, a népi kollégiumokban kétféle befolyás érvényesült: a kommunistáké és a népieké. Akiket a **„fényes szellők”** a NÉKOSZ-osokhoz sodortak, 1949 júniusáig — a feloszlatásig — jócskán megtapasztalhatták, hogy a kommunista ideológusok milyen sajátosan elegyítik — céljaiknak megfelelően — a **„népiességet”** a marxizmussal, és kétségkívül előnyt jelentett az MDP káderpolitikájában a paraszti származás. Így kerültek reflektorfénybe az olyan fiatal írók, mint **Erdei Sándor, Fekete Gyula, Kónya Lajos, Örvös Lajos, Sarkadi Imre, Sipos Gyula, Szeberényi Lehel.** A sors különös iróniája — vagy inkább a lelkiismereté?! —, hogy 1953 után a hajdani NÉKOSZ-osok és a kommunisták által kiemelt népiek felelősen gondolkodói egyre sűrűbben töprengtek Veres Péter 1948-ban írt eszmefuttatásán: **„Az irodalomnak, művészetnek nem lehet programot adni... Mi a szellem teljes szabadságát akarjuk... Az író még a népnek sem, még a demokráciának se legyen szolgája.”** Az 1956-os forradalom napjaiban gyorsan egymásra leltek a különféle irányba tévelygettek, de a legfelsőbb hatalomból nem kértek — kaptak — részt. Bár az október 27-én alakult Nagy Imre kormányban találhatunk két hajdani parasztpártit (az úgynevezett kriptokommunistákat), Erdei Ferencet és Bognár Józsefet, de megfosztották tisztségétől Darvas József népművelési minisztert. A Nemzeti Parasztpárt Petőfi Párt névvel működve egyre nagyobb tömegeket tudott mozgatni, és a margón túlra szorított, vagy belső emigrációba menekült írók ismét jelentkeztek, mert látták — Németh Lászlót idézve —, hogy **„most eldőlt, eldöntötte a meg sem kérdezett nemzet”**. Évtizedek távlatából nézve egészen világosan körvonalazható, hogy a népiek erkölcsi tartása, a szabadságharc napjai alatt végzett munkája nem a gyűlöletre, bosszúra épült. A korábban bírált Németh László azt magyarázta az Új Magyarország 1956. november 2-i számában közölt **Pártok és egység** című dolgozatában:

„a döntés nem a szocializmus, hanem csak annak tőlünk idegen formája ellen történt." Tamási Áron pedig azt nyilatkozta ugyanebben az újságban: „Vallom, hogy a magyarság egysége legyen szellemi és erkölcsi törvény. Legyen gondunk arra, hogy se a politikai életbe, se a szellemi életbe ne térjenek vissza az osztályjellegű harcok." A későbbiek során — az MSZMP KB határozata a népi írókról — komoly szerepet játszott a politikai szankciókban, kisebb-nagyobb büntetésekben, hogy Féja Géza hangsúlyozottan bírálta a kommunistákat azért, mert „az elmúlt tíz évben volt társadalmi haladás Magyarországon, de nem volt nemzeti felszabadulás." A népiek fő feladatuknak azt tekintették, hogy „nemzetileg tegyék szabaddá a magyart és nemzeti szemléletet állítsanak az osztályszemlélet helyére". Nincs értelme az érdemeken felül és a tényeket kiszínezve hősiesíteni a fölkelés idején s utáni hetekben történtek eseményeit, de fölösleges merő szerénységből elhallgatni, hogy az 1956. november 2-án újjászerveződött Nagy Imre-kormány államminisztere, az 1945 utáni Nemzeti Parasztpárt volt képviselője, Bibó István maradt az ország vezetői közül egyedül a Parlamentben azon a bizonyos napon. Komolyan vette a reá bízott feladatot és hivatali szobájában ülve várta — fogadta — november 4-én a meghökkent orosz katonákat. Ha nem ezt teszi, semmi bántódása nem esik, hiszen a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormánynak nevezett rezsim követeléseit elutasító és a túlzottan erélyes intézkedéseiket szóvá tevő népi írók közül nem csukták börtönbe azokat, akik 1956 decemberében bátran — vagy inkább: vakmerően — hirdették az Írószövetség közgyűlésén, hogy „az osztályharc pusztítja a nemzetet". Úgy első hallásra nem lehetett különösebb merészség ezt hangoztatni, ám jusson eszünkbe, hogy ennek akkor — talán most is — erősen szovjetellenes éle volt. De Kádárék nem tudták megcáfolni a szomorú valóságot, miszerint a kommunisták hatalomra kerülését követő esztendőkben mindenki szegény paraszttá vált az országban, és nem múlt el nyomtalanul a kuláklistázások, meghurcoltatások, embertelen kizsákmányolások emléke. A még gyönge lábakon álló hatalom látva, hogy az írók java része nem alkuszik, felfüggesztette a szövetség működését!

A magyar politikai — szellemi — élet különös, napjainkban sem csituló „kísértetjárása" az urbánus-népi ellentét. A hivatalos nyilatkozatokban, beszámolókban ilyesmi ugyan ritkán létezik, de az illetékesek és érintettek számolnak ezzel, csak abban nem akarnak — tudnak — közös nevezőre jutni, hogy mikor s főleg miért kezdődött ez a szembenállás. Kétségtelen, hogy a gyökerek roppant szerteágazóak és badarság lenne tagadni, hogy a folyamatos vagy felújuló vitatkozások immár örökségnek is tekinthetők. Az 1918 előtti progresszív irányzatok vereséget szenvedtek, de a Tanácsköztársaság sem azt nyújtotta a parasztságnak, amit vártak, és főleg abban nem segítették őket, hogy a radikális földreform révén betölthessék történelmi hivatásukat. Bajcsy-Zsilinszky Endre később ezt úgy fogalmazta: „A Szent István-i birodalom eszméjét csak a magyar paraszt mentheti meg!" A kérdés csupán az, hogy a Trianon miatt teremtődött új helyzetben kik ismerték fel a cselekvés népmentő formáit. Az tény, hogy a korábbiakról átmentődött népieskedő-nemzetieskedő irodalom hatástalanul mesélgetett, a korszerűségre törekvők, az avantgarde-ok viszont legfeljebb akkor vettek tudomást a „földszagú" szociális érzékenységgel jelentkező írókról, ha becsmérelni kellett munkáikat. Elég rápillantanunk a listára, hogy főleg kik publikáltak a **Nyugat**, a **Tett**, a **Ma** hasábjain, és nincs mit csodálkozni azon: a népiek intellektuális tagjait is konzervatívnak minősítették. **Babits, Kassák, Szomory, Gellért, Fenyő**, vagy később **Zsolt Béla** és **Szerb Antal** legföljebb udvariaskodásból nem fanyalogtak túlságosan **Kodolányi, Erdélyi, Tamási Áron** művein. A kezdetbeni összeszólalkozások, hogy őserő vagy műveltség, magyarság vagy európaiság, egyszerűség vagy korszerűség a harmincas évek közepére már komolyan elfajultak. Az érvek között alkalmanként előtüremkedtek a faji uszítások, ám **a diszkriminálás nem azért szélesedett, mert Illyés, Veres, Szabó, Kovács, Erdei, Németh konok antiszemiták voltak.** Éppen az emberi jogok védelme kötötte össze a népieket az urbánusokkal: a Magyar Csillagban közölt **Együttes vallomás** című nyilatkozat pont annak maradandó dokumentuma, hogy keresték a megosztottság szakadékain átívelő lelkiismereti híd építésének lehetőségeit. Igaz, előfordultak gyalázkodások, értékelhető odamondogatások, de hamisítás lenne azt hangoztatni, hogy Sértő, Erdélyi, Sinka imitt-amotti jobboldalisága megbocsáthatatlan bűn. A fojtogató esztendők ingerültté tettek némelyeket, viszont 1945 előtt még a legerőteljesebb vitákban sem ütötték meg azt a csúnyán személyeskedő hangot, mint a háború befejezése utáni esztendők szélsőségesen népi-ellenes vagdalkozásaiban. Ajánlatos, de még inkább szükségszerű tudomásul venni, hogy a néhány évig tartó koalíciós időszak nem lehetett elegendő a háborgó lelkek megnyugtatására, s mire egymás felé nyúlhattak volna a kezek, jött a személyi kultusz, és a felszín alá szorított urbánus-népi ellentét áthagyományozódott az ötvenes, hatvanas,

hetvenes, nyolcvanas évekre. A megoldhatatlan gondokat raktározó veremből 1958-ban kizsilipelték és közszemlére állították a „**népi írók**" tevékenységét, azt írván a Társadalmi Szemle 1958. júniusi számában közölt állásfoglalásban, hogy a mozgalom: „. . .**értelmezése több évtizedes vita tárgya. Politikai mozgalom vagy ‚szellemi' irányzat? A válasz erre már világos: a ‚népi' írók mozgalma jelentős szépirodalmi tevékenységet felmutató politikai mozgalom, amelynek alapvető eszmei jellemvonása egy erős nacionalizmussal telített ‚harmadikutas' koncepció: az imperializmus és a szocializmus világméretű küzdelmében egy nemlétező harmadik útnak, a ‚külön magyar útnak' hamis illúziója.**" az MSZMP Központi Bizottsága mellett működő kulturális elméleti munkaközösség névtelenség homályába takarózott párttollnokai nagy jelentőséget tulajdonítva domborították ki eszmefuttatásukban a népi ideológia nacionalista jellegét, hogy felfogásukban változatlanul az a vezérfonal: Nyugat és Kelet között azért kell közbülső úton járni, mert a magyar nép kicsi és rokontalan Európában. De miért is lett ez össztűzzel támadandó bűn? Elsősorban annak okán, hogy a nemzeti-faji tényezők hangoztatása — a kommunisták szerint — háttérbe szorította a világos osztályszemléletet. Itt azonban rögtön felvetődik a kérdés, miszerint hová sorolandók a parasztok, a föld műveléséből, állattartásból élő gazdák. Önmaguk ellen csak nem viselnek hadat, és a 20-as évektől, amikor mozgalommá erősödtek a népiek, a szürrealizmus és avantgardizmus elvont kísérletezgetése helyett a „**lenni vagy nem lenni**" csomóit bontogatták. Ezt tette a Franciaországból hazatért Illyés, a Nyugat szerkesztését Babitsnak átengedő Móricz, vagy a Szabó Dezsőt önfeledten dicsőítő Németh László, aki azt írta az 1919. május 1-én utcára került **Elsodort falu** című kötetről 1928-ban: „**A regény a kommunizmus derekán jelent meg, s ha semmi, ez az egyetlen tény is bizonyítja szerzője erkölcsi bátorságát, imponáló félemlíthetetlenségét.**" Ezen a véleményén később sem változtatott, mint ahogy a népi irodalom konokabbjai sem fordítgatták kérésre-parancsra a köpönyeget. Inkább beálltak az eresz alá — s várakoztak. Azt viszont nem feledték el, hogy a népi-urbánus ellentétek kiéleződése nem a paraszti vagy polgári indulás, érdeklődés, származás firtatására vezethető vissza. Illyés Gyula, Németh László, Szabó Lőrinc, Féja Géza, legalább olyan tájékozott volt a polgári világban, művészetben, mint az ismert urbánusok, és fordítva is lehet példákat találni, de Ady Endrét idézve a magyar polgárság természete „**Gyenge és gerinctelen**". Következésképpen nem az ország népességének

többségét alkotó parasztság szociális követeléseit helyeselte, hanem az úri világhoz vonzódott és gyakorta tették nevetségessé az „**alulról jöttek**" irodalmi, politikai próbálkozásait. Így lett a pesti aszfalt árvalányhajas-fokostrázó pojácája a komoly túlentumú Sértő Kálmán, ezért vagdalózott ellenük a gyakorta vérig sértett „**Fekete bojtár**", Sinka István és tucatszám lehetne említeni azon eseteket, hogy csak azért szikráztak a pengék, mert valaki a **Kelet Népe** lapban s nem pedig a **Szép Szó**-ban közölhette gondolatait. Ám az töprengésre kényszerít, hogy 10 esztendővel Rákosi Mátyás beszéde és majd két évvel a forradalom leverése után miért olyan kioktató fölénnyel magyarázták még mindig a népiek hibát tévedésekre halmozó állítólagos baklövéseit. Ettől a stílustól szinte megismétlődésre várt az a pillanat: amikor a mesterségesen szított haragvások korában a legnagyobb prózaírót lemóricskázta a legismertebb költő. Szerencsére az összeugratás 1958-ban nem sikerült: annyira hatalmas volt még a szabadságharc bukásának fájdalma, hogy az urbánusok és népiek békén hagyták az elásott csatabárdokat!

A magyar parasztság drámája nem hasonlítható egyetlen más nép földművESeinek küzdelméhez. Különösen az 1948-tól kezdődött nehézségek sajátosak, hiszen elég csupán arra emlékeztetni, hogy mily bámulatos — és heroikus — volt az a nekiveselkedés, amit a juttatott — saját — birtokon vívtak. Ennek eredményeként Európában hazánkban lett először vége az éhezés veszedelmének, de a gyümölcs nem érhetett meg teljesen: a nagyüzemi termelés — téeszek, állami gazdaságok — hívei mind erőteljesebben szorgalmazták a kistulajdonosi forma megszüntetését. Addig erőltették a kollektivizálást, hogy pár esztendővel a földosztás után sorra adták vissza az annyira áhított holdakat, mert az új gazdák kevés jövedelmének nagy részét felemésztették a művelésre kifizetett pénzek: igavonó jószáguk nem — vagy kevés lévén — bérben végeztették a szántást, boronálást, cséplést, szállítást, és ezt külön megtetézte a beszolgáltatási teher. Rákosiék nem akarták tudomásul venni, hogy a kuláklistázásokkal, nyomorgató rendeletekkel nem lehet több termést betakaríttatni; a földműveléshez értők zöme az iparba menekült, míg a téeszeket főleg a teljesen nincstelen agrárproletárok választották, éppen azok, akik nem rendelkeztek kellő szakértelemmel. Hasonlóképpen hiányzott az elnököknek, irányítóknak kinevezettek tudása is, hiszen gyakorta a városból kijáró agitátorok kerültek vezetői tisztségbe, ám a búzát összekeverték a rozzsal. De az orosz minta magyarországi megvalósítóit nem érdekelte, hogy az

erőszakos kollektivizálás a szövetkezeti demokrácia helyett parancsuralmi rendszer és a makacskodók internálása csak olaj a tűzre. Amikor Nagy Imre 1953-ban meghirdette új programját, a téesztagok java része kilépett, és az 56-os események napjaiban teljesen széttörték a rájuk nehezedő malomköveket. Ám alighogy a nyesett fa zöldülni kezdett, fokozatosan kezdődött országszerte a szervezés, de a hatalmában még nem teljesen erős rezsim azt akarta, hogy kudarc esetén legyenek bűnbakok. Az 1958-as esztendő igen bővelkedett a nagyvilágot is érdeklő eseményekben: értelmiségiek tucatjait zárták börtönbe, júniusban kivégezték Nagy Imrét és társait, a megtorlás ezerszám szedte áldozatait, ugyanakkor a Kádár-kormány bizonyítani is akarta a konszolidálódást. Azok az írók, akik úgymond **„kalandvágyból otthon maradtak"**, s nem kerültek rács mögé, nem perzselődtek meg, a kultúrpolitika reflektorfényébe állítódtak, nékik kellett — volna — hirdetni az újjászületés vágyát, hitét. Egy valami azonban zavarhatta a mezőgazdaság szocialista átszervezésének nevezett terv kiagyalóit, legfőképpen az, hogy a diktatórikus módszerek alkalmazásai kockázatosak. Tehát a parasztsággal rokonszenvező, illetve azok bizalmát élvező tollforgatókat színvallásra kell kényszeríteni, de olyaténképpen, hogy ne hangoztathassák ismét a harmadikutas lehetőséget. Még kettőt se, csupán a munkásosztály vezető szerepét tekintsék az egyedül üdvözítőnek. Ezért nékik címezték — próbaként — az **„Aki nincs ellenünk, az velünk!"** megfordított jézusi intelmet. Az MSZMP Központi Bizottsága azt „üzente" a már említett állásfoglalás utolsó előtti passzusában: **„A ‚népi' íróktól azt várjuk, hogy a legutóbbi fejlődés fényében gondolják át mozgalmuk ideológiáját. Nehéz és fájdalmas feladat lesz ez: évtizedes utat felülvizsgálni, meggyökeresedett nézeteket és előítéleteket félredobni. De azt hisszük, hogy ez az egyetlen út számukra. Tehetségükre, írói alkotómunkájukra számít a dolgozó nép, a párt, s reméli, hogy további művekkel fogják gazdagítani irodalmunkat. De a továbblépés előfeltétele: az önvizsgálat, hibás nézeteik megtagadása. Csak így kerülhetik el, hogy magukra ne maradjanak, hogy el ne szigetelődjenek a történelem s a haladás igazi erőitől."** Nos, ehhez a citátumhoz fölösleges a külön magyarázat, de annyi kommentár mégis szükséges, hogy a határozat szövegét megjelentetése előtt több érintett elolvashatta, ám véleményüket nem vették figyelembe s nem is kerülhettek nyilvánosságra. Pedig Tamási Áron szelíden figyelmeztette az illetékeseket: **„Az önkritika dolgában egyedüli okos dolognak az látszik, ha a természetes fejlődésre bízzuk azt. A természetes fejlődés előfeltétele a kölcsönös véleménymondás szabadsága, mely csak hasznos lehet olyan írók részéről, akik a szocializmus alapkérdéseiben a korral együtt haladnak. Egyébként az a veszély állhat elő, hogy a kitűnő írók hitelét megcsorbítjuk, vagy esetleg alakoskodás történik. Mind a kettő a szellem rovására esik, mert politikailag nem használ, vagy csak keveset és átmenetileg használ, ezzel szemben az írói alkotás munkáját megzavarja, vagy a félrevezetés bűnét idézi elő. Ha a dokumentum szövege így jelenik meg, ahogy jelenlegi megfogalmazásában áll, olyan irodalomtörténeti ballépés történik, amelyet szomorú tanulság után, előbb vagy utóbb revideálni kell."** Természetesen, a szűklátókörűség, a gúzzsal fenyegető politika nem engedélyezte, hogy a Kállai Gyulának küldött levél napvilágot láthasson. Harminc éven át szunnyadt asztalfiókban, és csak a Magyar Ifjúság 1988. július 1-i számában jelent meg. Jobb későn, mint soha — vélekedhetnénk, de óhatatlanul is arra gondolunk, hogy mennyi mindent lehetett volna másként, jobban csinálni, ha a süketre zárt fülek helyett odafigyelnek a szántóvetők örömeit, gondjait alaposan ismerők javaslataira. De nemcsak a közösbe kényszerítés fájdalmas sebeinek hegedése, az irodalmi életünk megosztottsága is másként alakul, amennyiben nem szorítják szűk karám közé a népieket, és nem azonosítják majd három évtizeden át a magyarság sorsának alakulásáért (határainkon belül és túl) érzett felelősséget a nacionalizmussal, netán a sovinizmussal. Szerencsére a gyökereket nem sikerült kiirtani: Németh László már a hatvanas években óva intett a nyugati minták felületes divatmajmolásától, hogy a Lajtán túli stílust utánzók a magyar irodalom nemzeti jellegét, hivatástudatát veszélyeztetik. Illyés Gyula viszont az elszakított területeken élő honfitársaink sorsára irányította a figyelmet, míg mások — sokan — szociográfiáikkal, verseikkel, filmjeikkel, drámáikkal, prózai műveikkel figyelmeztettek a történelmi valóságra. Csoóri Sándor, Csurka István, Lezsák Sándor, Nagy Gáspár, Sánta Ferenc, Annus József és társaik, valamint a hazánkba áttelepülő erdélyi írók jelesebbjei nem művészeti irányzatokban, de népben, nemzetben gondolkodnak. Nem véletlen, hogy 1988-tól Veres Péter, Németh László, Szabó Dezső Társaságok működnek, és a csoportosulások tagjai nemcsak vállalják, gondozzák is a névadójuk képviselte eszmei, gyakorlati örökséget. Reneszánszát éli ismét a népfőiskolai mozgalom, számosan tekintik céljuknak a mai parasztok általános műveltségi színvonalának, életmódjának, politikai kultúrájának emelését. Ők sem azt tartják elsődlegesnek,

hogy ki ül a bakon, inkább azt: „**Csak a szekér haladjon.**" Soha nem feledem, hogy amikor némán álltuk körbe a Farkasréti temetőben — 1969 júniusában — a „**Fekete bojtár**", a sokat szenvedett és a népiekhez tartozása miatt ártatlanul sanyargatott költő sírját, csak Veres Péter szólalt meg: „**Sinka Pista, én veled nem vitatkozom. Azt hagytad, ne legyen beszéd, így hát nincs beszéd. De mi még találkozni fogunk — a magyar nép szívében!**"

Források:

Szárszó 1943. Kossuth Könykiadó, 1983. Bp. (és ehhez a Pótlás c. füzet, Püski Sándor munkája, 1984.)
Enyedi György: Falvaink sorsa, Magvető Kiadó, 1980. Bp.
Révai József: Marxizmus és népiesség, Szikra, 1949. Bp.
Veres Péter: Paraszti jövendő, Válasz, 1947. Bp.
Visszaemlékezések 1956 — Zrínyi Katonai Kiadó, 1986. Bp.
A Dunánál, Történelmi figyelő, RTV-Minerva, 1982. Bp.
Történelmi Jelen Idő, RTV-Minerva, 1981. Bp.
Agárdi Péter: Korok, arcok, irányok, Szépirodalmi Kiadó, 1985. Bp.
Tamási Áron: A népi írói határozatról, Magyar Ifjúság, 1988. július 1.
Földesi Margit: Veres Péter példája, Magyar Hírlap, 1988. május 14.
Sinka István: Megzendül az erdő, Vésztő (a községi tanács kiadása), 1987.
Németh László: Pártok és egység, Új Magyarország, 1956. november 2.
A „népi" írókról; Az MSZMP KB mellett működő kulturális elméleti munkaközösség állásfoglalása, Társadalmi Szemle, 1958. június, pp.: 38-69
T. Varga György: Pártapparátus Magyarországon 1945 után, História, 1988/I. pp.: 28-31

„A szívekben nincs nyugalom. . . !"

(Gondolatok a megszűnt munkásőrség múltjáról és a jövőjéről)

„JOBB FÉLNI, MINT MEGIJEDNI!" — vélekedtek sokan így 1956 októberének vége felé, és akiknek erre komoly okuk is volt, cipőt, ruhát cseréltek, s lapítva várakoztak. Különösen a hirtelenjében szélnek eresztett ÁVH tagjai, a függetlenített és szinte korlátlan hatalommal rendelkező pártfunkcionáriusok, a műhelyekből káderré kiemelt hajcsárok reménykedtek abban, hogy nem kell bűnhődniük korábbi túlkapásaikért. November 4-e után főleg ezért jelentkeztek sietve a Munkás-Paraszt Kormány felhívására, és a két hétig tartó megalázottságot a tetten ért rettegést nekiveselkedett megtorlás váltotta fel. A hatalmában még nagyon ingatag vezetés gyorsan felismerte az ebben rejlő hatalmas lehetőséget, és vállalva a kockázatot, fegyvert adott a gyári munkások, téeszparasztok, állami gazdasági alkalmazottak némelyikének kezébe. De tette ezt főleg azért, mert a pártnak szüksége volt magánhadseregre, olyanra, amelyik független a rendőrségtől és a honvédségtől, a belépők valamiért elkötelezettjei a kommunizmusnak, továbbá tudnak, mernek — sőt: akarnak — brutálisak lenni. Kezdetben az oroszok sem rajongtak az ötletért, vonakodtak attól, hogy komolyabb fölszerelést adjanak a bosszútól lihegő elbocsátott légiósoknak, ám a **Márciusban Újra Kezdjük**, a MUK jelszó mérhető reményerősítése, a nagyobb iparteleplüléseken komoly erővel rendelkező Munkástanácsok működése végül is Münnich Ferenc óhaja felé döntötte a mérleg serpenyőjét. A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 1957. február 18-i 3075/1957. számú „**Szigorúan bizalmas**" határozatában oltalma alá vette a „**pufajkásokat**". Külön pénzügyi keretet, egyenruhát kaptak, dobtáras géppisztolyukat úgy becézték: „**győztes**"!

És most ugorjunk előre az időben: az Országgyűlés 1989. október 20-án 274 igen, 6 nem szavazattal és 31 tartózkodással döntött arról, hogy a kormány javaslatára JOGUTÓD NÉLKÜL megszünteti a munkásőrséget. HELYETTE POLITIKAI CÉL-

RA SEMMIFÉLE FEGYVERES TESTÜLET NEM SZERVEZHETŐ! De ez a határozat nem egyik pillanatról a másikra emelkedett jogerőre. A kulisszák mögött komoly alkudozások folytak, és a különböző ellenzéki pártok, csoportok, szervezetek mind erőteljesebben követelték az MSZMP magánhadseregének fölszámolását, hogy a 60 ezer főnyit kitévő karhatalmisták tegyék le, adják ki kezükből a fegyvert, s a körülbelül 11 milliárd forint értékű eszközállományukat vegye át az állam: a 91 ingatlanukat hasznosítsák és a 615 hivatásos, valamint háromszázvalahány főállású polgári alkalmazottat küldjék nyugdíjba vagy helyezkedjenek el az állami gazdasági élet területein. **Az osztályharcnak vége, felejtsék el!** — javasolták a leginkább érintetteknek, ám hiú ábránd volt komolyan remélni, hogy a testülethez tartozók mindahányan haptákba vágva rögvest teljesítik a parancsot. Látszatra talán igen, bólogatnak, de 32 esztendő túl hosszú, s akik ezt figyelmen kívül hagyták, a lényegről feledkeztek meg. Nevezetesen arról, hogy egy munkában, tanulásban, személyes kapcsolatokban, kádertivornyákban, felsorolhatatlanul sok kedvezmény adásában-kapásában összekovácsolódott közösségről van szó, és a csalódottság, kisemmizettség érzése nagyon szorosra csomózhatja a szolidaritás hálóját. A REFORM című hetilap 1989. július 21-i számában V.A.M. monogrammal jelzett cikkben olvasható:

„A Münnich Ferenc Társaságot az új pártok, csoportok között a legjobban szervezett, legnagyobb tömegbázissal bíró alakulatnak kell tekinteni. Kapcsolatrendszerük az egész országra kiterjed, tagjai közé tartozik a munkásőrségnek csaknem a teljes állománya, a munkásőr baráti körök hálózata. Igen sok régi funkcionárius, magas szintű összeköttetésekkel bíró, jelentős munkásmozgalmi tapasztalatokkal rendelkező, képzett kommunista vezető fémjelzi a társaság irányító magját. Nem túlzás, ha létszámukat 60 ezerre becsüljük, de elképzelhető, hogy a 100 ezer főt is meghaladják. Szervezettségük példás, eszmei meggyőződésük csak erősödik azokon a gyűléseken, összejöveteleken, amelyeket rendszeresen tartanak. Mivel a fegyveres erők soraiban is helyet foglalnak — olykor irányító helyen is —, feltétlenül mint jelentős politikai erővel kell számolni velük. Figyelemre méltó, hogy míg az Ellenzéki Kerekasztal nem egy pártja belső, személyeskedő klikkharcát vívja, az MFT fejleszti, gyarapítja önmagát."

Elgondolkodtató megállapítások ezek, márcsak azért is, mert nehezen cáfolható tényeket tartalmaznak. Jusson eszünkbe, hogy 1945 után miért lett szigorú valóság az a humor: **„Ha te azt mondod partizán voltál, én is ezt állítom, s az már két partizán!"** Gyarapodott is a Szövetség létszáma, és noha a tagok az élet kijátszhatatlan törvényei szerint sorban költöznek el a földi létből, még mindig több ezren élvezik a Szocialista Hazáért Érdemrend vagy a Haza Védelmében kitüntetéssel járó erkölcsi-anyagi előnyöket, gyermekeik, unokáik is mindmáig behúzódhattak a nagy piros ernyő alá.

Persze nem lehet végtelenségig érdemekre hivatkozva a nagy tálból cseresznyézni, de a politikai helyzet messze nem stabilizálódott annyira Magyarországon, hogy a mundérból hirtelen kivetkőztetettek tudomásul vegyék: helyzetük visszafordíthatatlan! Lapozzunk csak a históriai kalendáriumban, kezdve onnét, hogy az 1957-ben tett eskü, a **„minden osztályellenségtől való megvédés"** szövege 1962-ben a **„szocialista haza védelmére"** módosult, de az önkiátkozás fogadalma még maradt: **„. . .ha pedig eskümet megszegem, sújtson a Magyar Népköztársaság törvénye, a párt, a dolgozó nép megvetése!"** Itt közbevetőleg tegyünk említést arról, hogy tíz évvel később, 1972-ben nagy ünnepségek keretében emlékeztek a **„hőskorról"**, MÁSFÉL ÉVTIZED A MUNKÁSHATALOM SZOLGÁLATÁBAN címmel terjedelmes riportok, interjúk láttak napvilágot, és az akkori parancsnok, Pap Árpád azt hangsúlyozta a véle készült beszélgetésekben; az állomány 67 százalékát a közvetlen termelésben dolgozók alkotják, az átlagéletkor 38 év, s minden ötödik szürke ruhás pártonkívüli. Ezek az adatok kérdésekre ingerlőek, hiszen választ kellene keresni arra, hogy a 33 százalékot kitevő nem kérges tenyerűek vajon miért kérték felvételüket. Az orvosokat, tanárokat, mérnököket a gyorsabb és zökkenőmentesebb előmenetel csábította? Ha igen, akkor nyilvánvalóan opportunisták, míg a fiatalok némelyike feltehetőleg a dicsekvés szándékával jelentkezett, hogy fegyverük lehessen és kihasználhassa az üdülési, munkaidő-kedvezményeket. Ezért cserében elfogadták a kifelé hirdetett propagandát, miszerint: **„A munkásőrség más fegyveres erőkkel és testületekkel együtt vesz részt az állam és közbiztonság védelmében és fenntartásában. . ."** Néha valóban bevetették az alakulatokat elcsavargott gyermekek felkutatásához, árvízvédelmi tevékenységekhez, de legfőképpen a rendőrség, határőrség vette igénybe szolgálatukat: igazoltattak a kocsmákban, hétvégi „fekete vonatokon", üldözték a határon átszökni akarókat, és legutóbb feladataikat, kötelességeiket — egészen a megszűnésükig — már a Minisztertanács 49/1978. számú nyílt rendelete szabályozta. Ebből idézünk:

A munkásőrség részt vesz a Magyar Népköztársaság alkotmányos rendjének, a nép hatalmának, szocialista vívmányainak védelmében, a békés alkotómunka biztosításában és ennek során:

a) óvja a szocialista államrendet;

b) részt vesz a közrend és közbiztonság fenntartásában, gyűlések és más rendezvények biztosításában, az államhatár őrzésében;

c) ellátja fontos létesítményeknek (gyárak, távközlési berendezések stb.), továbbá egyes állami szervezeteknek a biztosítását, meghatározott épületeik védelmét;

d) segítséget nyújt elemi csapás, más rendkívüli esemény idején az élet és az anyagi javak megmentéséhez, a károk elhárításához;

e) segíti az állampolgárok vagy javaik ellen intézett és azokat közvetlenül fenyegető támadás elhárítását.

4. par.

(1) A munkásőrség állami felügyeletét és ellenőrzését a Minisztertanács látja el.

(2) A munkásőrség élén az országos parancsnok áll, akit a Minisztertanács nevez ki.''

Kezdetben, amíg Halas Lajos irányította a tennivalókat (1957—1964), csak és kizárólag Kádár Jánosnak — néha Münnich Ferenecnek — jelentette a mikénteket, hogyanokat. Persze, parancsot sem fogadott el másoktól a hadsereg vezérőrnagyából lett munkásőrtábornok, s feladatuknak legfőképpen a párt védelmét tekintették, fegyvereiket is a pártbizottságokon tartották, de a pisztoly mindig náluk volt. A hatvanas évek közepe táján a Belügyminisztérium közvetlen irányítása alá kerültek, ám 1978 októberéig jogi tekintetben is csak az MSZMP diktálhatott nékik. Utána bő tíz éven át annyit változott a helyzet, hogy papíron megtörtént a munkásőrség államosítása, de a gyakorlatban továbbra is a régi módszer dívott egészen 1989. május 8-ig: a Központi Bizottság ülésén hatályon kívül helyezték a korábbi (belső) határozatot, és véget ért a kettős irányítás. Akkor az a döntés született, hogy a kormány, illetve a Honvédelmi Minisztérium irányítása alatt működnek majd, de továbbra is önálló fegyveres testület maradnak A fából vaskarika tipikus példája volt ez, hiszen a taktikázás jól nyomon követhető. Amikor 1989 januárjának végén bejelentették, hogy ötödször is változtatnak a munkásőreskü szövegén, s kimarad belőle, hogy **„Az ellenséggel egyetértésbe nem bocsátkozom...''**, viszont szerepel a fogadalomban az a mondat: **„...a nemzetközi munkásosztály vörös, és**

hazánk nemzeti zászlajához mindig hű leszek'', hazánk átlagpolgára, az adózó nép jelentős százaléka fölháborodott. Két lobogó alá nem lehet állni, mert lehetnek pillanatok, amikor szembe kerül a párt és a nemzet érdeke. Porhintésnek azonban jó volt, elterelhették — ha ideig-óráig is — a figyelmet olyasmikről, hogy a Csepel-szigeten ismeretlen tettesek feltörték a nagy fegyverraktárt, és onnét tetemes mennyiségű támadó és önvédelmi fölszereléseket, a hozzávaló lőszerekkel, gránátokkal magukkal vittek. A nyomozás nem vezetett eredményre, a tömegtájékoztatási eszközök munkatársai sem firtatták különösebben ezt a lopást, helyette inkább arról cikkezgettek, hogy mennyi nyaralója, milliós értékű ingatlanja van a „cégnek'', és valóban megfenyegették-e Király Zoltán képviselőt, valamint Keserű Imre szentesi tanárt azzal, hogy **„az ilyeneket nemcsak ki kell zárni a pártból, de fel is kell akasztani!''**. A pohár mégis akkor csordult ki, hogy a keletnémet menekült áradat özönlését (az osztrák-magyar határon) munkásőrök közreműködésével gátolták. Az MDF országos választmánya tiltakozását követően mind erőteljesebbé váltak a tüntetések, azt követelve-javasolva: NINCS PÉNZÜNK RÁTOK! ELMÚLT FIÚK! NEM BEÉPÍTENI, LEÉPÍTENI! VIGYÁZZ, PIHENJ, OSZOLJ! Röviddel később a Kossuth Rádió kedvelt hétvégi műsorában, majd a címében azonos hetilap, a 168 óra 1989. október 24-i számában érdekes beszélgetésben elemezték, hogy kell-e félni a visszacsapástól. Belénessy Csaba kérdéseire M. Kiss Sándor történész válaszolt.

— Amit elmondok, az csupán személyes fikcióm. Az ÁVH 1956. október 28-i feloszlatását október 29-én délután öt órakor a Kossuth Rádióban Münnich Ferenc szentesítette. Ugyanakkor más forrásokból is tudni lehet, hogy Münnich ugyan kiürítette a Belügyminisztériumot, tehát elküldte onnan az ÁVH-t, de nem azt mondta, hogy ‚leszerellek benneteket' stb., hanem azt mondta: ‚menjetek és várjatok'. Tehát az ÁVH nagy része, feltevésem szerint — bár ezt még bizonyítani kell — Pesten maradt. Majdhogynem illegalitásban, inkognitóban, de valamilyen szervezett formában. Az ÁVH-nak egy másik része pedig egyszerűen kapcsolatot keresett a szovjet csapatokkal. Ezért aztán, amikor eldőlt, hogy a szovjetek beavatkoznak az eseményekbe, több ezer ÁVH-s érkezett vissza velük Magyarországra. Egyik vezetőjük Piros László belügyminiszter volt. Mindkét félnek szüksége volt tehát az ÁVH-ra. A szovjeteknek azért, hogy magyar alakulat is legyen, a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormánynak pedig azért, hogy belső fegyveres fenntartó erőre támaszkodhassék.

— A közelmúltban olyan folyamatok indultak el Magyarországon, hogy nem kizárt, valamilyen módon a fegyveres testületekből is kikerülnek emberek, akik meglehetősen kompromittálódtak az elmúlt évtizedekben. Nem kívánom azt állítani, hogy ismét megszületik egy elbocsátott légió, de ez is benne lehet a „kosárban". Elképzelhető-e, hogy ilyen „ötödik hadoszlop" működjék? Nem arra gondolok, hogy ismét bejönnek a szovjet tankok és velük együtt ők is, de ez mégiscsak hadra fogható, kívülről vagy belülről manipulálható testületté válhat, amelyben „föl lehet erősíteni" a vélt sérelmeket...

— Ez a szociológia témája...

— Remélem, hogy az is marad...

— Soha semmi semmikor nem kizárt. A történelem is ezt igazolja. Az éledő demokrácia erején múlik, hogy végül hogyan fordul most a történelem.

— Lehet, hogy nincs is szükség elbocsátásokra?

— Nem tudom elképzelni egyik napról a másikra a változást. Tehát, ha az effajta ember megmaradhat a funkciójában, előbb-utóbb visszacsaphat. Ennek következményei aztán kiszámíthatatlanok...

Eddig az idézet, és ez éppen elég a gyanakváshoz. A munkásőrség nyugalmazott parancsnoka, Borbély Sándor altábornagy sem titkolta, hogy a parancsnak engedelmeskednek, ám hozzátette: „A SZÍVEKBEN NINCS NYUGALOM..." Majd azt fejtegette, hogy a fegyvereket el lehet venni-vinni, de a közösségeket nem lehet felszámolni...! Akár üzenet gyanánt is értelmezhetjük és régtől óhajtott derűlátásunk örömébe nagy kanálnyi ürömként loccsan, hogy **a munkásőrség szerte az országban négy órán belül bármikor mozgósítható.** Hiába oszlatták fel jogutód nélkül, a nyíltan vagy titokban továbbműködő csoportok szervezettsége óvatosságra kötelez. Egyszer már rengeteg fájdalmat, keserűséget ömlesztett a népre, hogy az elbocsátott légió nem felejtett. És úgy látszik, utánpótlásban sincs hiány! Noha 1988-tól erősen mozog a föld Magyarországon, egyre nyilvánvalóbb a politikai, társadalmi, gazdasági változás lehetősége, mégis megtörténhetett, hogy 1989 januárjában 2448 fiatal tett munkásőresküt, s ezek 67 százaléka pártonkívüli volt. Tegyük csak hozzá a fegyverforgatásra alaposan kiképzett MHSZ-eseket, az Ifjú Gárda lelkesebbjeit, a Münnich Ferenc kérését máig nem felejtőket: „MENJETEK ÉS VÁRJATOK...!" Épp ezért a mi szívünkben sincs — lehet — nyugalom. Nem a Petres Sándor féle handabandázók a veszélyesek, bár kellemetlenkedni azért képesek, de a hátuk mögött lévő hallgatagok, a nem nyilatkozgatók, ha át is adták fegyverüket, nem búcsúztak el a „győztestől", az indulójukban is megénekelt géppisztolytól...

A Zrínyi Katonai Kiadó gondozásában 1986-ban látott napvilágot egy kötet, amelyben 16-an emlékeznek vissza az 1956-os eseményekre és arra: mi történt november 4-e után. Uszta Gyula nyugállományú altábornagy említést tett arról, hogy a kipróbált karhatalmistákból lettek az újjászerveződő hadsereg — és rendőrség — káderei, őket küldték a Szovjetunióba tanulni, míg a Salgótarjáni Kohászati Művek ismét **„pufajkás parancsnoka"**, Gaál László azzal dicsekedett, hogy 1957. március 4-től munkásőr, és aktívan részt vett — úgymond — a néphatalom védelmében, megszilárdításában. Vajon mennyien lehetnek közülük még itt-ott (legfőképpen a fegyveres testületeknél) komoly tisztségben? Egy emberöltőnyi idő szaladt tova megalakulásuktól, és a kíváncsiabbaknak érdekes, tanulságos album az 1975-ben kiadott **„Vörös zászlók alatt"** című dokumentumösszeállítás. Az elmúlt 32 év alatt (1957 tavaszától 1989 őszéig) sok minden változott hazánkban, de a hatalmat átvenni akarók vagy ahhoz konokul ragaszkodók harca komoly veszélyek forrása volt és most is az. A béke csupán részben függvénye annak, hogy kiknél a fegyver: a szívekben és a fejekben kell nyugalmat teremteni leghamarább. A különböző nézetű, vallású emberek a gyanakvó civakodások helyett azon munkálkodjanak, hogy demokráciát teremtsenek és lakhatóvá tegyék az országot...!

Források:

V.A.M.: MFT a legjobban szervezett, Reform, 1989. július 21.

Gárdai László: Isten veletek, munkásőrök, 168 óra, 1989. október 24.

Magyar Közlöny: A munkásőrség feladata, 1978. október 19.

k-ü: Tizenöt év a munkáshatalom szolgálatában, Magyar Nemzet, 1972. január 20.

Mit is őriz a hogyishívják? Összeállítás a milíciáról, harci egységről, gárdáról, Heti Világgazdaság, 1989. október 21.

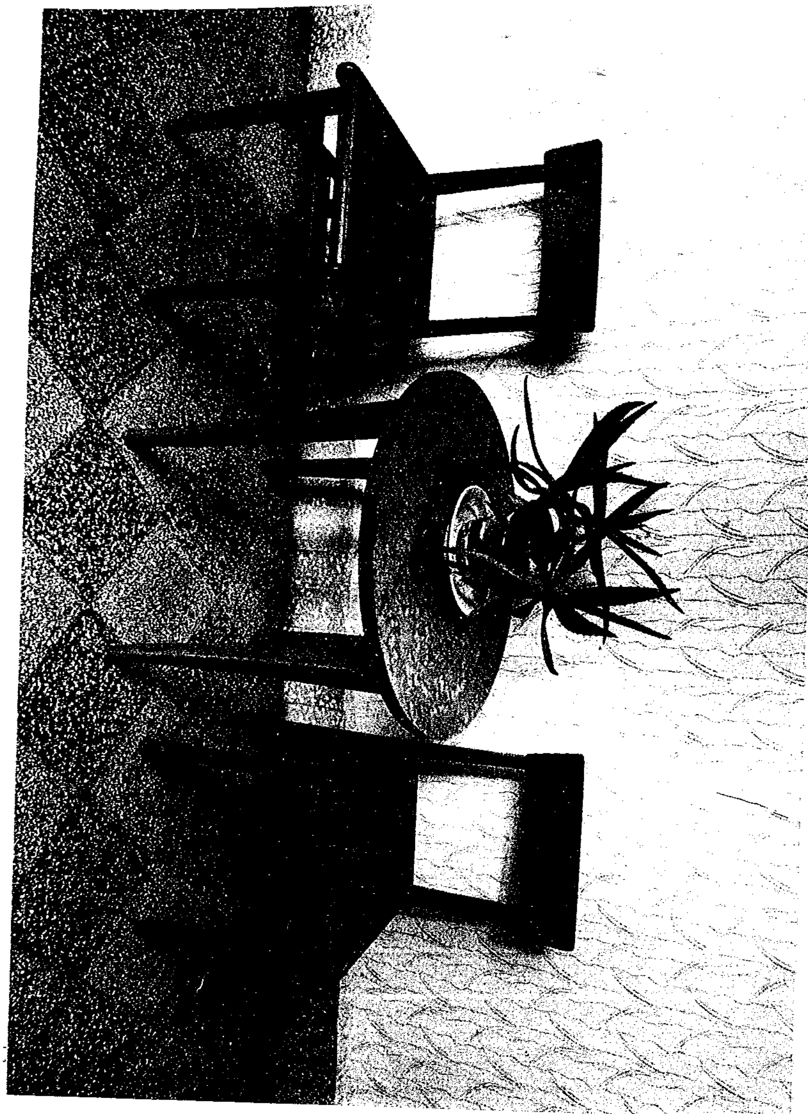
Belénessy Csaba beszélgetése M. Kiss Sándor történésszel: Az ÁVH bosszúvágya, 168 óra, 1989. október 14.

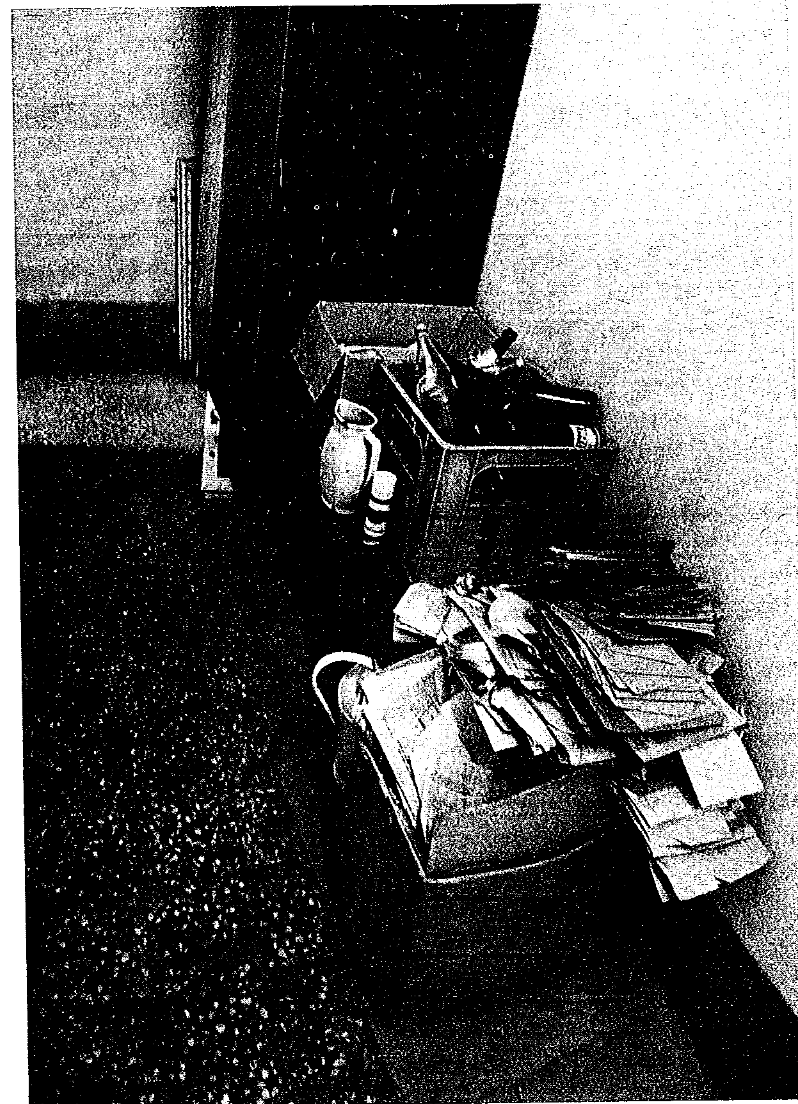
Illés István: A munkásőrség a kormánynak engedelmeskedik, Magyar Hírlap, 1989. május 12.

Visszaemlékezések 1956 c. kötet, Zrínyi Katonai Kiadó, 1986.

ANYAKÖNYVI KERÜLET
NEMESNÁDUDVAR
KÖZSÉGI TANÁCS
NEMESNÁDUDVAR
RATHAUS
RENDŐRSÉG
KÖRZETI MEGBÍZOTT

NEMESNÁDUDVAR
KISIPAROSAI
A LAKOSSÁG SZOLGÁLATÁBAN

„Őrizetbe vételét meghosszabbítom..."

(Dokumentált múlt — hiányos emlékezet!)

A hithű és vakfegyelmű kommunista író, Lengyel József vetette papírra ama töprengését: **„Az élelmiszer-hamisítás büntetendő cselekmény. A történelemhamisítás büntetlen?"** Ebben a két mondatban egy óriási és szinte kiegyenesíthetetlen kérdőjel görbül, hiszen akik fontosnak vélik hazánkban a negyvenes évektől az 1990-ig terjedő időszak históriájának elemzését, bemutatását, gyakorta csak olyan megállapításkog jutnak: **„Eseményekben gazdag esztendők jellemezték..."** — ám a folytatás itt legtöbbször elakad. Vagy pedig — és ez még rosszabb — elkezdődik a taktikázás, a tényfeltárók munkájának akadályozása, az emlékek kozmetikázása, a kevésből sokat csinálni és fordítva módszerek alkalmazása. Különösen az úgynevezett **„ötvenes évek"**, valamint az 56-os forradalommal kapcsolatos tükörcserepek söprögetése igényel különös figyelmet, mert a politikai hatalommal rendelkezők közül túl sokan tartják kényelmetlennek a múltban kotorászást, a letagadott, megmásított igazságok rozsdátlanítását. Még 1989-ben is számtalanszor lehettünk tanúi annak, hogy a jobbra-balra taslizott valóság miként torzul legendákká, mítoszokká, illetve mily sok dokumentum lesz hirtelen hozzáférhetetlen, ha kiderül: filmesek, történészek szeretnék a história lassan kevesülő **„fehér folt"**-jainak miértjeit faggatni. Az bár kétségtelen, hogy 1989-től majd' az összes témát lehet kutatni, a végeredmény **„szellőztetése"** viszont gyakorta **bizonytalan volt. Példaként említhetünk bezúzott, forgalmazási tilalommal raktárakban rejtegetett könyveket, dobozokba záratott filmeket, asztalfiókokba csukott kéziratokat: Eörsi István Különregény** című kötetét 1972-től, Illyés Gyula **Szellem és erőszak** műve (26 ezer példányban) 1978-tól porosodott, Borsányi Kun Béláj a is „kegyelemre" várt, de a **Pergőtűz** menthetetlenül darálóba került. Vagy hozakodjunk elő azzal, hogy amikor Bacsó Péter filmje, a **Tanú** sok esztendeig tartó tiltás után forgalmazható lett, több **„illetékes"** nyilatkozott arról; ez az utolsó, soha máskor... Aztán még meglett néhány alkotás: Grünwalszky Ferenc **Bástyasétányja** is így került mozikba, ám Ember Judit hiába kilincselt: **Pócspetri** nem tartozott 1989-ig a vetíthető produkciók közé. Ugyanakkor a Gulyás testvérek filmszociográfiája a hortobágyi munkatáborokról (ha nem is a legnagyobb hozsannázások közepette) zöld jelzést kapott, sőt a **Törvénysértés nélkül...** forgatókönyvének szövege nyomdafestéket is kapott. A Debrecenben megjelenő ALFÖLD közölte az 1988/6—7. számában. És augusztustól újabb filmriport közlését vállalta a szerkesztőség. Böszörményi Géza és Gyarmathy Lívia az 1945 utáni korszak hírhedtté vált kényszermunka táborai közül Recsket mutatta be, felvillantva riportjukban, hogy mivé is lesznek a tények a valóságot kívülről-belülről ismerők emlékezetében. A szakértőként felkért M. Kiss Sándor arra hívta fel a figyelmet az ALFÖLD-ben napvilágot látott interjúk bevezetése gyanánt írt előszóban:

„Alapvető kérdésként merült fel számunkra, hogy túl az általánosításokon, mi is volt valójában Recsk. Véleményem szerint — s itt tágul a szemhatár: mondandónkat érvényesnek tartom a perek és kitelepítések esetében is — mindez egy gondolkodásmód következménye volt. Olyan gondolkodásmódé, amely nem először a történelem folyamán, stigmatizál. Megbélyegez mindent és mindenkit, aki és ami nem az általa hirdetett eszméket vallja. Hierarchizál és kiközösít. A népboldogítás jogát magának tartja fenn. E szemlélet jegyében ellenséggé válik mindenki, aki nem a hirdetett eszméket vallja, nem a hirdetett dogmákban hisz. Ennek a gondolkodásmódnak a politikai vetülete — stratégiája és sajnálatos történelmi következménye — az osztályharc élesedésének elmélete, és taktikai megvalósulása a hírhedt Gulag-szisztéma is. Ez a gondolkodásmód hozta létre azt a magatartást — amelyet egy uralkodó pártnak mindig le kell vetkőznie, ha népközelbe kíván kerülni —, azt a politikát, amely a perekhez, a lágerekhez, a kitelepítésekhez vezetett. Ez a magatartás a fordulat évével vált az állam, a társadalom, a nép, a nemzet életét meghatározó politikává. Nyomait a magyar társadalom ma is érzi és viseli. E politika valahai képviselői között — tegyük hozzá a tisztesség kedvéért: a legfelsőbb szinttől a legalsóbb szintig — voltak becsületes emberek, ezek egy része maga is áldozattá válthatott, voltak cinikus politikai törtetők és közönséges, gátlástalan gyilkosok."

Az utolsó mondat befejező szavait a finomkodó kijelentések-

hez szokottak minősíthetik „**kemény**"-nek vagy akár „**brutális**"-nak is, de a lényegen ez nem változtat. Nevezetesen azon, hogy a kései nyomozók – siratók! – gúzsba köthetetlen erkölcsi feladatuknak tekintik az igazat és nemcsak a valódit dokumentálni. Ám roppant érdekes az a különös szemérmeskedés, hogy a szovjet mintára létrehozott és működő ÁVO–ÁVH szadista-könyörtelen tagjait még napjainkban is mint kiskorú bűnelkövetőket monogrammal, netán anonim személyként – névtelenül – emlegetik. Némely históriku nagy bátorságot mímelve olykor előhozakodik azzal; ugye Péter Gábor és bandája – de hogy kik a banda sokáig pozícióban lévő vagy már elbocsátott obsitosai, azt nem feszegetik. Miként arról sem beszélnek a korábban bosszútól lihegők, hogy a szabadságharc leverése utáni perekben a recski, kistarcsai, tiszalöki ÁVO-s verőlegényeket, a gúzsba kötésre parancsot adó tiszteket az emberiesség ellen elkövetett bűncselekmény miatt felelősségre vonták. Különös mozgatórugó működteti a kommunisták s vélük rokonszenvező emberek lelkiségét és még különösebb a szellemiségüket, hiszen a köpönyegforgatás utolérhetetlen mesterei. Ma már lehet pálcát törni – igaz, főleg nékik – Sztálin, Rákosi, Berija, Farkas Mihály cselekedetei fölött, azt hangoztatván, hogy a „**szocialista törvényesség sajnálatos megsértői**" voltak, ám abban a pillanatban, hogy egy akkoriban valamiféle tisztséggel rendelkezőt kérdeznek most a hajdani viselt dolgairól, rögtön elkezdődik a szerecsenmosdatás, a „**parancsot teljesítettünk**" védekezés ismételgetése. Csak az a döbbenetes, hogy 1945 után a népbíróságok sorra ítélhették el (börtönre, internálásra vagy akár halálra is) a kizárólag parancsot végrehajtókat, majd sorra kerültek azok is, akiktől azért rettegett az egyeduralomra törekvő párt, mert időközben kiderült róluk, hogy diákként, magyarként, önként s valóban harcoltak az ország létét-függetlenségét fenyegető ellenséggel. A kommunisták 1948-tól szinte mániákus gyanakvással rebesgették: ha ezek akkor lőni mertek a németekre-nyilasokra, most is azt teszik, amint nem értenek egyet a politikával. De komoly akadályt jelentett a gyanúsnak minősített személyek ártalmatlanná tevőségéhez, hogy a feltételezéshez nem volt bizonyíték. Az internáláshoz viszont – az orosz minta szerint – elegendőnek tekinthető az állítás is: ebből épült a pokol kapuja! Dr. Felvinczi Tamás 1948-tól 1955 végéig dolgozott az Igazságügyminisztériumban, a büntetés-végrehajtás területén, és az „**Őrizetbe vételét meghosszabbítom**. . ." című riportfilmben meglebegtette az ÁVH módszereit máig takaró fátylat.

„Egyes foglyok esetében, akik büntetésüket igazságügyi börtönben töltötték, az ÁVH megkeresést küldött a börtön parancsnokságának, amelyben kérte, hogy az illetőt szabadulásakor kísérjék át az ÁVH-hoz. Ezt a megkeresést, amelyet a fogoly törzslapjára feltűnően fel kellett jegyezni, visszakérésnek nevezték, minthogy legtöbbször politikai elítéltről volt szó. Az ilyen elítéltet büntetése letöltése után a börtön a maga részéről szabályszerűen szabadította, majd egy fegyveres őrrel átkísértette az ÁVH-hoz, ahonnan legtöbbször internálótáborba szállították a büntetését egyébként már letöltött személyt. Az elítéltek érthető okokból rettegtek a visszakéréstől, amelyről egyébként csak szabadulásukkor értesültek, mert szigorúan tilos volt előbb közölni, de nagyon utálta a büntetés-végrehajtási őrszemélyzet is, ugyanis nehéz volt megérteni, miért nem lehet elengedni azt, aki letöltötte a büntetését, másrészt nagyon kellemetlen feladat volt egy szabadulásra váró emberrel közölni, hogy tulajdonképpen mégsem szabadul."

A szocialistának nevezett humanizmus roppant kemény kőbölcsőben ringatózott, megtetézve olyasmikkel, hogy az akkoriban toborzott, kiképzett smasszer ÁVH-soknak azt parancsolták: **Ne csak őrizd, gyűlöld is!** A tények makacs dolgok, különösen akkor, ha sokáig rejtegették, mint ama közmondásbeli púpos gyermeket. Látva a közelmúltban forgatott filmeket, olvasva a szereplők által elmondottak szövegét, szinte akaratlanul is az jut eszünkbe, hogy az 1948-tól felnövekvő új nemzedékeknek talán jobb is, ha többségük nem szembesülhetett az országot és a népet uralmuk alá kényszerítő párt brutális módszereivel. Így legalább megkímélhették szüleiket, rokonaikat, ismerőseiket a hazudozások, mellébeszélések kényszerű kínjaitól, hiszen tudvalévő, hogy az „**ötvenes évek**"-nek nevezett korszak kínjaira kevesen akartak emlékezni a kitelepítettek, börtönbe vagy internálótáborba zártak, a kuláklistára kerültek, a deklasszáltak közül, de azok sem, akik munkás-paraszt káderként lettek saját fajtájuk nyomorgatói. A minden rosszban lelhetünk valami hasznosat elv tehát a gyakorlatban is megállja helyét, és jelen esetben különösen, mert az idő alaposan megrostálta a tényeket. Ám éppen ebből következik, hogy most már nincs elfogadható magyarázat a titkolózásra, az egészen sajátos feledékenységre, miszerint az önmarcangoló őszinteségnek látszó vallomásokat is egy különös amnézia formálgatja. A recski kényszermunka tábor egyik politikai tisztje (1950-től volt az operatív csoport vezetője és a rabok Borzasnak becézték) – nem adta teljes nevét az interjúhoz. Vajon miért?

Talán azt hiszi, hogy a „**keze alatt**" raboskodók ezt nem derítették ki? Nos, ebben is téved, mert a nyugaton megjelenő úgymond „**recski szakirodalomban**" cáfolhatatlanul dokumentálódott, hogy F. István Hódmezővásárhelyről jelentkezett 1948-ban a hadseregbe s onnét a rendőrséghez, majd az ÁVH-hoz került. Neve: Forján István. A filmriportban, többszöri „**rákérdezés**" után is azt hangoztatta:

— Én a magam részéről nem tudok olyat mondani, hogy szadista jellegű dolgok történtek volna a táborban.

— Tehát az ön véleménye szerint Recsken sohasem történt visszaélés.

— Nem, nem. Mikor szökés volt, akkor azok fogdába kerültek, meg Tabódy jutott eszembe. Az állandóan fegyelmezetlenkedett, és a fogdába került. De ezenkívül gúzsbakötés egyáltalán nem is tudom, hogy volt. Ilyenről nem is tudok. Nem tudom, hogy a gúzs micsoda.

— Nem emlékszik arra, hogy Kiss Dánielnek leégett a keze?

— Nem. Arra emlékszem, amikor a villanyszerelőt agyonlőtték. De kézleégés nem volt. Szóval ilyen nem, nem volt, hogy leégett.

A beszélgetés idézésének itt vessünk véget, mert egy másik véleményből villantunk fel részleteket. Münchenben 1984-ben jelent meg Erdey Sándor „**A recski tábor rabjai**" című kötetének első kiadása. A szerző fogolyként tapasztalta:

„Az ÁVH-sok munkaversenyben kegyetlenkedtek velünk, a legagyafúrtabb kínzásokat eszelték ki. Vitán felüli legszadistább büntetési forma volt az úgynevezett döntött-gúzsbakötés. (. . .)

Egyik éjjel perzselt hús szaga ütötte meg az orrunkat, könyörgő hangtól kísérve, ‚tizedes úr, ég a kezem, húzzon el a kályhától'. A válasz leírhatatlan volt, a magyar szókincsben lévő legocsmányabb és legádázabb szavakkal ostorozta szegény bajtársunkat, kinek perzselődő húsú kezével végig kellett ülnie a két órás döntött gúzst. Kegyelem nem volt, csak a penetráns bűzt és könyörgést hallottuk. Később tudtuk meg, hogy a megkínzott, elevenen megpörkölt bajtársunk a kistarcsai Kiss Dániel, aki már Buda-Dél óta eszi a rabkenyeret. . ."

Ez a rövid fejezet két ellenvéleményt is tartalmaz, hiszen volt gúzs és egy rab keze is megégett. Persze, a hajdani ÁVH-s tiszttől senki sem vitathatja el annak jogát, mire és hogyan emlékezzék, de az már jelenünk kiemelkedő politikai lehetősége, miszerint a filmben rákérdezhettek a máig nem feledhető kegyetlenkedésekre. Ne hallgassunk arról sem, hogy az egyik rendező, Böszörményi Géza maga is raboskodott a kőbányában, és a kérdéseket nem mások fogalmazták néki. Az ilyesféle filmeknél nagyon fontos, hogy a forgatókönyv szerzője a megélt tapasztalat legyen, a riporter ne jöjjön zavarba a legkonokabb tagadások rögzítésekor. Vagy ez lehetetlenség, hiszen a szemtanúknak-áldozatoknak azt hallani a verőembertől, hogy sohasem ütött, azt venni filmre, hangszalagra, hogy a kegyetlenségéről híres-hírhedt tiszt pirulás nélkül tiltakozik a brutalitások ellen — bizony komoly lelkierőt igénylő feladat. Az egykori ÁVH-sok abban a pillanatban, hogy tettlegességekre terelődik a szó, rögtön dadogás a válaszuk:

— Kérem szépen nem igaz, mert izébe. . . nem leszámolás történt. . .

Ám a túlélők mást mondanak. Nemcsak a recskiek; a hortobágyi kitelepítettek, a kazincbarcikai, tiszalöki rabok, a kis szabolcsi falu, Pócspetri lakói sem feledékenyek, noha szeretnék ha eltűnne szívükből a jeges rémület szorító fájdalma, s homlokuk mögött nem dörömbölne álmatlan éjszakáikon a rettegés emléke. Kétségtelen, hogy Magyarországon sok irányba nyílhattak 1988-tól túgra vagy résnyire a korábbi titkok, tabuk kapuja, ám az őrök szemlélete nem változott. Ember Judit 1973-tól gyűjtött anyagot az 1982-ben forgatni kezdett filmjéhez, hogy mi is történt 1948 júniusában, a szegény, de hívő emberek lakta szatmári községben. Az iskolák államosításának oltárán föláldoztak egy magyar falut, s a helybéliek egy emberöltőn át hordozták kibeszélhetetlenül félelmeiket. A megbélyegzettekről elkészült a film, ám rögtön vetítési tilalommal sújtották, és az 1988. évi szemlén még szakmai közönségnek sem lehetett bemutatni. A döntés érthetetlen és elfogadhatatlan, mert a rezsim kultúrpolitikája önmagát cáfolta ismét: Sára Sándornak a doni katasztrófát felidéző pergőtüzét sugározhatták a televízióban, a produkció képeiből és szövegeiből készült könyvet viszont — mind a 60 ezer példányt — bezúzták; Gulyás testvérek számos akadályt leküzdve befejezhették filmszociográfiájukat a hortobágyi munkatáborokról; a hazai kiadó hosszas halogatás után adta nyomdába Sólyom Ildikó **Megtörténhetett?** című kötetét, amelyben a szerző az 1950 májusában letartóztatott majd kivégzett Sólyom László tábornok leánya a kitelepítésükre emlékezik; Ember Judit is lehetőséget kapott egy dokumentumfilm forgatására, ám a korabeli kihallgatási, tárgyalási jegyzőkönyveket nem adták oda, hogy azok nincsenek. A Kossuth Rádió Vasárnapi Újság műsorában 1988. augusztus 21-én ezt a titokzatoskodást úgy összegezte, hogy érthetetlen és különös, mert akkoriban a pártkongresszuson még

Lukács György is a pócspetri üggyel foglalkozott, kijelentvén, hogy a demokrácia türelme véges és Pócspetriben véget ért a demokrácia türelme. Ide kívánkozik M. Kiss Sándor recski előszavának utolsó fejezete:

„Ma már nem igazságügyi, perrendtartási probléma ez, hanem erkölcsi kötelesség és történészi kötelesség is. Ha mégis van — s ebben az értelemben kell hogy legyen — az internálásokkal kapcsolatban az államnak jogi kötelezettsége, akkor az az elmaradt rehabilitálások kérdése.''

Tulajdonképpen — a sok egyébtől eltekintve — a rezsim pontosan ezt nem akarta, hiszen a rehabilitálással elismerné, hogy a kommunisták hatalomra kerülésük érdekében és utána is mindmáig a törvénytelenségek tucatjaiért felelősek. És miből adnának kártérítést a kitelepítettektől elvett házakért, ingóságokért, miként kárpótolnák az ítélet nélküli rabságban töltött éveket, a védtelenknek adott rúgásokat? A lelki-fizikai megaláztatásokat sem lehet meg nem történtté tenni, de az akkori idők hatósági, emberi túlkapásait — szörnyűségeit — elszenvedők hajlandók lennének megbocsátani kínzóiknak, ha azok, illetve politikai öröközeik (? !) csak annyit tennének, hogy levetik a machiavellista álarcot és az őszinteséget választják az immáron négy évtizede tartó **„nem tiltunk semmit, de mindent megakadályozunk''** módszer helyett. Mert nem csupán a demokrácia — pontosabban: az ezt hangoztatók és a hatalmat bitorlók — türelme lehet véges.

A politikai vezetőknek tudniuk kell, hogy mit jelent, ha a nép türelme ér véget!

Források:

Gulyás Gyula — Gulyás János: Törvénysértés nélkül... ALFÖLD, 1988/6-7

Böszörményi Géza — Gyarmathy Lívia: Őrizetbe vételét meghosszabítom, ALFÖLD, 1988/8-9

M. Kiss Sándor: Recsk mint szindróma (lásd előbb)

Benkő Zoltán: 6018-asok, Új Látóhatár, 1980/2

Erdey Sándor: A recski tábor rabjai, HERP Kiadó, München, 1984

Vincze Péter interjúja Ember Judit rendezővel: Miért nem vetíthető a Pócspetri c. film, Kossuth Rádió, Vasárnapi Újság, 1988. augusztus 21.

„Az aranykapu vámszedői. . . ? !''

(Korrupciós botrány — avagy — bosszú)

A Magyar Ifjúság hetilap 1987. dec. 18-i számában **Nyilvánosságot vegyenek** címmel hívták fel az olvasók figyelmét Erdélyi András komoly sikerre számító kötetére: **Beugró a diplomához** (Felvételit vegyenek). Talán már ennyiből is lehet következtetni a riportokat összerakosgatott mű mondandójáról, hiszen a hazai közvéleményt sokáig foglalkoztatta — lassan csitultak teljes hullámai — az egyetemekre, főiskolákra jutás korrupciós botránya. Kétségtelen, hogy Magyarországon 1985-től számos zaftos esemény tartotta éberen mind a pletykára éheseket, mind pedig a szakmai, s általános erkölcsök zuhanását aggódva figyelőket. A **„hoci nesze''** és a **„kéz kezet mos''** umbuldák riasztó méretű szaporodása persze nem a nyolcvanas években kezdődött, csupán ezidőtájt kaptak a korábbinál jócskán nagyobb méretekben nyilvánosságot a hatalommal, hivatali beosztással kapcsolatos durva visszaélések. Természetesen, a vádlottak padjára állítottak, meghurcoltak javarésze nem a valódi „nagyhalak'' közül került a hálóba, ám a rezsimnek elsősorban nem is az volt a célja, hogy igazságot szolgáltasson. A cirkuszi mutatvánnyal is fölérő bírósági perek némelyike pontosan kidekázott adagokban tálalta a gazdasági-, politikai helyzet rosszabbodása miatt ingerlékeny állampolgároknak, hogy a törvény előtt valamennyien egyenlőek. Ám a szocialistának nevezett rendszerben felnövekvő nemzedékek pontosan ismerik a **„szenteknek is maguk felé hajlik a kezük''** fogalmazás mögöttes tartalmát, és éppen ezért a tudatosan szított fölháborodás csak a lakosság egyes rétegeiben csapott magasra. A patyomkin kulisszák másik oldalán zajló protekcionizmus élvezői, támogatói és takargatói viszont legföljebb mosolyognak a bűnbak-keresések mikéntjein, hiszen amikor az egész társadalomban szokássá torzult a kiskapuk, előnyök keresése, akkor ha egy ország is kapja fel a fejét, a lényegen az nem változtat. Visszatérve a bevezetőnkben említett könyvhöz, nos,

a szerző oknyomozó munkájában a híressé-hírhedté vált jogi egyetemi botrány miértjeire kereste a választ, de komoly tapasztalatokkal rendelkező újságíró lévén, ügyesen vizsgálgatta a jéghegy csúcsa alatt tornyosuló okokat is. Anyaggyűjtései során gyorsan kitapintotta az erővonalakat és a megszólaltatottakat faggatva kerülte a tisztességtelen szeplő-osztogatást. Inkább a cselekedetek mozgatórugóit kutatta, ám ez még az új sajtótörvény és a glásznoszty korában sem lehetséges honunkban. Bizonyíték erre, hogy a Nők Lapjában félbe kellett szakítani tényfeltáró sorozatának közlését, mert a komolyabb tisztségben lévő vétkesek — most is a háttérből — megakadályozták a nagy példányszámú újságban történő publikálást. Idézünk a Magyar Hírlap 1987. február 11-i számában közölt törvényszéki tudósításból: **„A vádindítvány szerint Koós-Hutás Gergely — Hajós Mihállyal együtt — megszerezte néhány főiskola és egyetem felvételi tételeit 1985-ben és 1986-ban, s eladták olyan, 'pártfogót' kereső szülőknek, akiknek fia vagy lánya éppen valamelyik pesti vagy vidéki egyetemre felvételizett. A felvételi tételeket szolgálati titokként kellett volna kezelniük, ám ők kötelességüket megszegték, fénymásolatot készítettek a tételsorról meg a hozzá tartozó javítási útmutatókról, hogy eladják. (...) Legtöbb gyereket fel is vettek ily módon a Semmelweis Orvostudományi Egyetemre, Debrecenbe az orvosira, Szombathelyre a tanárképzőbe, vagy a budapesti műszakira és a jogi karra."**

Két nappal később, ugyanebben az újságban arról számoltak be, hogy a három fővádlott: Koós-Hutás Gergely, dr. Hajós Mihály és dr. Funtig Zoltán tagadták bűnösségüket. Hajós azt hangoztatta:

"...presszió alatt, kényszerűségből írta meg a vallomást, kitalálta az egészet, semmi köze a korrupcióhoz. Persze, óvatosan fogalmaz, de a lényeg, hogy veszélyben érezte magát, s hogy ez elől meneküljön, inkább beismerő vallomást tett, mintsem tovább állja a számára veszélyesnek vélt helyzetet. Azt állítja — a kezébe nyomtak tíz megszámozott lapot, hogy 'írjam le pontosan részletezve, amivel vádolnak, illetve amiben bűnös vagyok'. Ezután visszavitték a zárkába, s ő munkához látott. Írt egészen villanyoltásig, azután hajnalban, amint lehetett folytatta."

Ennek a komoly igyekezetnek röviden annyi a magyarázata, hogy Hajósnak 1969-ben kétszer egymás után szívinfarktusa volt, több hónapig feküdt kórházban, de az előzetes letartóztatásban hiába hajtogatta: rosszullét gyötri, a börtönorvos nem adott neki gyógyszert, csak a vallomás papírra vetése után

kapott nitromintet. Halálfélelme nem lehetett alaptalan, hiszen vádlott-társa — dr. Kiss György adjunktus — a cellában fejezte be földi pályafutását, s rajta kívül még két egyetemi oktatótársának élete szűnt meg a hercehurcák közben és miatt. A hatósági eljárás során főleg zsarolással, megfélemlítéssel igyekeztek szalonképes vallomásokat kicsikarni, s amikor ezt a tárgyalások során érvként előhozták az érintettek, a bírónő figyelmeztette őket: **„Védekezhetnek úgy, ahogy akarnak, de egy valamihez nincs joguk: ezzel bárkit is bűncselekmény elkövetésével vádoljanak!"** Márpedig az ügyészség és a rendőrség szorosan karöltve arra törekedett, hogy a pellengérre állítottak azt szajkózzák, amit bemagoltattak vélük a vallató-szobákban. Komoly pert akartak, nagy létszámú hallgatósággal, s erre való tekintettel a Fővárosi Bíróság esküdtszéki — avagy más néven: dísztermében — rendezték a tárgyalás-sorozatot. Teljes papi ornátusba öltözött a jog, ám a közönség alig húsz-huszonöt főnyi lehetett, noha elférték volna kétszázan is. Az Új Tükör 1987. március 23-i számában R. Székely Julianna imígyen töprengett:

„Beesik hébe-hóba egy kupac joghallgató, okos homlokú, vidám fiatalok, lesem őket, mit érezhetnek. Mondjuk, amikor a saját oktatójukat hallják a bűneit beismerni, tagadni, ravaszkodni. Amikor saját egykori vagy leendő évfolyamtársaikról tudják meg, hogy jogtalanul akartak jogászok lenni. Hogy az igazságosztást csalással kezdték volna, tíz-húszezer forintos bundázással — micsoda skizofrénia, kiálthatnának föl, de eszük ágában sincs kiáltozni. Összebújnak inkább, halkan nevetgélnek, végtére a hangoskodásért kivezetnék őket, s különben is... Szokva vannak már, úgy látszik, különb skizofréniákhoz. 'Nincs min csodálkozni — mondta a tévében egyikük, ifjú KISZ-potentát, hogy nézőnek, riporternek elállt szava ennyi bölcs rezignáltságtól. — A jogi egyetemen sem mennek másként a dolgok, mint szerte a társadalomban'."

Nos, ha ama bizonyos eb hantját nézegetjük, akaratlanul is gondolnunk kell a komor statisztikai adatokra, hogy évente átlagosan 44-50 ezren jelentkeznek az egyetemek-főiskolák nappali tagozataira, de férőhely csupán 17 ezer van. Ez a keret az európai rangsorban az utolsó előtti helyen van (csak Románia van mögöttünk!), továbbá az is komor tény, hogy a felsőoktatásra az állami költségvetés 0,9 százalékát adják, noha legalább két százalékra lenne szükség a gond nélküli működéshez. Nevezetesen: a jelenleginél magasabb fizetést kaphatnának az oktatók, ezért viszont cserébe első osztályú minőségi szellemi és erkölcsi követel-

ményeket támaszthatnának velük szemben. Aztán: mértéktartó munkaerő-előrejelzések szerint is 600 ezer diplomásra lenne szükség az ezredforduló környékén, ám ebből 120 ezer még hiányzik. Amennyiben tehát többen kerülhetnének a tudomány váraiba, csökkenne az úgynevezett szocialista összeköttetések által fölvettek száma. Napjainkban — a témához értők becslésére hivatkozva — körülbelül 6-8 ezer fiatal tudja jóelőre, hogy szüleik elintézik bekerülésüket, s utána már — hacsak el nem üti őket a villamos! — diplomások lesznek. A hazai tömegtájékoztatás kétarcúságát misem jellemzi jobban, mint az, hogy amikor **„kipattant"** a korrupciós botrány, a napi- és hetilapokban, rádióban, televízióban nekiveselkedett indulattal mocskolták a letartóztatottakat, ám a megtévedtek védelmére sietőket némaságra intették. Szerencsére, akadt néhány gerincesebb professzor, s előhozakodtak a **„vajon másutt, másokat miért nem?"** kérdésekkel. Szabó Gábor a Magyar Tudomány 1987/3. számában azt feszegette:

„Az alábbiakban olvasható írást eredetileg nyílt levélnek szántam Köpeczi Béla miniszter elvtársnak az Élet és Irodalom hasábjaira. A főszerkesztő a közlést nem vállalta. (. . .) Csak zárójelben jegyzem meg, hogy a jogi karon leleplezett visszaéléssel szinte csaknem azonos cselekményre derült fény 1983-ban a DOTE felvételi vizsgáján, amelyet a felsőbb szervek abban az időben általunk nem ismert módon zártak le."

És most vegyünk mély lélegzetet: a dolgozat szerzője 1948-tól vesz részt az orvostudományi egyetemek felvételi vizsgabizottságainak munkáiban, következésképpen cáfolhatatlan igazságok közvetlen tanújaként látta, hogy a felvételi apparátusra nehezedő nyomásnak ellenállni lehet, de kivédeni nem:

„A be nem avatottak számára álljon itt egy példa arra, hogy milyen formája (formái) lehetnek látszólagos pártatlanságra törekvés mellett a jogtalan előnyjuttatásnak. A szóbeli felvételi vizsgákat több (8-10) tagú bizottság végzi. A vizsgázókat csoportokba osztják és a csoportokat sorsolással osztják be a bizottságok valamelyikéhez. Íme a gondos szervezés, amellyel el akarjuk kerülni azt, hogy egyáltalán érdemes protekció után szaladgálni, hiszen gyakorlatilag lehetetlennek tűnik az, hogy valaki megpróbáljon 50-60 vizsgabizottsági tagot befolyásolni. Szinte kizártnak tűnik a protekció érvényesülése. És mégis! A kisorsolt csoportok személyi anyagát a vizsganapot megelőző napon oda kell adni az elnököknek, akik este (és sokszor éjszakába nyúlóan) kijegyzetelik a rendelkezésükre álló anyagot, hogy referálni tudjanak a bizottságaik tagjainak, hogy a felelet értékelése, a pontozás során figyelembe vehessék a jelölt egyéni helyzetét, viszonyait."

Tárgyilagosnak lenni szinte képtelenség, mert hiába akarnának tisztességesen dönteni, íratlan törvény, hogy az egyetemeket képtelenség sikeresen vezetni, ha a partner társadalmi-, gazdasági-, politikai szervek vezetőivel nem jó a kapcsolat. Vagyis: kéréseiket kötelező teljesíteni, az általuk javasolt fiatalokat muszáj fölvenni. Erdélyi András: Beugró a diplomához című könyvében olvasható:

„Nem is olyan régen, egy gyengécskén felvételiző fiatalembernek a pontszámát utólag föl kellett javítani. Mindenki tisztában volt vele: ez az ára annak, hogy a Szerb utcai épület tatarozásának befejezését az illetékes hatóság elrendelje. . ."

Mindezen ismeretek birtokában jogosan töprengünk azon, hogy a Pesti Központi Kerületi Bíróság okkal hozott 3-tól 6 évig terjedő börtönbüntetést kimondó ítéletet! Bár a vádlottakat nem lehet makulátlannak nyilvánítani, de hivatali beosztásukkal való visszaéléseik messze nem közelítik meg azt az etikátlanságot, mint az ilyen-olyan hatalommal rendelkezők zsarolásai. Hogy miért éppen ők — mások viszont nem? A Magyar Hírlapban, 1987. április 23-án jelent meg egy interjú Földesi Tamással, az ELTE jogi karának dékánjával s többek között azt is kérdezték tőle:

„Nem lehetséges, hogy a közvélemény azért tanúsít megértést a vádlottak iránt, mert feltételezhető, hogy a vádlottak padjáról hiányoznak még néhányan? Másként fogalmazva, van egy olyan nézet is, amely szerint a szálakat elvágták valahol. . ."

A felelet erre az volt:

„A szálakat biztos, hogy elvágták valahol, már csak gyakorlati okoknál fogva is. A karon csak két évfolyamot vizsgáltak, noha kiderült, hogy egy korábban elhunyt minisztériumi tisztviselő is korrupt volt. Akadtak azután olyan gyanúsítottak, akik makacsul tagadtak, a bizonyítékok pedig nem voltak elegendőek ahhoz, hogy eljárást lehessen indítani ellenük. Mit lehet ilyenkor tenni? Kényszervallatásnak mégsem vethetők alá. . ."

Ez a megállapítás — amennyiben nem ismernénk az előzetes letartóztatáskor alkalmazott módszereket — csitítgathatná gyanakvásunkat, de az adatok halmazában kotorászva nem kerülheti el figyelmünket az sem, hogy a bírósági eljárással párhuzamosan a jogi karon két akadémiai státus, valamint három főállású oktató korrupciós ügyét tárgyalta a fegyelmi hatóság, viszont ezeket a személyeket nem zaklatta a rendőrség. Hogy kik

ezek, miféle vétkeket követtek el, arról mélyen hallgatott a nyilatkozó, bezzeg a bűnbaknak kikiáltottak annál nagyobb nyilvánosságot kaptak. A Nők Lapjában közölt és a negyedik rész után leállított beszélgetés-füzérből azonban kihámozhatjuk, hogy micsoda komisz indulatok kavaroghattak a mélyben: a börtönbe küldöttek nemcsak azért húzták magukra a kincstári csíkosat, mert pénzért osztogattak előnyöket. Az aranykapu vámszedői sokkal többen voltak, ám az elítéltek mögött azért csukódott be a fegyház kapuja: **csatát vesztettek!** Erdélyi András interjú-sorozatában fejezetről fejezetre előbukkan annak firtatása, hogy a visszaélések országos méretűvé duzzasztott kiteregetését és megtorlását a jogi karon lévő népi—urbánus ellentétekre vezetik vissza. Funtig Zoltán volt adjunktus (aki háromévi szabadságvesztést kapott) váltig kitartott ama véleménye mellett, hogy bosszú áldozatai lettek, s ennek gyökerei 1967-ig nyúlnak vissza, amikor:

„. . .a karra sok vidéki és munkás származású gyerek került be oktatónak. Sárándi Imre volt a dékán hat éven át, és az ő révén az úgynevezett népi vonal dominált. Így kerülhettem be én is, aki vidékről jöttem. A népi szárnyat például egymás között 'S' vonalnak neveztük. Három oktatóról: Sárándiról, Seresről és Samuról kapták az elnevezést. Mind a hárman parasztszármazásúak voltak és igen közvetlen kapcsolatot alakítottak ki a — elsősorban kollegista — diákokkal."

Az újságíró érezvén, hogy a beszélgetés aknásított terület felé tolódik, ezért gyakorta nevezte **„merész állításnak"** Funtig Zoltán eszmefuttatását, de az egykori egyetemi oktató konokul mondogatta: **„Ez a mostani ügy nem más, mint az akkori klikkharcok utólagos lecsapódása. Ez egy abszolut győztes év volt a másik vonal számára."** A kör mindenképpen ördögi, hiszen a vétkesek és cinkosok valamint a témára figyelők az ítélet kihirdetése után sem tették ad acta az ügyet. Márpedig a gyűlölködések szítása nem szolgálhatja — javíthatja — a hazai közérzetet, a felsőoktatás színvonalát. De a hatalomhoz görcsösen ragaszkodó rezsim jól tudja, hogy: **az „oszd meg és uralkodj" elvének alkalmazása mindig biztos pillére a diktatúrának!**

Források:

—ács —: Nyilvánosságot vegyenek, Magyar Ifjúság, 1987. dec. 18.
Stépán: Egy korrupció anatómiája, Magyar Hírlap, 1987. febr. 11.
Stépán: Megtagadott vallomások, Magyar Hírlap, 1987. febr. 13.

Baróti András: Mindenki ártatlan, Magyar Nemzet, 1987. ápr. 13.
R. Székely Julianna: A hallgatóság, Új Tükör, 1987. márc. 29.
Szabó Gábor: Az egyetemi felvételi rendszer megoldatlan gondjairól, Magyar Tudomány, 1987/3.
Erdélyi András: Gyökerek, részletek a Beugró a diplomához c. kötetből, Nők Lapja, 1987. október 14-től négy héten át.

„A meccs még nincs lefújva!"

(Aczél György megántulajdonként kezelte a magyar kultúrát)

A Kossuth Rádió Vasárnapi Újság adásainak rendszeres hallgatói minden műsorban lelhetnek elgondolkodtató dokumentumokat, visszaemlékezéseket, interjúkat. Válogatni is lehet a kínálatokból, mert a múltfaggató politizálgatások között foglalkoznak az élet szinte valamennyi területén lelhető bajok elemzésével, az utóbbi négy évtized rémtetteivel: tanúk, kárvallottak, üldözők és üldözöttek beszélnek a miértekről, hogyanokról. Aki hétről hétre nyomon követi a **„levegőre kerültek"** tartalmát, észreveheti az országban végbemenő rohamos változásokat is, hiszen kevesülnek a tabu-témák, a tegnap még védett személyek nyílt támadások kereszttüzébe kerül/het/nek, s a nép láthatja a sokáig oligarchikus uralkodók trónjának ingását, hatalmuk elvesztését. Pellengérre állítódnak pártvezetők, miniszterek, a társadalmi-gazdasági élet koronázatlan császárai és nem kerülte el a nyílt bírálatot a **három T** (Támogat-Tűr-Tilt) kitalálója, kézi vezérlésű alkalmazója, Aczél György sem. Érdekes, hogy az 1989. szeptember 10-én sugárzott **„kipakolás"** főszereplője nem tartozik az utasítással valaha is margón túlra szorítottak közé, bár a jelenlegi színészgárdában alig találni olyan embert, aki többször és mélyebben csúszott volna le a pályán, mint Madaras József. Nem csupán a divathullám dobálta, javarészt ő maga idézte elő fenegyerekeskedéseivel az ide-oda vándorlásokat, de tagadhatatlan tény, hogy mindig a saját erejéből kapaszkodott vissza az elsők közé. 1958-tól 1978-ig kilenc helyütt volt szerződése, a Győri Kisfaludy Színháztól a Nemzetiig, majd a Magyar Filmgyártó Vállalat — a MAFILM — alkalmazásába került. Most azonban arról beszélt, hogy — öt társával együtt, név szerint a következőknek: Törőcsik Marinak, Garas Dezsőnek, Margitthay Áginak, Monori Lilinek és Usztics Mátyásnak — felmondtak. A Stúdiók Gazdasági Tanácsának elnöke, Bacsó Péter annyit közölt a megszólítás nélküli levélben, hogy **„. . .a filmgyártásra fordítható pénzügyi keretek csökkenése miatt 1990. augusztus 1-e után a szerződést megújítani nem tudjuk".**

Feltehetőleg a sértődöttség és a düh jelentősen közrejátszott abban, hogy Madaras József mikrofon elé ült, ám amit mondott harcairól, a művelődéspolitika belső kulisszatitkairól, azt nem lehet magánügynek tekinteni. A jelenség az érdekes, hiszen a **Vasárnapi Újság** következő hétvégi adásában Garas Dezső fürgén közölte tiltakozó levelében, hogy az ő nevében ne nyilatkozzék senki, különben pedig továbbra is érvényes a szerződése. Ha eltekintünk attól a ténytől, miszerint a színészek döntő többsége nem arról nevezetes, hogy valamiért margón túlra került kollégáikkal szolidárisak lennének (épp az ellenkezője a gyakori), de a filmgyári társulatban érthetetlen az efféle huzakodás. Ott más **„léptéke"** volt kezdetben — 1977-től — a magatartásoknak, Föld Ottó igazgatósága alatt senkit nem kényszeríthettek szerepelfogadásra, és az átszervezések előtt működő négy stúdió (a Budapest, a Hunnia, az Objektív és a Dialóg) egy esernyő alatt, ám viszonylag szabadon dolgozhatott. De a különféle művészeti irányzatok, hatalmi huzakodások következtében 1987. július 1-jétől kiváltak a MAFILM-ből, s önálló vállalatokká alakultak. Ez így önmagában helyeselhető, a kisebb **„szekértáborok"** tagjai alkalmasint jobban összetartanak, viszont erőteljesebb a protekcionizmus és a **„minden szentnek maga felé hajlik a keze"** magatartás. Az évenkénti 15-20 játékfilmhez egyre kevesebb az állami dotáció, és a körülbelül 100 fős rendezőgárda tagjaiból kevesen juthatnak önálló feladathoz, a tehetség önmagában semmit nem ér. Annál erőteljesebbek a régi — bevált — módszerek, hogy aki kapja, az marja és ezt felelősségrevonás, nyilvános bírálat nélkül tehették a terepet jól ismerők; akik Aczél György támogatottjai közé tartoztak. Az immáron nevet cserélt MSZMP kulturális ügyeinek majd' három évtizeden át teljhatalmú diktátora értő szemmel és érzékkel válogatta ki **„udvaroncait"**. Nem akarván a politikusról jót vagy megsemmisítőt! — divatos hibáját elkövetni, csupán annyit említünk, hogy a művelődéspolitika irányítója nem hasonlítható a zsdanovi korszak intézkedőihez. Lényegesen kifinomultabban **„futtatott"** és gáncsolt, támogatott és tiltott, s margón belül maradhattak a tűrtek. Terhes örökség lett viszont, hogy kegyeltjei megizmosodtak, jónéhány befejezett — néha sikeres — művel a hátuk mögött folytatták a korábbi — mondjuk így — stílust! A következő interjú-idézet lényege, hogy figyeljünk a nevekre és a történet alakulásának mikéntjére. Csepeli

György beszélgetése Bacsó Péterrel a Filmvilág 1988. júniusi számában jelent meg és szóba került a sokáig vetítési tilalommal, dobozban tartott produkció históriája:

„Amikor A tanút megírtam, odaadtam Újhelyi Szilárdnak, az akkori főigazgatónak, aki elolvasta és azt mondta, hogy neki nagyon tetszik, de ez egy lehetetlen vállalkozás, feledjem el. Pár film volt már mögöttem, köztük a Nyár a hegyen, mely első volt az ötvenes évekkel leszámoló filmek sorában. Nem tegnap kezdtem tehát. Váratlanul segítség érkezett azonban Rényi Péter személyében, aki elolvasta a forgatókönyvet, nagyon tetszett neki, és segítsége nyomán lehetővé vált a forgatás. Többször leállították a forgatást, átírtuk a könyvet. Végül az elkészült filmet átvágatták, jeleneteket kidobattak velem, másokat betettek, így aztán elkészült A tanú, ahogyan ma látható. (. . .)

Nem titok, hogy A tanú elkészítésének és engedélyezésének évtizednyi korában Aczél György volt a magyar kultúrpolitika vezető személyisége. Ő személyében a film támogatója volt, de mint politikus, nyilván foglya volt a viszonyoknak, melyek akkortájt meglehetősen ellene voltak annak a szellemiségnek és attitűdnek, melyet A tanú képviselt. A tanú bemutatásának története ,lopakodó reformunk' története is egyben. Arra már nem volt ereje a szektás politikának, hogy A tanút nyom nélkül eltüntesse."

A magyar filmgyártás kétségkívül egyik legismertebb alkotója — újabban gazdasági vezetője is — Bacsó Péter, aki első moziját 1949-ben **Úttörők** címmel forgatta, és a **„Sződd a selymet elvtárs. . ."** kezdetű dal szövegét is ő írta: most talán feladatot teljesít azzal, hogy néhány színésszel útilaput csomóztat. De az is elképzelhető, hogy a pénzügyi keretek csökkentésére hivatkozva elküldött művészekkel saját elszámolnivalója volt. Madaras József nyíltan hirdette, hogy Bacsó az ötvenes évek elején — amikor az dívott — tépett ruhában, svájcisapkában járt, és helyezkedései miatt teljesen erkölcstelennek tartja őt. Hazánkban ennyi önmagában is elegendő az elcsapatáshoz, de mi baja lehet az 1945-ben, Törökszentmiklóson született, és a főiskolán 1969-ben diplomát szerzett Monori Lilivel, akit éppen A tanú-ban állított először kamera elé. Vagy nézzük a Penészlekről származó, 1989-ben éppen negyven esztendős Usztics Mátyást; 1979. augusztus 1-től tagja a MAFILM-társulatának, és olyan rendezőkkel dolgozott együtt, mint Gábor Pál, Jancsó Miklós, Várkonyi Zoltán, Szomjas György, Rózsa János. És ne feledkezzünk el Margitthay Ágiról, az 1945 utáni fiatal színésznemzedék egyik legtehetségesebbjikéről — közéjük tartozott Törőcsik Mari, Soós Imre, Szirtes Ádám, Darvas Iván, Horváth Teri —, néki vajon mi lehet a vétke. Talán csak nem az 1956 októberében tett kijelentésére emlékeznek még némelyek, hogy: **„Amíg orosz katona van Magyarországon, nem lépek színpadra!"** Latolgathatjuk a feleleteket, ám ez nem visz minket közelebb az úgynevezett Bacsó-rejtély megoldásához. A tanút a Népszabadság örökös főszerkesztő-helyettese, az MSZMP KB volt tagja, a Vass Zoltán életrajzi sorozata utolsó kötetének kiadását megakadályozni tudó Rényi Péterrel karöltve írta, de komoly dramaturgiai gyakorlattal főleg a **„szerzői"** filmek híve. Az idősebbek főleg anyjának, Palotai Boris tekintélyének tulajdonították gyors előmenetelét, ám tagadhatatlan tény, hogy a szakma alapos ismerője, mindent megtanult, amit a forgatásokhoz és a sikerhez elengedhetetlenül szükséges témaválasztáshoz tudni kell.

Madaras József tényleg szelet vetett és vihart aratott személyes hangvételű — ám erősen személyeskedő — panaszkodásával, hogy hiába ment 1983-ban Kádár Jánoshoz, s később a még hatalmon lévő politikusokhoz, a magyar színház ügye jottányit sem mozdult, javult. Pedig nem kisebb művészek harcoltak a változásért, mint Latinovits Zoltán, Darvas Iván — s mellettük vagy tucatnyi nevet említhetnénk —, de **„ködszurkálásuk"** végeredménye önmaguk gyilkolása, félreállíttatása lett. Idézünk az **„Emlékszem a repülés boldogságára"** című, a Magvető Kiadó gondozásában 1985-ben megjelent kötet előszavából. A szerkesztő, Szigethy Gábor így emlékezik:

A Vígszínház igazgatója 1970. november 5-én rövid, hivatalos levélben közli Latinovits Zoltánnal, hogy szerződését a színház a színésszel nem kívánja meghosszabítani. Indoklás nincs. 1970. november 9-én kelt hivatalos levelében az 1970. november 8-án — tehát az indoklás nélküli felmondást követően — tanúsított magatartása miatt a Tiszták című drámában játszott szerepéről az igazgató leváltja Latinovits Zoltánt. Ajánlott levélben, a rendelkezéseknek megfelelően. Latinovits Zoltán 1970-ben az ország elismerten legjelentősebb színésze. Irigyei, ellenségei éppúgy számosak, mint rajongói, hívei. Színházi életünkben megkerülhetetlen óriás. És a színház igazgatója olyan hangon levelez vele, ahogy szófogadatlan, taknyos kölykökkel sem szokás: utasítom, figyelmeztetem, elrendelem, kötelezem, munkaszerződését nem kívánom megújítani, értesítem, leváltom. Mindezt a rendelkezéseknek megfelelően, ajánlott levélben, mert attól óvakodott, hogy mindezt személyesen mondja el a színésznek. Félt a szemé-

be nézni. Úgy döntött: Latinovits Zoltán nem méltó arra, hogy az általa igazgatott színház tagja legyen. Latonovits Zoltánra nincs szükség. Erről értesítette a színészt levélben. A rendelkezéseknek megfelelően.''

Immáron majdnem két évtizede történt a rivalda koronázatlan királyának kiebrudalása Thália otthonából, és tehették ezt akkor is — ahogy még 1989-ben is —, mert a kegyosztogató kulturfejedelem könyörtelenül büntette mindazon alkotókat, akik műveikkel, cselekedeteikkel bizonyították: ők a nemzet megbízottjai. Aczél Györgynek 1970 őszén látott napvilágot a Kossuth Könyvkiadónál **„Kulturális politikánk néhány kérdése''** című eszmefuttatása, s pár hónappal később ugyanott hagyta el a sajtót az **„Eszménk erejével''** kötete is. Az elméletet és a gyakorlatot tehát lehet miből — hogyan hasonlítgatni. Nem mai keletű probléma a Janus-arcúság, mint ahogy a nem látó-halló-beszélő óvatos majom magatartása sem: a kádári művelődéspolitika alkalmazója és kialakítója nem vádolható azzal, hogy a szellemi szabadság létminimumától is megfosztotta az ország lakóit, de annál inkább felelős a klikkekből kiszorítottak megaláztatásaiért, a választékért, az ön- illetve múltmosdatók érdemtelen támogatásáért. Bacsó Péter 1985-ben Kossuth-díjat kapott, és még abban az esztendőben az Emberi Jogok Nemzetközi Intézete fődíját is elnyerte a **Te, rongyos élet** filmjéért. A zsürik, bizottságok ítélete szinte mindig elfogult, ám ebben az esetben azt kell vizsgálgatnunk, hogy miféle érdekeket szolgál, ha népünk nagy tragédiáin viccelődnek. **A tanú** nem más, mint a koncepciós perek mulattató felidézése, a fájdalmakon tréfálkozás. A **Te, rongyos élet** pedig az ötvenes években — tehát békében — elkövetett háborús bűncselekményen, a kitelepítések borzalmain humorizál. Ha ezt egy akkoriban született ifjú tálentum követi el, mentegethetnénk buzgóságát, de a kor haszonélvezője, a mindig a tűz közelében lévő rendező miért motyogtatja főhősével: **„az élet nem habostorta''**?! Nem a szándék a baj, hiszen a személyi kultusznak nevezett esztendőkről becsületes filmek is készültek: Makk Károly **Szerelem**, Mészáros Márta **Napló gyermekeimnek**, Gábor Pál **Angi Vera**, Kovács András **Ménesgazda**, továbbá a Gulyás-testvérek hortobágyi szociográfiája, Böszörményi Géza és Gyarmathy Lívia recski dokumentummozija, vagy ahogy Ember Judit a Pócspetriben megtörténteket feldolgozta. Viszonyítási lehetőség bőven van, éppen ezért állíthatjuk, hogy népirtásokon élcelődgetni, amin milliók sírtak, azzal most derültséget kelteni, nem a mi ízlésünknek való. A nemzet gyászain nincs miért nevetni, és

egészen más Chaplin diktátor paródiája, mint azon mosolyogni, hogy Péter Gábor mily nagy élvezettel tapogatta a finom anyagú angol szövetet, hiszen eredeti foglalkozása szabó volt. Vajon Aczél György esetében milyen célozgatással lehetne érzékeltetni a tanult szakmát, a kőművességet, hacsak nem a láthatóvá emelt, máig áttörhetetlen „aczél-fal''-lal. Madaras József dühödt kirohanása másokban is fölgerjesztette a **„nem hallgatok tovább''** ingert, és a Vasárnapi Újság 1989. október 1-i adásában közreadták Máté Lajos levelét, amelyben azt fejtegette, hogyan igyekeztek szétverni az amatőr színjátszás progresszív élvonalát.

„. . . mindezek ellenére amatőr színjátszás van, ha kisebb számban, ha kevesebb eredménnyel, de működik. Néhányan önerőből, páran a Soros Alapítvány segítségével éppen novemberre tervezünk egy országos értekezletet, hogy felmérjük új helyzetünket, lehetőségeinket. Ezt azért lenne fontos hangsúlyozni, mert az aczélisták továbbra is ott vannak a Minisztériumban, a tanácsokban és sajnos sok művelődési házban is. A hivatal mindig ugrásra készen figyelte hol és hogyan árthat az amatőr színjátszásnak, és ha hallja a rádióban, hogy nincs, szétverték, megszűnt, akkor úgy is fog viselkedni. Úgy fogja kezelni a kérdést, magát progresszívnek álcázva, hogy hiszen már nincs is, sajnos megszűntek, kiábrándultak, belefáradtak. Ezt már csak tájékoztatásul írom: 1972 óta dolgozom a Népművelési Intézetben, most Országos Közművelődési Központ, a drámai osztályon, és mi mindig ütközőpont voltunk az alulról jövő törekvések és a felülről jövő eljárások, ellenzések közepette. Általában megpróbáltunk megtenni mindent, hogy védjük a színjátszókat, de be kell vallani, nagyon kevés sikerrel. Sajnos nem dicsekedhetem azzal, hogy osztályunk az Aczél-doktrina ellen harcba induló keresztes-lovagok gyülekezőhelye lett volna, de megpróbáltuk menteni, ami menthető. Sokszor nekünk kellett végrehajtani — idézőjelben — halálos ítéleteket, erre soha nem voltunk hajlandók. De szinte senkit nem tudtunk megvédeni, jószerivel még saját magunkat sem.''

Egyre gyakoribb a lelkiismeret ilyetén megszólalása, de az is érdekes, hogy akik még tegnap is Aczél kegyeit lesték, legkisebb sérelmeik miatt is nála előszobáztak, most sietve — látványosan — hátat fordítanak: az ingatag birodalom törvénye megint az állatvilág iratlan szabálya, szokása; aki vérzik, felfalható! Persze akadnak hűségesek, a hálás nem felejtők, a bajban legalább nyíltan rokonszenvezők. Ami azt illeti, az egy és oszthatatlan erkölcs tekintetében — ha méltatlanra is pazarolják bajtársiasságukat —

őket kell tisztességesnek tekinteni, míg a csak helyezkedőket, a koncon marakodókat csupán megvetés illeti. Ám az a gond, hogy éppen róluk pereg le könnyedén a morális kérdések halmaza, szemrebbenés nélkül dobálnak sarat jótevőikre, akármilyen tábor tagjai lesznek, ha továbbra is olyan fogalmakban gondolkodhatnak, mint erőfölény. A játékszabályokat sietve változtatni — fölrúgni — képtelenek ismét hátrányos helyzetűek lesznek, mert az őszinteségi harc időt rabol, míg a legyintés, köpönyegforgatás, a párbeszéd és perbeszéd közti különbség elnagyolgatása percnyi művelet. De ha mégis lesz majd igazi demokrácia és nyílt sisakkal, szeplőtelen múlttal lehet pástra menni, milyen sor vár azon típusú **„komédiásokra"**, akikről Shaw úgy fogalmazott:

„Nem szépek, csak fel vannak cicomázva. Nem tiszták, csak meg vannak borotválva. Nincs műveltségük, csak átcsúsztak a vizsgákon. Nem erényesek, csak gyávák. Nem hűségesek, csak szolgalelkűek. Nem kötelességtudók, csak bambán engedelmesek. Nincs önérzetük, csak hiúságuk. Igaz szó ki nem jön a szájukon, hazudnak, mint a vízfolyás, hazug a májuk, még a zúzájuk is. . ."

Források:

Kossuth Rádió Vasárnapi Újság: Győri György interjúja Madaras József színésszel, 1989. szeptember 10.
A MAFILM színésztársulata, évkönyv, 1980.
Latinovits Zoltán: Emlékszem a röpülés boldogságára (Összegyűjtött írások, Magvető Kiadó, 1985. Bp.)
A vicc keserű bája: beszélgetés Bacsó Péterrel, Filmvilág, 1988/6.
Filmstúdiók — önállóan: Film-Színház-Muzsika, 1987. november 7.
Major Ottó: A Bacsó-rejtély, Új Tükör, 1985. június 9.
Litner Sándor: Nevetni és sírni kell azon, amin sírtunk és nevettünk, Magyar Hírek, 1985. január 19.
Tisztelt Aczél Úr! — Az MDF nyílt levele, Hitel, 1989. szeptember 20.

Ideológia és történelem

(Gondolatok a nemzettudat sorvadásának okairól)

„Nincs még egy olyan ország, amelynek himnusza bűntudattal küszködnék, amely olyan komor s már-már reménytelen hangot ütne meg, mint a mienk" — kezdte ezzel az igen hatásos mondattal Hankiss Elemér azt a tanulmányát, amit az Alföld 1981. júniusi számában közöltek először. A dolgozattal nagy vitát kavart és a legszélsőségesebb vélemények csaptak össze, mert a szerző gyakorta fogalmazott élesen, s olykor az elfogultság is tetten érhető gondolatvezetésében. Ez önmagában még nem lenne baj, sőt újabb értékek teremtődhetnek a sajátosan másféle véleményekkel, csupán az a probléma, hogy a megzavart-szétzilált értéktudatú emberek közül kevesen képesek a lényeget is észrevenni. Az idősebbeknél komoly akadályt jelent a beléjük nevelt bűnös nép vádja, míg a fiatalabbak java részénél az a probléma, hogy történelemtudatukat elsorvasztották és a mesterségesen hosszúra nyújtott ifjúkorban kiirtották belőlük a valamihez, valahová tartozás fontosságának hitét. A se kívül, se belül magatartás viszont csak nagy ritkán jelenti a harmadik út keresését, hiszen ehhez a vágyódás nem elegendő. Bozóki András az Ifjúsági Szemle 1987/3. számában azt feszegette:

„A mai huszonévesek felnőtté válásának alapélménye a perspektívák fokozatos beszűkülése, a távlatvesztés. Dátumokban, fordulópontokban gondolkozva: nem 56, már nem is 68, hanem 80-81. A gyermekkor még a ‚táguló' világ, a gazdasági növekedés, a politikai enyhülés valóságában és ígéretében telt; az utóbb joggal — de mégis egy szempontra leszűkítve ‚reformellenesnek' bélyegzett hetvenes évtized a társadalom szintjén a ‚jóléti' szocializmus, a szolíd középosztályosodás évtizede volt. 1979—81-re azonban hirtelen egymásra torlódtak a hazai és a nemzetközi helyzet fordulatot hozó eseményei."

Most maradjunk csak a saját portánkon, s nézzük meg, hogy a második világháború befejezése után, de a forradalom kitörése

előtt született nemzedék tagjai milyennek látták — értékelték — saját helyzetüket. A hátrafelé is figyelők már pubertás éveikben észrevették, hogy valami hibádzik a história oktatásával, mert amikor azt hallották: „**a személyi kultusz túlkapásai**", — akkor csupán fél tucatnyi embert tettek felelőssé a diktatúráért, és a szabadságharc leverését követő megtorlásnak, a radikális téesz-szervezéseknek ismét nem akadtak nevükön nevezhető felelősei: ismét egyfajta „**történelemszünet**" sodorta a pótcselekvések felé a teenagereket. A teljes zsibbadtságból a Prágai tavasz szellői ugrasztották talpra a koravén kamaszokat, akiknek egyik része azt figyelte, milyen termést is hozhat a negyvenes-ötvenes évek sárkányfog-veteménye, a másik oldal pedig ügyes szimattal a végre megindult gazdasági reform ellenzőinek táborához csapódott, mert a családi és szűkebb környezetében a „**várjuk ki a végét**" óvatoskodást tapasztalta. Ismét a nagy csönd következett, de mesterségesen szított vitákkal, és a politikusok igyekeztek a jelent — a folyamatos mozgást — is kiiktatni az érdeklődés homlokteréből, arra számítván, hogy így majd az ideologizált jövőnek nagyobb lesz az értéke. Ám a szocialistának hirdetett országban a propagandisták elvetették ismét a sulykot, és túlméretezték a manipulációt. Nem véletlenül használjuk most ezeket a kifejezéseket: a hatvanas évek vége felé forgalomba került szavak azt érzékeltetik, hogy az elméletek vájta mederből miért akartak kilépni a helyzetüket fölmérők. Azok, akik — ha jócskán megkésve is — alkotó csoportokhoz (Fiatal Írók József Attila Köre), műhelyekhez (Mozgó Világ), nyíltabb szellemű vitafórumokhoz (Fiatal Művészek Klubja) csatlakozhattak, s elkezdhették a helyzettudatuk kialakítását, formálását. De ezzel a problémák özöne tovább feszegette a gátakat, hiszen 1979. május 18-án és 19-én Lakiteleken „**Haza és nemzeti önismeret**" címmel arról vitáztak a résztvevők, hogy lehet-e már a magyar népnek múltja. Papp Márió arról beszélt:

„Az első korosztály vagyunk, amelynek semmilyen megszenvedett, maga kialakította értékítélete nincs. Hála a tömegkommunikációnak és a tömegoktatásnak — mindkét szó esetében a ‚tömeg' előtagot hangsúlyoznám. Kizárólag előítéletek állnak rendelkezésünkre, semmi egyéb. Műveltnek, tájékozottnak az számít, aki végkövetkeztetéseket, előregyártott és beetetett értékítéleteket fel tud mondani. Okokkal, összefüggésekkel, a háttérrel, motívációkkal néha még politikai okokból nem lehetünk, de többnyire már személyes lustaságból, érdektelenségből nem akarunk tisztában lenni. Hároméves gyermekem egy dalt énekelve jön az óvodából. Nem emlékszem pontosan, de valamit arról papol, hogy Lenin bácsi a legjobb bácsi. Bizonyára elhamarkodottan és nagyon helytelenül cselekedtem, amikor késedelem nélkül, fáradtságot nem kímélve megtanítottam neki, a másik mellé azt, hogy ‚Sztálin nevével megújul a világ...' Remélem elhiszitek, hogy nem Sztálint szerettem volna népszerűsíteni. Annyi volt csak a célom, hogy ha ez a kisgyermek valaha értelmes felnőtté válna, az előbb említettek ellenére, akkor módjában álljon dönteni."

A később lavinává súlyosodott eszmei és gyakorlati görgeteghez az adta az első golyót, hogy a pályakezdő tollforgatók, valamint a meghunyászkodni többé nem akaró fiatal értelmiségiek a korábbi szétosztottságból irányzatosan nemzedékké akartak kovácsolódni, s fölkészültek az őrségváltásra. A rezsim azonban észbe kapott és tatarozásra hivatkozva bezárták a fontosabb gyülekezőhelyeket, fölfüggesztették a FIJAK működését, s a hivatal ingerültsége odáig fajult, hogy sorozatban dorgálták a hibákra mutogatókat. A szellemi zsoldoscsapatnak nyilvánított művészek, filozófusok, szociológusok és pedagógusok közül mind többen kerültek a margóra. Főleg azokat a korosztályokat szorították a perifériára, akiknek — életéveik száma miatt — nem lehetett múltjuk, de akarták ismerni a históriát, ugyanakkor nem voltak hajlandók olyasmikben hinni, amelyek megvalósulására a hatalom nem adott semmiféle garanciát. Az ígérgetett párbeszéd szinte az utasítások, dorgálások hallgathatóságának pontjára zuhant, a nyílt viták elől a politikusok majd mindegyike elzárkózott, legföljebb az újságok, folyóiratok hasábjain „üzengettek". Részben az efféle húzd meg — ereszd meg módszernek ellenhatásaként jöttek létre azok az újabb társulások, ahol a korábbi szűkebb tagság már sereggé gyarapodva ízlelgette a demokráciát. A hajdani **Mozgó Világ**-osok, vagy a csöves kultúrához kapcsolódó **Fölöspéldány**-osok, a **JAK-füzetek**, az **Újhold Évkönyv**-ek, a **Bölcsész-Index** szerzői és olvasói, vagy a rendőri zaklatásoknak elég sűrűn kitett **Inconnu Group** képzőművészeti csoport, de ide kívánkoznak azok az együttesek is, akik dalaikban a demarkációs vonalat átlépve politizáltak: az **URH**, a **Bizottság**, az **Európa Kiadó** — hogy csak a legszínvonalasabbakat említsük. Csurka István az Új magyar önépítés című esszéjében (amit a monori tanácskozón olvasott fel, ám nyomtatásban odahaza a rendszerváltásig nem jelenhetett meg) nem kevesebbet állított rögtön a bevezetőben:

„A mai magyar társadalom kultúrája egy vesztes, agonizáló és ugyanakkor önkizsákmányoló és idegbeteg társadalom kultúrája, egy úgynevezett quasi-kultúra. Ennek a kultúrának éppen az a legjellemzőbb tulajdonsága, hogy a maga quasi mivoltába maga is besorol, s nem is az utolsó helyen, a társadalom betegségei közé. A kultúrának ez a quasi mivolta fejezi ki leginkább a nemzet vesztes voltát, függetlenség- és szabadsághiányát. Mint a halálos beteg, akinek vannak jobb napjai, világos pillanatai, ez a kultúra is képes ragyogó teljesítményekre, kiállít magából értékes alkotásokat, mint amelyeket az elmúlt korok és társadalmak kultúrájának minősítésekor a tudományok már meghatároztak, vagyis, hogy a kultúra milyen erővel fejezi ki, hatja át a társadalmat, és megadja-e a korszerű válaszokat. Egy egészséges nemzeti kultúrának sajátosnak és összetéveszthetetlennek kell lennie, saját kérdésekre saját válaszokat kell adnia. A mai magyar kultúra nem működik rendeltetésszerűen."

A jeles író nem a hangulatkeltés szándékával vetette papírra vívódásait. Egy csomó példa és még több jel váltotta ki belőle a töprengést, ám ahelyett, hogy a címzettek véle gondolkodtak volna a jobbítás lehetőségein, némaságra kényszerítették. Arra a sorsra jutott, mint Csoóri Sándor, aki előszót merészelt írni egy felvidéki magyar értelmiségi — Duray Miklós — könyvéhez. Röpke fél évtized alatt a kultúrpolitika egymásra halmozva döntött filmek betiltásáról, kötetek zúzdába küldéséről, folyóirat szerkesztők leváltásáról, utazási tilalmakkal büntették a „nyughatatlanokat", az Írószövetség titkos szavazással pozícióba juttatott Választmányára kényszerítették akaratukat, nem engedélyezték a Révai lexikon újbóli megjelentetését, eltitkolták a kényelmetlen tényeket és a felsorolásnak ezzel közel sincs vége. Ugyanakkor szinte a ló másik oldalára esve azért hüpögtek, hogy a mai tizen- és huszonévesek történelmi ismeretszintje a nullával azonos, vagy kevésbé bántóan minősítve: hézagos. Felmérések garmada bizonyítja, hogy a megkérdezettek közel fele nem tudta, hogy mi volt az Osztrák-Magyar Monarchia és 50 százaléknál többen voltak, akiknek fogalmuk sincs a trianoni békéről. Szaporodó jelek utaltak a nemzeti tudat zavaraira, s ez nem véletlen, hiszen a lakosságot rendeletekkel kényszerítették, hogy szolidárisak legyenek a palesztinokkal, az etiópokkal, nicaraguaiakkal, ám nem tiltakozhattak azért, mert a kisebbségben élő magyarokat a hátrányos megkülönböztetések egész sora nyomorítja. A lélek így gyorsan lerongyolódik és tért hódít a borúlátás, az utánam az özönvíz vállvonogató magatartás, amely a fennmaradás

alapjait mossa alá. A Képes 7-ben 1987. május 23-án jelent meg Marton Mária riportja, s ebben első, illetve utolsó éves bölcsészhallgatókat beszéltet arról, hogy az otthoni és az iskolai nevelés miként egészítik ki egymást, s ezt a kétfajta hatást a fiatalok képesek-e gondolatilag, érzelmileg összehangolni. Az egyik vallomás dióhéjban:

Kaszás Attila a nevem. Tizennyolc éves magyar-történelem szakos vagyok. Édesapámmal élek együtt. Apám régi NÉKOSZ-os, igazi kommunista. Mostanában gyakran szomorú és kevesebbet beszél. Ma a KISZ nagyon kevés helyen képes fiatalos, demokratikus változásokat hozni. Példaképem Che Guevara. Tetszik Gorbacsov politikája. Az egyetem elvégzése után egy évre Nicaraguába szeretnék menni. November 7-én chilei barátainkkal mozgalmi dalokat énekeltünk, utána megvitattuk a szocializmus tökéletlenségeit, aminek a kijavítása már a mi feladatunk is. Nicaraguai utam után gimnáziumban akarok tanítani és politikai munkát végezni. Azt hiszem, meggyőződéses kommunista vagyok."

És most egy olyan fiú véleményéből idézünk, akinek négyszeri nekifutásra sikerült bejutnia az egyetemre, tehát évfolyamtársainál pár esztendővel idősebb:

„Nevem Jankovics Oszkár... Féléves egyetemi tapasztalataim meglehetősen elszomorítóak. A szemináriumi órák során nem derül ki, hogy csoportunkból melyikünk milyen képességekkel rendelkezik: vitára ugyanis alig nyílt alkalom. A hallgató szerepe többnyire a tétlen befogadás. Az ismeretszerzés fortélyaitól fosztják meg ilyen módon az embert: el nem sajátított gondolatok, fel nem dolgozott élmények emlékeinek ideiglenes elraktározása sem tudást, sem tapasztalatot nem ad. A vitaképtelen ember nem tanulja meg a kritikát és az önkritikát, vagyis a következetes gondolkodást, arra kényszerül, hogy álteljesítményekben élje ki magát. A KISZ-szel nincs kapcsolatom, mert az együttes cselekvés előfeltételének egymás megértését tartom, ezt pedig az irányított spontaneitás nem segíti, hanem gátolja."

S végül Madarász Imre ötödéves magyar-olasz szakos hallgató vallomásából **„emeljük ki"** azt a fejezetet, amikor az elszomorító lényeg okait boncolgatta:

„A mi egyetemünkön egyfajta infantilizmus uralkodik. A fiatalok egy részének nincs énképe, nem tudja mit akar. Sokuk alap**állása, hogy ‚úgysem leszek semmi'. Ennek a negatív életérzésnek a lényege az ösztönös önvédelem fel nem ismert vagy éppen a felismert társadalmi és személyes problémákkal szemben. Nem**

vagyok marxista, de ellenzéki sem. Távol áll tőlem a vallásos gondolkodás, de a kanti morál, az erkölcsiség tetszik és megőrizendőnek találom azt. A múltkor, társaságban a házastársi hűségről kezdtem beszélni, mire kinevettek. Ósdinak tartottak. Szomorúvá tett, hogy ennyire nincs szükség — legalábbis látszólag — olyan erkölcsi normákra, amelyek tartást, hovatartozást nyújtanak az embernek. Felháborítónak tartom kulturális életünkben az írástudók ‚árulását'. Túlteng azoknak a műveknek a száma, amelyek csupán felvillantják e kor viszontagságait, de nem adnak feleletet, kiutat az olvasó számára. A mi korosztályunknak nem szabad a ‚Godotra várni', mert ez óhatatlanul a cselekvőképtelenséget állítja elénk mintaképül."

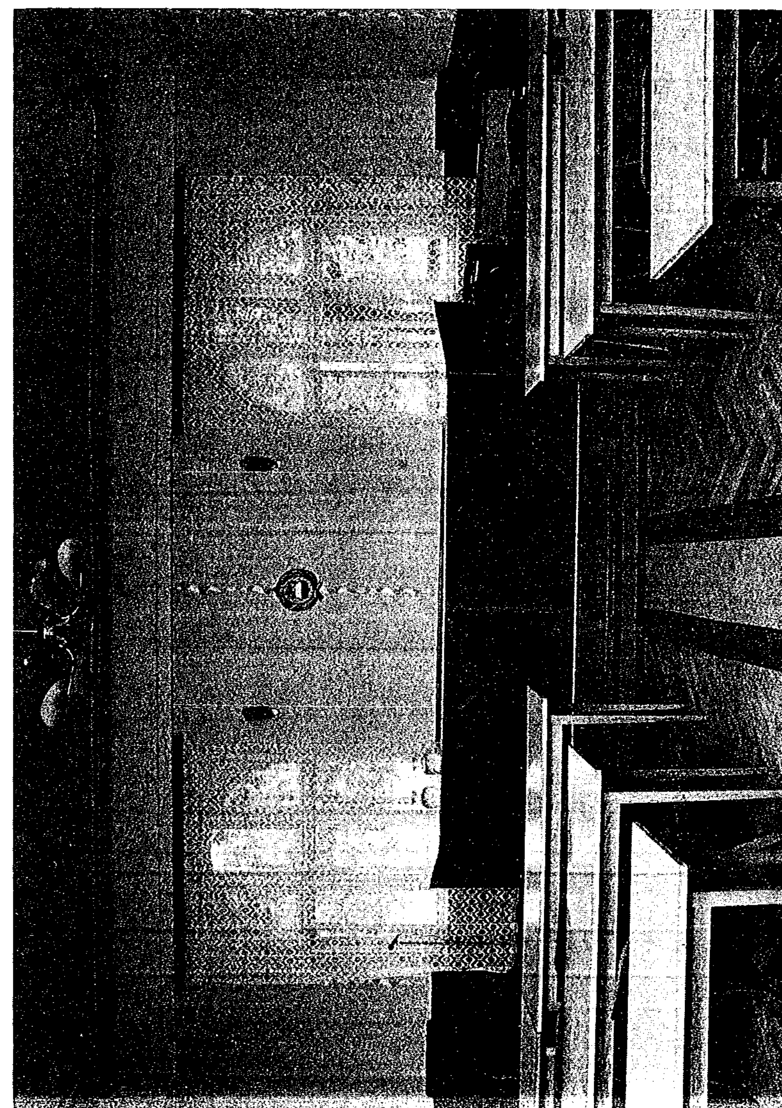
Íme, a jövő humán értelmiségének három tagja — ha másként is — a mérsékelt gondolkodás és cselekvés híve, s bár észreveszik a nyilvánvaló ellentmondásokat, nem beszélnek arról, hogy Magyarországon mit kellene — lehetne — tenniük a változtatások érdekében. A nemzethez is inkább ösztönösen tartoznak, példaképeik között nem szerepelnek — vagy erről hallgattak — jeles elődök, netán olyan kortársak, akikre okkal lehetnénk büszkék. Vajon milyen könyveket olvasnak, miféle filmeket-színdarabokat néznek, miről diskurálnak barátaikkal, és eszükbe jut-e néhanapján, hogy ők a „**kizsákmányolt jövő**" áldozatai, a szennyezett források partján felcseperedett nemzedék. A náluk alig pár évvel idősebbek szellemi higiéniája valamivel tisztább volt, de — félreértés ne essék: nem ezeknek a fiataloknak a vétke, ha összekeverik az eszményt és a mintát, s nem találják azt a kapaszkodót, mint ami a hajósnak a sarkcsillag. Nép-nemzet-haza-lelki-érzelmi kultúra: megannyi hatásos címszó, ám átértékelődtek, mert sem az iskola, sem az agyonhajszolt szülők nem képesek megértetni József Attila azon sorainak figyelmeztetését: **„Hiába fürösztöd önmagadban, csak másban moshatod meg arcodat."** Milyen is volt tehát a nemzettudat a nyolcvanas évek második felében hazánkban? Bizonyos kérdések iránt fölerősödött az érzékenység, ám a társadalom nagyobb hányadát a mindennapi megélhetési gondok foglalkoztatták elsősorban, s ezért a lét- és sorskérdések, valamint a história iránt közömbösek, érzéketlenek voltak.

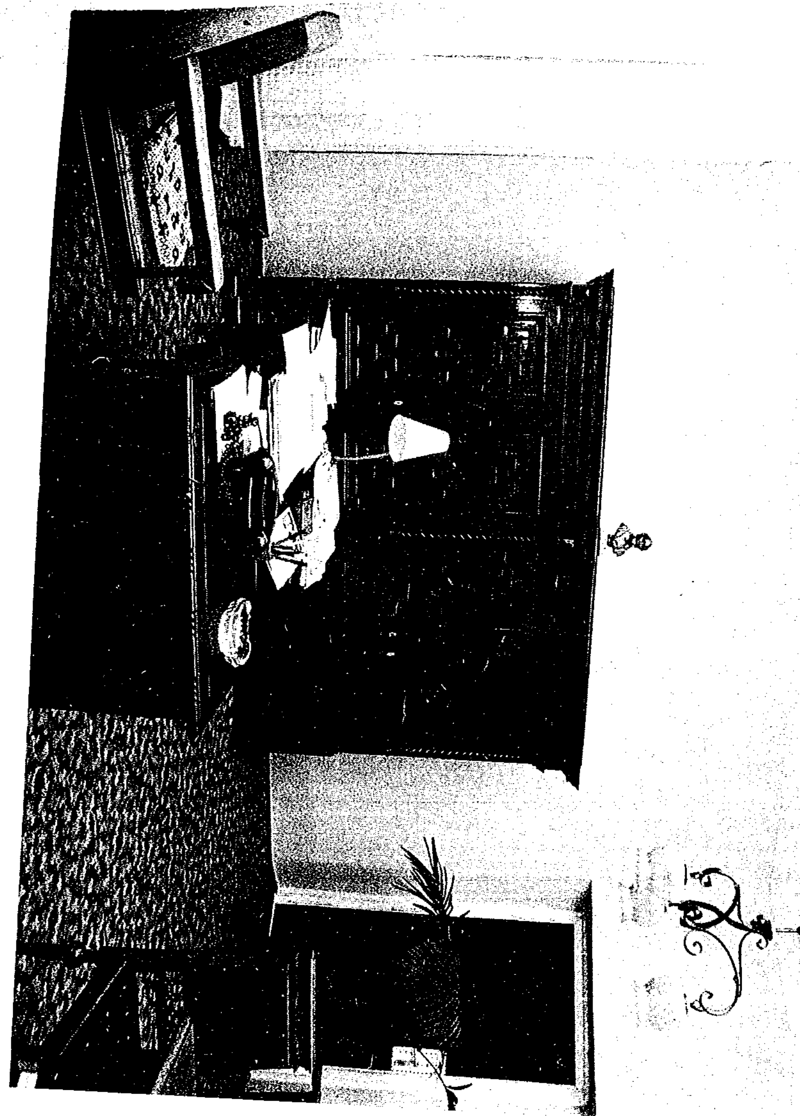
Források:

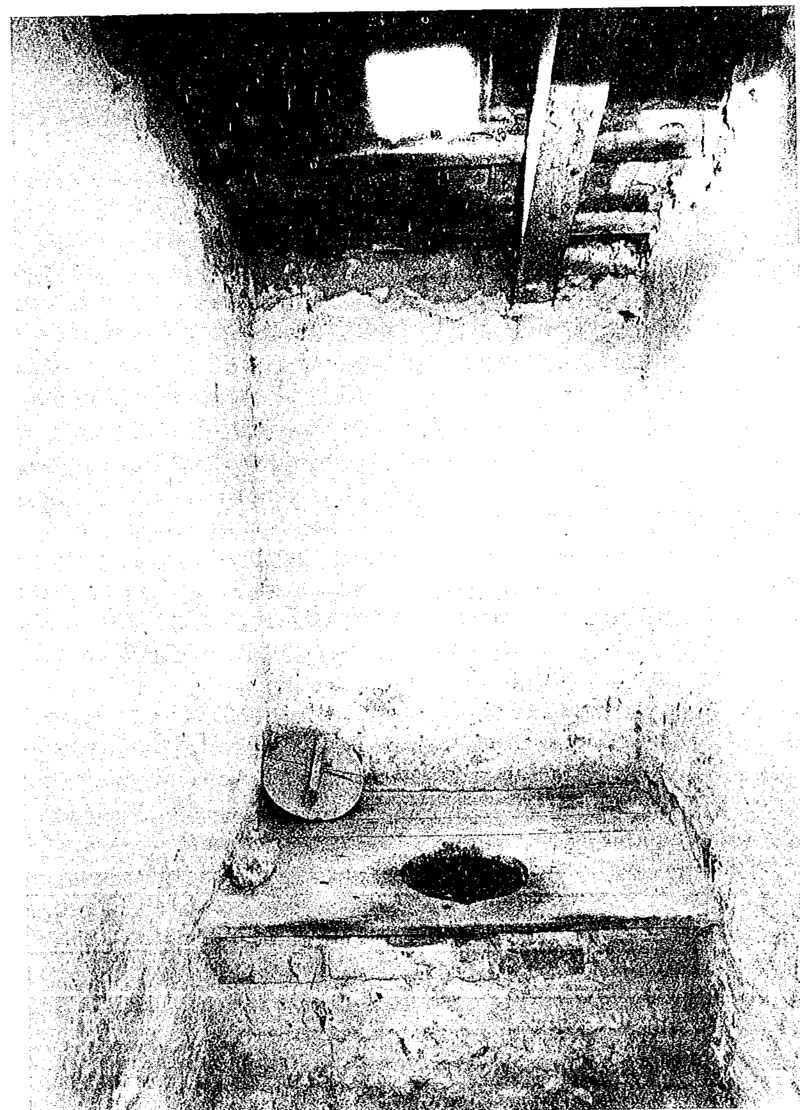
Levendel László: Egy ország gyógyítása, Liget, 1986/1
Csurka István: Az elfogadhatatlan realitás, Püski-Corvin, 1986.

Szerdahelyi István: Az írószövetség közgyűléséről, Kritika, 1987/4.
Várkonyi Endre: A Magyarságkutató Csoport mulasztásokat pótol, Somogyi Néplap, 1987. április 25.
Marton Mária: Hittel kell élni, Képes 7, 1987. május 23.
Bozóki András: Kritikai magatartásmodellek a fiatal értelmiségiek körében, Ifjúsági Szemle, 1987/3.
Hankiss Elemér: A bűntudatról mint társadalmi jelenségről, Alföld, 1981/6.

BÁCSALMÁS ANYAKÖNYVI KERÜLET
BÁCSALMÁS NAGYKÖZSÉGI TANÁCS
BAČALMAŠ OPĆINSKI SAVET VELIKOGSELA
BÁCSALMÁS GROSSGEMEINDE RATHAUS

A kráter szélén álldogáló nemzedék

(Fokozódó gondok a gyermekvédelem területén!)

Amikor először hallottam a Kossuth Rádió 168 óra című műsorában sugárzott riportot, rögtön arra gondoltam, hogy ennek az ügynek nehéz lesz pontot tenni a végére. Formailag talán sikerül rendezni a vitás kérdéseket, de a civakodás sérültjei okkal kételkednek majd a jog igazságosságában, mert az érzelmeket nem lehet paragrafusokra hivatkozva megbékíteni. Aztán újabb adásokban foglalkoztak a témával; heteken át (1987. november 28-tól december 19-ig) arra kerestek választ mind az újságírók, mind az érintett fő- és mellékszereplők, hogy KIÉ A GYEREK?! A történet röviden annyi — csak a lényegre szorítkozva: az apa három esztendeig harcolt azért, hogy házasságának elromlása után kisfiát ő nevelhesse. A volt feleség viszont mindent elkövetett annak érdekében, hogy ez ne sikerülhessen egykori férjének: ideiglenes állami gondozásba vétette a gyermeket, arra hivatkozván, életveszélyben van a fiú, mert apja autóba ülteti és otthon gázfűtés van a szobában. A gyámhatóság hitt az érveknek: 110 napig tartó intézeti elhelyezés után az anyához került a gyerek, de a bírósági huzavonák korántsem értek véget. Az asszony, immár újabb házastársával karöltve pert indított, hogy a vér szerinti apa nem az egykori, hanem a mostani férje, véle régóta kapcsolatot tartott, tehát akivel korábban 21 évig élt együtt, az csupán névleges, ám nem a valódi atya! Az apátlanítási eljárás is sikerrel végződött, noha. . . — és itt kezdődik az a szakmai, erkölcsi, szemléleti gubanc, ami elgondolkodtató. Abban nincs semmi újdonság, hogy a kapcsolatok szétzilálódása után (illetve már közben is) a gyermekek a szülők civakodásának hol alanyai, hol pedig tárgyai. Kiszolgáltatott, hátrányos helyzetbe szinte mindig a férjek — az apák — kerültek: a hazai gyakorlatban az új családjogi törvény életbelépéséig a nőknek — ha nem is érdemelték ki az anya titulust — adott igazat! Ez a szokás viszont komoly gondok forrása lett, hiszen az úgynevezett teremtés koronái örökös vesztesként a sarokba szorultak. Néhány példa:

Ha egy leányanya valakire rámutatott: ő a vétkes csábító, ez az állítás legtöbb esetben elegendőnek bizonyult a vélelmezett apaság kimondásához és a gyermektartási díj megítéléséhez. . . Ha sikerült a komoly nehézségek árán szerzett lakásba költözni, azt berendezni, ám az asszony időközben ráunt a hajszában kifulladt párjára, nyugodtan ajtót nyithatott, hiszen tudta: az otthont a gyermeket egyedül nevelő szülőnek adják. . . Ha az anya az elfogadhatónál jobban kedvelte az alkoholt, és a tartós — monogám — kapcsolatok helyett a változatosság gyönyörködtette, a volt férjek hiába kilincseltek azért, hogy leányaikat, fiaikat magukhoz vehessék, a bürokratikus gépezet legföljebb veszélyeztetettnek nyilvánította a kiskorú emberkéket, de az apák továbbra is a 20—40 százalékos, **„vasárnapi szülő"** korlátai között mozoghattak. . . Ha az anya (vagy még pontosabban: a gyermeket világra hozó nő) kórházban, árokparton, szeméttartóban felejtette magzatát, viszont alkalmanként telefonon, levélben, személyesen érdeklődött sorsáról, azt a csecsemőt örökbe nem adhatták, hiszen a vér szerinti kapcsolat ápolása az elsődleges. . .

Mielőtt tovább sorakoztatnánk a kérdéseket és tényeket, hangsúlyozzuk: nincs bennünk elfogultság! Férfisovinizmus vádjával sem érdemes előhozakodni, mert az imént emlegetett történeteket a Nők Lapjából ollóztuk össze, s tegyük hozzá, hogy ebben a nagy példányszámú, hetenként megjelenő újságban is a tárgyilagosságra törekednek. Nem védelmezik a rosszul értelmezett egyenjogúságot, ritkán kozmetikázzák a valóságot, pusztán azért, hogy kisebbítsék a **„gyengébb nem"**-hez tartozók vétkeit. Az élet, a hivatás, az írott és íratlan parancsolatok pontjait komolyan vevő, teljesítő asszonyok, nők, anyák jól tudják, hogy a gyermek nem lehet a zsarolás eszköze, a csecsemőket tisztába tenni, mosdatni, etetni, dajkálni inkább örömteli tevékenység, mint fárasztó teher. Szerencsére a törődők vannak többen — ugyanakkor arról sem hallgathatunk, hogy az elkapkodottan kötött házasságok végeredménye a válások rohamos emelkedése, a nem kívánt magzatok könyörtelen kapartatása. Az utóbbi másfél- két évtizedben döbbenetesen torzultak a családról alkotott fogalmak, megváltozott az anya- és apaszerep. Ennek okait vizsgálva nem lehetünk részrehajlók, nincs értelme udvariasságból, szemérmességből takargatni, hogy hazánkban nem véletlenül sokasodnak a társadalmi beilleszkedési zavarral küzdő fiatalok, és egyre többen lesznek veszélyeztetettek. Nézzük az adatokat:

1938-ban, vagyis fél évszázada, az akkori Magyarországon 41 294 állami gondozott volt, de java részük teljes-, illetve félár-

vaként került intézetbe, nevelőszülőkhöz. A trianoni határok visszaállítását követően, a negyvenes évek közepétől, az akkori voluntarista politika igyekezett lecsökkenteni a nemzeti gondoskodásra szorultak számát, mivel a fejlődő társadalomnak hirdetett rendszerben a családok — elvben — boldogan éltek, a szülők felelősek lettek gyermekeikért. Persze, az egyéni nyomor, nélkülözés, lumpen magatartás nem szűnt meg, sőt újratermelődött és folyamatosan növekedett, ám minderről 1968-ig a nagy nyilvánosság előtt nemigen lehetett beszélni, pedig akkor már jócskán 30 ezer fölötti gyermeksereg élt nevelőotthonokban. S ha ehhez hozzáadjuk a gondozásra kiadottakat, 1978-ban több „árvát" tartottak nyilván hazánkban, mint 1938-ban.

A jelenlegi helyzetet elemezve azt kell elsőként említeni, hogy védelemre szorul már a gyermekvédelem is, hiszen nemcsak az a baj, miszerint a gyámüggyel foglalkozó, körülbelül 1900 hivatalnok alig egyharmada rendelkezik megfelelő felsőfokú végzettséggel, de a teljes létszámból csupán 270-en végzik kizárólagosan ezt a munkát. Ugyanakkor évente 800 ezer iratot dolgoznak fel és 190 ezer határozatot hoznak. A papírokkal nincs is gond, annál nagyobb problémákat lelhetünk a gyakorlati életben; a sok bába között elvesznek a gyerekek. A mindent egy kézben tartó és egyeduralmához görcsösen ragaszkodó rezsim oktatási, nevelési, család- és szociálpolitikája a végletekig züllesztette a közös felelősség érzését. Az állam műanya emlőjére kényszerített nemzedékekben fokozatosan satnyultak el az erkölcsi kapaszkodók. Noha 1963—1965 között hazánkban a földön egyedülálló módon zuhant a születések száma (13,1 ezrelék), ebből a kevésből már akkor is túl sokan kerültek állami gondozásba, és a későbbiekben sem javult, csak változott a helyzet. A népesedéspolitikai határozatok megjelenése, a gyes bevezetése után csökkent a csecsemőként intézetbe adottak aránya, de a hároméves koruk elérése után, amikor megszűnik a segély, hirtelen megsokasodnak a gondozásba adottak, mert a gyermek akkor már teher. Különösen a harmadik az, akit a gyorsabb lakáskiutalás reményében hoztak a világra. Főleg ezzel magyarázható, hogy az intézetbe került kicsinyek alig 2 százaléka teljes- vagy félárva, a többieknek élnek, virulnak a szülei, pusztán kötelességük teljesítéséről feledkeznek el. Kétségtelen: a gyermek drága, hovatovább luxus utódokat nevelni, mert az egy főre jutó — elosztható — jövedelmet 10—40 százalékkal csökkenthetik az új jövevények. Ha a család őrizni, növelni akarja az életszínvonalat, akkor a felnőttek sok mindenről lemondanak, s idejük nagyobbik részét fordítják pénzszerzésre. Ez viszont azzal jár, hogy kevesebbet foglalkoznak gyermekükkel, energiájuk felőrlődik, és a nagy erőlködés sorsrontó, hiszen szétforgácsolja a tűrőképességet.

A harminc—ötven négyzetméterekre zsúfolódott 4—5 tagú famíliák tagjai azért lesznek közönyösek, szótlanok, vagy éppen ingerlékenyek, gyakorta üvöltözők, mert a szükséglakásokban és betonkalitkákban képtelenek a szülők — kettesben — megbeszélni gondjaikat, s úgy vitatkozni, hogy annak a gyerekek ne legyenek tanúi. Vajon ki tudná összeszámolni, hogy a válások, gyűlölködések, alkoholba fojtott bánatok, elhatalmasodó neurózisok hány százaléka gyökerezik az összezsúfoltságban, és abban: világviszonylatban is hazánkban a legmagasabb a munkában töltött órák száma! Természetesen nem lehet mindent a hajszára és rossz körülményekre fogni: hajdanán kevesebb volt a komfortos lakás, teknőben mostak, nem működött gáz—villany, s lavór—dézsa jelentette a fürdőszobát, de a **„sok jó ember kis helyen is elfér"** elv szinte hibátlanul simította össze a családokat. Nem ritkán három generáció élt egy fedél alatt, és noha ritkán kényeztették túlságosan a gyerekeket, ám valamennyien érezhették, hogy törődnek velük. Míg napjainkban a kapkodás — naponta és átlagban 23 perc jut a szülőknek a csemetéikre — tereli a fiatalokat a beilleszkedési zavarokkal küzdők csoportjaiba: a kábítószerezők, unalomból balhézgatók, a bűnözéstől sem visszariadó kamaszok tábora nem véletlenül kezdett a 70-es évek közepétől terebélyesedni!

A kommunisták hatalomra kerülését követően egyik — máig nem feledett — kényszerintézkedés a művi vetélés tiltása volt. Bár ez egyfelől érthető és a célját tekintve helyeselhető, de a diktatórikus módszerek kedvezőtlenül befolyásolták a gyermekvállalási hajlandóságot. A Ratkó-korszak idején sem ösztönözték, csupán erőszakolták a szülést, és az egyén szabadságának efféle nyirbálása nehezen gyógyuló sebeket vágott a családi eszmény arculatán. Érdemes emlékeztetni arra is, hogy a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején a nem kívánt gyermekekre várt volna az a feladat: önként és őszinte vágyból hozzanak világra és neveljenek törődéssel utódokat. Ám hiányzott a követhető példa, és nem jelentett semmilyen téren megbecsülést, ha valaki kettő vagy ennél több leánykát, fiúcskát szült. Sőt, amikor az anyák beteg kicsinyükkel otthon maradtak táppénzen, kéredzkedtek el napközben, főnökeik, kollégáik nem nézték ezt jó szemmel, és szakmai előmenetelüket jelentősen befolyásolta a gyermek. A diplomás nők közül számosan a karrierjük féltése miatt tologat-

ták az „**áldott állapotba**" kerülést, ugyanakkor a **gyes** és a lakásszerzési előny a kisebb keresetűeknél, valamint a lumpencsaládok némelyikénél kihasználható *cél* lett. A minőség így és ekkor csapott át mennyiségbe, de még ez sem biztosította a nemzet lélekszámának egyszerű reprodukálását. A jövőt féltők idejekorán figyelmeztették a rezsimet a lelki rablógazdálkodás veszélyeire, ám sem az anyagi, sem az élményszegénység felszámolása érdekében nem cselekedtek!

Töprengésünk bevezetőjeként a Kossuth Rádióban sugárzott dokumentumsorozatból villantottunk fel egy fejezetet, nevezetesen azt, hogy a szülők civakodása esetén kié a gyerek?! Az apáé nem lehet, hiszen még a nemzést is elvitatták tőle: az anyáé a kisfiú, mivel az anya az biztos, de pusztán a vérségi kapcsolat elegendő-e ahhoz, hogy a teljes érzelmi zűrzavarban cseperedő srác a mamát annak gondolja, amit valójában szeretne, s miként dönt a tekintetben: ki az igazi apja?! A 168 óra című műsorban sok oldaltól elemezték a kérdést, de az érintettek és a hivatalnokok elsősorban saját bizonyítványukat magyarázták. Arról senki nem beszélt, hogy a veszélyeztetettnek tekintett 200—250 ezer kiskorú gondozását, oktatását, nevelését, testi, értelmi és erkölcsi fejlődését milyen okok, körülmények akadályozzák. Az immár közel 60—70 ezer szipózó kamasz egyharmada lány; a 15—18 éves korosztályhoz tartozók 20 százaléka rendszeresen fogyaszt alkoholt; riasztó ütemben emelkedik a fiatalkorú bűnelkövetők serege (1986-ban meghaladta a 10 és félezret). Ha az úgynevezett deviáns magatartások növekvő grafikonját nézzük, akkor szükségszerű azt is kihangsúlyozni, hogy 1967-től napjainkig bő tizenöt százalékkal csökkent a 14—18 évesek száma, és ennek a kevésnek is legalább a negyede csonka családban (vagy intézetben, nevelőotthonban) nő fel. Kié a gyermek?! Az agyonhajszolódott szülőké, akik a problémák esetén azzal védekeznek, hogy minden tőlük telhetőt megadtak a komisznak, de miért nem törődött vele többet az iskola, az ifjúsági szervezet. A tanárok — túlterheltségükre hivatkozva — szintén elhárítják a felelősséget; az orvosok azt hajtogatják, hogy nyugtatókkal nem lehet gyógyítani az idegrendszeri zavarokat, más lehetőségük pedig az anyagi, személyi feltételek hiánya miatt nincs. A kráter szélén álldogálók hatalmasuló tömegéből évente 500-an ugranak önpusztító szándékkal a mélybe, s ez az esztendőnkénti félezernyi gyerek nem azért akar meghalni, mert fél az osztályfőnöki intőt aláíratni. A hazai tömegtájékoztatási eszközök munkatársai már régóta nem dugják fejüket a homokba és a társadalom elesettjeiről, az ör-

vénybe kerültekről színes, izgalmas, lényegre tapintó riportokat, tanulmányokat közölnek, de a címzettek nem törődnek a nekik küldött üzenetekkel.

Siklós László **Gyerekek veszélyben** című kötete a Szépirodalmi Kiadó gondozásában jelent meg 1983-ban és Árokszállási Éva **Szülőkre várva** szociográfikus írását a Népszava bocsátotta 1986-ban az olvasók elé. Mindkét könyvben számos fotót — statisztikai adatot — lelhetünk, s nem túlzás azt állítani, hogy az oldalakat lapozgatva a borzalom mélységeivel ismerkedhetünk. Nemcsak a fiatalok tragédiáját láthatjuk, de képet kaphatunk a hivatalnok magatartásról, a felesleges és megalázó procedúráról, a belső hatalmi—szakmai küzdelmekről, amelyeknek áldozatai mindig a nyűgnek, koloncnak vélt kicsinyek, kamaszok. A csecsemőotthonokba lökött 2400 kisember felét örökbe adhatnák — az igény ennek sokszorosa —, de a valódi létszámot eltitkolják a gyámhatóságok elől, mert ha az árvák szülőre lelnének, néhány intézetet be kellene zárni — más célra átadni —, ez viszont a vezetőinek hiúsági, egzisztenciális gondot jelenthet. Inkább maradjon minden a régiben. A gyermekre várók, azzal törődni akarók várjanak, vagy csúsztassanak az illetékes zsebébe vastagra bélelt borítékokat: a megvesztegetést itt bizonyítani lehetetlen, mert az örökbefogadók érhető okokból nem tanúskodnak, a pénzt, értékes ajándékokat elfogadó főorvosok, igazgatók szintén tagadják a vádakat. A lélekkereskedelemnél történnek vadabb ügyek is, de mindezek a kulisszák mögött zajlanak, és amikor valaki — mint például Császár Nagy László a Magyar Namzet 1987. október 3-i számában — tényekkel igazolja, hogy az állami gondozottak szája elől szemérmetlenül lopkodják az élelmet, a nékik kiutalt ruhapénzből mások öltözködnek, bérmunkára zavarják a kiszolgáltatottakat, ám jövedelmüket megsápolják. Ilyenkor kié a gyerek? A vérszerinti szülők eldobták maguktól, a gondozásukat, nevelésüket foglalkozásszerűen végzők viszont fizikailag — gyakorta szexuálisan is — „**úrbéri robot**" gyanánt használják erejüket, testüket. Amikor ezek a gyerekek majd átlépik a nagykorúság küszöbét, hová induljanak, merre menjenek? Akik a kráter szélén állva készültek az életre, gyorsan észreveszik, hogy mindkét irányban csak a lejtőre léphetnek. Még ilyenkor sem késő megfogni a kezüket és vigyázni rájuk nagyon, hiszen nem az eltaszított, veszélyeztetettség örvényébe lökött fiatalok tehetnek arról, hogy nem lehettek szerető családban felnövő gyermekek!

Források:

Kossuth Rádió, 168 óra; 1987. nov. 28., dec. 5., dec. 12., dec. 19.
ber 13.
Siklós László: Gyerekek veszélyben; Szépirodalmi Könyvkiadó, 1983.
Dr. Kacziba Antal: Közös felelősség gyermekekért; Népszabadság, 1987. november 13.
Szász Anna: Védelemre szorul-e a gyermekvédelem?; Nők Lapja, 1987. júl. 4.
Szenes Éva: Párbeszéd a gyermekvédelemről; Ötlet, 1987. júl. 16.
Császár Nagy László: Pusztai csendélet; Magyar Nemzet, 1987. okt. 3.

„Az én apám. . ."

(Kádergyerekek élete: ahogyan ők látják, mondják!)

Végighallgattuk, majd a 168 óra című közéleti hetilapban is megjelent interjúk szövegét nagy figyelemmel olvastuk. Hegyi Imre a Kossuth Rádió Huszas Stúdió műsorában 1989. július 31-én az úgynevezett **„kádergyerekeket"** faggatta, hogy jelentett-e nékik valamilyen előnyt apjuk neve, politikai hatalma, tisztsége. Kérdések, válaszok, múltidézések, idáig főleg pletykaszinten ismert történetek kerültek **„levegőre"** a funkcionárius szülők puritánságáról, a családokon belüli ellentétekről, cáfolva — magyarázgatva — az előjogokat, a protekcionizmus gyakorlati és látszat eredményeit, netán hátrányait. Kétségtelen, hogy ilyen riport még a nyolcvanas évek közepén sem kaphatott volna nyilvánosságot, mert szinte **„hadititoknak"** számított a párt-, állami és társadalmi vezetők családi élete. A kommunisták — kezdve Leninnel — kínosan ügyeltek arra, hogy feleségük, gyermekeik a háttérben maradjanak és Sztálin különös gonddal vigyázgatta Krupszkaja valamennyi lépését, mert félt az özvegytől: túl sokat tudott a magánjellegű cselekedetekről. Márpedig a bolsevizmus önjelölt szentjeinek nem lehetnek hibái, botlásaikról a nép nem szerezhet tudomást, s ennek megelőzéséhez legjobb módszer, ha az uralkodó klikkhez tartozók csak lefüggönyözött autóban utaznak, a kiváltságosaknak fenntartott villákban élnek, szigorúan őrzött üdülőkben pihennek, gyermekeik speciális iskolában tanulnak és így tovább. Nem hiábavaló kutatás azt keresgélni, hogy vajon mivé lettek az első kádercsemeték. Trockij azt írta fiáról, Lev Szadovról:

„Saját elhatározásából átköltözött a Kremlből egy proletárkollégiumba, hogy ne tűnjék ki a többiek közül. Visszautasította, hogy velünk járjon gépjárművel, csak hogy ne élvezzen bürokrata **kiváltságokat. Ellenben részt vett szorgosan a társadalmi munkákban és a munkamozgósításokban, havat lapátolt a moszkvai utcákon, kenyeret és tüzifát pakolt ki a vagonokból, s később,**

már műegyetemistaként mozdonyokat javított. (...) Általános volt ez a funkcionáriusok gyerekei közt? Nem, ez már akkor is kivételes volt...!"

Tekintsük az iméntieket elfogultság nélküli véleménynek, márcsak azért is, mert az apák és fiúk nézeteltérései örök időktől valók, a tékozló gyermek esete bibliai példázat, de a kommunizmus évtizedei alatt egy egészen sajátos gyakorlat formálódott. A kádercsemeték nem úgy születtek a kiváltságokba, mint a pénzt, hatalmat, kékvérűséget nemzedékeken át öröklők. Következésképpen más az alap, a háttér is, gyakran előfordult, hogy a villamoskalauzból, hentesből, mázolósegédből miniszterré, tábornokká avanzsált „**fater**" hiába parádézott méretre szabott öltönyben, arannyal fölcicomázott mundérban, éles szemű és tanult gyermekét zavarta műveletlensége, útszélien ocsmány beszéde, csámcsogása. Ugyanakkor azt is fölmérték, hogy kényelmesebb a különszoba, a kétoldalt vajazott kenyér vastag téliszalámikkal díszítve is táplálóbb, mint a száraz madárlátta vékonyan zsírozva, tehát ha némelykor feleselve is, de behódoltak a szülői akaratnak. SŐT: az 1945 után innét-onnét — főleg a Szovjetunióból — visszatértek fiai-leányai, a vejek és menyek rögtön a tűz közelébe tolakodtak, s amikor kegyvesztettek lettek, a villát, autót, bútorokat sirattak, pedig azokat a másoktól elkobzott javakból kapták, nem az ő körmük kopott érte. Különös világ volt ez, nem véletlen takargatták 1989 nyaráig, és a „**fordulat**" is csupán annak tulajdonítható, hogy divat lett a tegnapok szidalmazása, a zaklatott-üldözött szerepben tetszelgés, panaszolni: nem mind arany, ami fénylett... Szívünk azért ne facsarodják össze a részvéttől, hiszen bárhogyan is alakult a kádergyerekek sorsa; lázadoztak, ellenkeztek, csipegették-markolászták két kézzel a papa-mama rangjához adott-kapott javakat, annyi bizonyos — a rendszer kegyeltjeiként cseperedtek felnőtté. A név védettséget jelentett, még akkor is, ha a koncepciósnak mondott perek, a szocialistának nevezett törvénytelenségek áldozataivá lettek az apák: kivégezték, börtönbe zárták, internálták őket, de a „**mi kutyánk kölyke**" szolidaritás titokban vagy nyíltan tovább dívott.

Nehéz lenne összeszámolni, hogy a Rákosi-korszakban margón túlra szorították, halálra ítéltek gyermekeiből mennyien lettek filmrendezők, színészek, gazdasági vezetők, mérnökök, orvosok, jogászok, történészek, a művészeti élet irányítói, hódolatot követelő „nemzetes asszonyok". Arra viszont keresni kell a példát, hogy apjuk-anyjuk eredeti mesterségét gyakorolva keresik a megélhetéshez szükséges pénzt. A hatalomból most kibukott régi nagyok immáron középkorú fiainak életpályái érdekes tablók. Apró Antalék gyermekét, a 190 centiméter magas, robosztus termetű „**Toncsi**"-t rettegték tanárai, és a duhajkodásairól ismert, hírhedt férfiú volt diplomajelölt Berlinben, katonatiszti iskolás a hadseregben, aztán rendőrnyomozó lett a Belügyminisztériumban. Gáspár Sándor fia pedig a száguldozást kedvelte, nem törődve gyalogosokkal, tilost jelző lámpákkal. A „**kis Czinege**" karrierje a szíriai magyar nagykövetségen kezdődött, ahol is főleg ivott, a diplomatákat fölháborító módon lebzselt, részegen karambolozott, de baja nem lett, hiszen a papa Brezsnyev kegyeltjeként azért sem került pácba, hogy leányát egy módos göröghöz adta feleségül. És most egy ellenpélda. Földes László — azaz: Hobó — arról beszélt a „**Káder volt a faterom**" címmel sugárzott rádiós interjúban, hogy soha, semmiféle előnyhöz nem jutott, épp ellenkezőleg:

„...a rendőrök apám belügyminiszter-helyettessége idején vertek meg. Katona is voltam. Harmincéves koromig még Csehszlovákiába sem kaptam útlevelet. Úgyhogy én nagyon rossz fiú voltam. Apámnak a hatvanas években nagy kellemetlenségei voltak abból, hogy én az akkori vezetés szemében csavargó lettem. Tehát én több alkalommal — politikai vagy lázadó dolgaim miatt — már-már börtönbe jutottam. Visszalengett az én ingám a túlsó oldalra, aztán beállt középre. A 60-as években önmagamat kerestem, de még a 70-es években is nagyon sokáig. Saját magam szerettem volna lenni, nem valakinek a fia. Ezt aztán el is értem. Nagyon sokára, mert én csak 33 éves koromban kezdtem zenélni. Én addig csak egy srác voltam az utcáról, akit úgy hívtak: Hobó. Nem nagyon tudták az emberek, kik a szüleim és hát nem volt okuk rá, hogy tudják. Tizenöt vagy tizenhat kerületben laktam, albérletről albérletre sodródtam, szóval ilyen csavargó életet éltem. Ezért hát nagyon sokan szerettek az akkori, 60-as évekbeli társaságokból, máig is vannak közülük barátaim. A társaság sleppje azonban tíz évvel később, amikor a Hobó Blues Banddel befutottam, azt mondta, hogy az apám futtatott be, meg hogy én azért írhattam ilyen dalokat, mert apám kihúz mindenféle zűrből. Pedig nagyon kemény zűrök voltak, és nem húzott ki."

Ne kételkedjünk Földes László szavaiban, mert az tény, hogy a koncertjeire járók, zenéjének, nótaszövegeinek hívei talán nem is tudták, hogy a papa híres partizán volt. Különbséget kell tehát tenni a kádergyerekek ama csoportja között, akik főleg saját erejükből — tehetségük révén — jutottak el valahová, s egészen másként kell véleményt nyilvánítani a kiváltságokat csak köve-

telőkről, elfogadókról. Valamennyi szülő, ha tehetik és fontosnak érzik, igyekeznek mindent megtenni lányuk-fiúk karrierje érdekében. Különtanárt fogadnak, ajándékokat adnak a pedagógusoknak, lefizetik az egyetemre jutás kapuőreit, kapcsolatokat keresnek — ápolnak — és az ilyetén korrupció bocsánatos bűn. Ám egészen más a helyzet a „**telefonemelgetőkkel**", a párttitkári, tanácselnöki, minisztériumi székekből üzengetőkkel: a hatalmukkal nyilvánvalóan visszaélőkkel. Hegyi Imre interjúalanyai (ifjú Marosán György, ifjú Marjai József, ifjú Mezei Gyula és a többiek) nem a tipikust mutatják: a védettség örömei helyett saját erejüket próbálgatták. A fővárosi tanács korlátlan hatalmú vezetői egyikének, Mezei Gyulának gyermeke aláírt valamennyi tiltakozást, a Carta 77-től kezdve mindet, így akarván — ezzel is — bizonyítani önállóságát. Az persze más kérdés, hogy az efféle listák „**belterjessége**" miként formálódott, és a lázadó kádercsemeték nem zárták-e saját magukat egy láthatatlan, de létező „**vörös fonal**"-lal körülkerített gettóba. Azzal, hogy ifjú Marjai József elment kukásnak, még nem lett munkás, csupán — ideiglenesen — kilépett a körből, ahogy a SZETA polgári származású alapítóit is csak az ortodox kommunisták tekintették ellenségnek: saját osztályuk nem tagadta meg őket. Bármikor visszatérhettek a rózsadombi kertes házakba. Még sajnálkoztak is a „**nép közé**" disszidálásukkal tüntető fiatalokon! De számosan alkalmazták az arisztokraták bevált módszerét; ha rangon aluli szerelmen kapták a csemetét, jó messzire utaztatták — felejteni! Vajon hányan kerültek így és ezért külföldi egyetemekre, követségekre, kereskedelmi kirendeltségekre, szoros gyeplőre fogott felügyelettel vagy épp azzal a szándékkal: ne az ország lakóinak szeme előtt balhézzanak, randalírozzanak. Vélük, róluk — egyelőre — nem készülnek riportok, és ennek oka lehet az is, hogy a vezető újságírók sem tartoztak a protekcionizmust elvetők közé. Most, a mind nehezebben ellenőrizhető, irányítható tömegtájékoztatás parttalanságában óvatosak, nem akarják, hogy a „**tiszták**" közül valakik fejükre olvassák umbuldáikat.

Nem szabad egyik végletből a másikba csapódni, vádolni és vétleneket pellengérre állítani, mert a gyermekek nem lehetnek felelősek szüleik tetteiért. Alkalmasint okkal fájó csipkelődés, hogy „**Könnyű neked, kádercsaládba születtél. . .**"! Önmagában a foglalkozásbeli dinasztiák láncolata sem lehet bűn, hiszen sok orvos, tanár, mérnök, művész főleg azért lehet szakmájának kiválósága, mert pólyás korától szívja magába a hivatás-szeretetet, becsülheti a tudást, példát kap a szorgalomból, tanulgathatja az értelmiségi szerepet, ami nem könnyű, hiszen attól senki nem lesz úgymond „**entellektüel**", hogy diplomát kap. A kommunizmus hatalmas káder-politikájának egyik nagy buktatója az volt, hogy címeket, rangokat, pozíciókat — s ezzel hatalmat — osztogattak, ám a hirtelenjében „**kiemeltek**" közül számosan talajtalannak érezték magukat. Az „**úrhatnámságot**" **kedvelték, de a társasági szabályokat kocsmai szinten ismerték, s noha akadtak sokan, akik innét-onnét ellesegették a hogyanokat, fogadásokon nem fogták marokra a kristálypoharakat, bújták a könyveket, és valóban „kikupálódtak"**, társaik viszont lemorzsolódtak. Érdekes szociográfiai téma lehetne, hogy az ötvenes-hatvanas években még megyei vagy országos szintű vezetők közül mennyien lettek alkoholisták, öngyilkosok, meghasonlottak csupán azért, mert a „**gyerekszoba**" hiánya miatti lépéshátrányt képtelenek voltak behozni. Ennek a kérdésnek a másik oldala viszont az, hogy a homogénnek — azonosnak — egyáltalán nem nevezhető „**kádervilág trónörökösei**"-nek nemzedékei 1948-tól a nyolcvanas esztendők végéig mennyiben hasonlítanak vagy különböznek a korábbi generációk kiváltságosaihoz. Az elsők, a most középkorosztályhoz tartozók — már maguk is szülők — konokul hangoztatják, hogy a papa-mama neve nem nyitotta szélesre a kapukat. Juszt László azt fejtegette a véle készített interjúban:

„**Tizennyolc éves koromban, amikor kijöttem a gimnáziumból és elmentem egyetemre, bolgár szakra Szófiába, állami ösztöndíjat is kaptam, de nem protekcióval, hanem mert abban az évben a középiskolás történelmi pályázaton helyezést értem el. Aztán: kijöttem az egyetemről, bekerültem a rádióba. Évközi szünetekben ugyanis — ez volt az ösztöndíj feltétele — végig kellett próbálni a magyar sajtó különböző posztjait. Voltam az Esti Hírlapnál, a rádióban, voltam az MTI és a televízió munkatársa. Amikor véget ért az egyetem, a rádióban ragadtam, a Krónikánál. A protekció nem segített. Alig egy év után az igen kemény hangúra sikerült riportok miatt, amelyeket a 168 óra számára akkoriban készítettem — és amelyek ma már megszokottak, de 76-ban igen keménynek tűntek —, egy év után rovatvezetőm kirúgott azzal, hogy a pályára alkalmatlannak tart. Most egyébként ő az elnököm a televízióban. (. . .) Tehát előnye? Nem tudom. Igazából még azt sem mondhatom, hogy nem volt, mert nem tudom, hogy volt-e. Nem tudom, hogy egy-egy adott szituációban, egyegy élesebb ‚belemenésben' benne volt-e a válaszadóban az, hogy hát ennek azért mégse ‚pörkölök' úgy oda, mert az apját ismerem. . . Ezt tehát nem tudom, ezt csak akkor lehetne megállapí-**

tani, ha valaki más — akinek az édesapja nem volt mondjuk, miniszterhelyettes — ugyanúgy végigcsinálta volna ezeket a riportokat."

Nincs szándékunkban személyes tapasztalataink garmadával előhozakodni, de elkerülhetetlen annak említése, hogy a hetvenes évek elejétől szinte dömpingszerűen árasztotta el a magyar tömegtájékoztatás különféle területeit a funkci-gyerekek hada. A pályakezdő újságírók bő kétharmada — legalább ennyien — a védettek környezetéből jöttek, partizán, Szoc. Hazás érdemrenddel, a Munkáshatalomért kitüntetett papák, országos szervezeteket, szövetségeket igazgató mamák csemetéi tébláboltak a szerkesztőségekben, s bizony előfordult, hogy olyan ifjú került a képes hetilap mezőgazdasági rovatához — ott volt éppen szabad hely —, aki összekeverte a búzát a rozzsal, más helyütt pedig a doktori címmel parádézgató leány gyógyíthatatlan szomjúságtól szenvedvén, a déli harangszókor merev részegen szidta a revizionistákat. Ha a gyanútlan — ám nem naiv — szemlélődő szakmabéli szétnézett az újságíró iskolában, a televízióban, rádióban, kiadókban, művészklubokban, meg a belvárosi sörözőkben, rátalálhatott a politikai és központi bizottság, a HM és BM csoportjának gyermekeire, ott volt a Nő-, valamint a Béketanács, a Hazafias Népfront, a TOT — s valamennyi nevesebb gyár, állami gazdaság, külkereskedelmi vállalat vezetőjének közvetlen leszármazottja, rokona. Akkoriban főleg a szellemi foglalkozás divatozott, míg az utánuk jövők inkább a maszek lehetőségek felé kacsingattak, s tehették, hiszen gyorsan kaptak engedélyt — magas összegű kölcsönt — vendéglőnyitásra, természetvédelmi területen építhettek luxusbárt, üzemeltethetnek kivilágos virradatig hangoskodó discót, kereskedhetnek márkás autókkal, s némelykor kapcsolatot tarthatnak a szervezett alvilággal is, mert a kéz kezet mos gyakorlatához tartozik, hogy a pénznek nincs szaga.

Hallgatva, olvasva a „Káder volt a faterom" című beszélgetéseket, nem hagy nyugodni a gondolat, hogy milyen felnőttek lesznek az előnyöket napjainkban is elfogadottak ezrei. Akad közöttük lázadozó, a szüleit ki- vagy megtagadó, ám a többség nem ilyen. A húsos fazék körül tolonganak, lakáshoz jutnak olcsón, nem kell várniuk az autókiutalásra, de most, a követhetetlen gyorsasággal változó politikai-gazdasági helyzetben hová, kikhez húz a szívük, eszük, saját érdekük. Miként fogadnák azt a kezdeményezést, hogy valamennyi ajándékba kapott javadalmat szolgáltassák vissza, legyen az ingó vagy ingatlan, és munkahelyeiken kollégáik döntsenek maradásukról vagy távozásukról.

Mernének-e az átlagpolgárok küzdelmeivel, bukásaival azonosulni, feledvén a régi szép napokat, a **„káder-dülők"** kertes házait, az **„apád majd elintézi"** anyai vigasztalásokat. De nincs miért félniük, mert a protekcionizmus gyakorlata kiirthatatlan.

Források:

Hegyi Imre interjúi a Kossuth Rádió Huszas Stúdiójának 1989. július 31-i adásában hangzottak el. A megszólaltatottak közt voltak ifjú Marosán György, ifjú Földes László (Hobó), ifjú Rajk László, ifjú Mezei Gyula, ifjú Marjai József, Juszt László

Magyar Judit: Anyákról nem volt szó, Élet és Irodalom, 1989. augusztus 11.

Pannon: Politikai arcképcsarnok sorozata a Nemzetőrben, 1985-től (A Nyugatra menekült egykori hírszerző tiszt dokumentumai a magas rangú funkcionáriusok cselekedeteiről)

Agancsokat a másiknak

(Miért veszélyes válni Magyarországon — is!)

A budapesti Heim Pál gyermekkórházban 1961-ben szervezték meg az ország első (és mindmáig egyetlen) olyan toxikológiai osztályát, ahol ellátják a főváros, illetve annak vonzáskörletében lakó (tartózkodó) kiskorú öngyilkosokat. Józan ésszel azt hihetnénk, hogy alig akad munkájuk, de a gyakorlat épp az ellenkezőjét bizonyítja: évente 400-500 gyermek (közöttük már hét-nyolc évesek) is próbálkoznak a **„méregpohárral"**, gázzal, **„zsinegeléssel"**, vagy pedig kivetik magukat az ablakból. Az okokat elemző szakemberek közös véleménye szerint az önmaguk ellen fordulók java része nem kapja meg otthon azt a biztonságot, ami személyiségének zavartalan fejlődéséhez elengedhetetlenül szükséges. A Heti Budapest 1989. nov. 25-i számában Búza Noémi azt feszegette, hogy milyen arányban osztozik a felelősségben a család és az iskola, a szülők és a pedagógusok. Vagyis: a felnőttek magatartása, hozzáállása, türelme és ennek fordítottja, nevezetesen a közöny, a nemtörődömség, gyöngekezűség és nem utolsó sorban a szeretet hiánya. Nem mai keletű gond, hogy a válások félárvái nagyon megsínylik az apa, netán anya hiányát, képtelenek lelkileg kötődni a legédesebb mostohához is, márpedig az efféle traumákban évente 30 ezer kiskorú szenvedhet, nem számítva azt a további esztendőnkénti 10 ezer gyermeket, akik **valamelyik szülőjük második házasságának szétzilálódását szemlélik** naponta. Ez a téma sajnos örökzöld, és Karinthy igen találó mondása: **„Az én gyerekem és a maga gyereke veri a mi gyerekünket!"** — különösen a 80-as években lett gyakori eset, hiszen a holtomiglan-holtodiglan esküvéssel kötött frigyek 35-40 százaléka végződött bontással. Tény, hogy ami nem megy, fölösleges erőltetni, de a háborúskodás nagyon sokszor nem véget ér a bírósági ítéletkor, hanem utána kezdődik: kíméletlenük kaszabolva a másikat. A Háttér Lap- és Könyvkiadó gondozásában a Magyarország Felfedezése sorozatban látott napvilágot 1988-ban Hernádi Miklós

VÁLNI VESZÉLYES című szociográfiája, amit a szerző életmentő jelzésnek szánt. Idézünk a bevezetőből:

„Ahogy elmélyedtem a válások valóságában, olyan szenvedésekre, roncsoló mechanizmusokra bukkantam, amelyekről nem szabad a társadalomtudomány hűvös hangján beszámolnom. Úgy jártam, mint a munkás, akit ráállítanak egy gépsorra, és nem tudja megállni, hogy szóvá ne tegye a munkafolyamat sokok felháborító balesetveszélyét. Még akkor sem tud lakatot tenni a szájára, ha maga már megtanult a gépsorral bánni. Mivel elege van a legyintgetésekből: ha becsületes, fölemeli a hangját.

Sok reformgondolatot tartalmaz ez a könyv, mert nem fogadhatja el a kegyes-kényelmes kibúvót, hogy a hiba mindig csak az egyes emberekben van: kulturálatlanok, civilizálatlanok, úgymond. Ez a könyv nem embereket, hanem intézményeket támad — éppen mert egyes embereket szeretne megmenteni, akik nem kulturálatlanabbak, mint az intézmények, amelyek az ő kultúrájukat szolgálják. (. . .)

Felnőtt az a nemzedék, amelynek szüleit már irgalmatlanul legéppuskázta, de legalábbis körbelőtte a válás. Egész érettségiző osztályokból talán, ha négy-öt diák nem ment át szüleinek vagy közeli rokonainak háborúskodásán. Ők is belesétálnak néhány év múlva a géppuskatűzbe? S ha ők maguk talán nem, mi lesz testvéreikkel, barátaikkal? Nem ismerek társadalmi problémát a mai Magyarországon (még az alkoholizmust sem, pedig abban világelsők vagyunk), amely több embert sanyargatna többkevesebb közvetlenséggel, mint éppen a családfelbomlás, a kapcsolatzüllés ragálya."

Olvasgatva a közel háromszáz oldalas könyvet, valamint a napi-, heti-, havilapokban és folyóiratokban publikált tanulmányokat, panaszleveleket, válaszokat, interjúkat, hozzátéve saját megélt tapasztalatainkat, hiszen jómagunk sem lévén teljesen makulátlanok, valami egésze különös érzés hatalmasodik el rajtunk. Kétségtelen; az anyaggyűjtéskor kiküszöbölhetetlen a személyes hozzáállás, és szinte képtelenség elfogultság nélkül mérlegelni a perben-haragban, a VÁLÁS — MAGYAR MÓDRA miértjeit, de beszélni kell róla, mert tények garmada bizonyítja, hogy hazánkban az utóbbi — bő emberöltőnyit kitevő — korszakban a hatalom nem a családok összetartozásának megerősödését, hanem a kis közösségek szétzilálódását támogatta. Ne tűnjék férfisovinizmusnak a nőpárti törvények (szokásjogok) megkérdőjelezése, kezdve onnét, hogy vajon miféle elfogadható magyarázat van arra:

Először: a válások kétharmadát nők kezdeményezik!
Másodszor: a válóperes bírók kérharmada nő!
Harmadszor: az irányelv szerint majd' mindig az anyának ítélik a gyermeket, s vele a lakást, tartásdíjat!
Negyedszer: a terhességmegszakítási kérvényeknél miért nincs — lehet? — döntő szavuk, hogy NEM — a születést akaró férfiaknak!

És most fordítsuk meg az iméntieket, mert akadnak szép számban feleségek — anyák —, akiknek menekülés, megváltás az iszákos, durva, gusztustalan párjuktól szabadulni. De az annyira áhított önállóságnak komoly ára van, hiszen kiégett érzelmekkel, ingatag biztonsággal, a gyermekek nevelésének elodázhatatlan feladatával nehéz új társat lelni, tartós kapcsolatot kialakítani, odébb hessegetni az elvált asszonyt prédának tekintőket. Nem mindahányan hívei az **„ahogy esik úgy puffan, csak egy nap a világ"** elméletnek, és komolyan veszik a feminizmus egyenjogúsítását: csupán annyit kérnek, amennyi valóban megilleti őket. Nem üzleti megfontolásból váltak, tehát az ágytól-asztaltól elszakadás igényével párhuzamosan nincs szándékukban elszánt pereskedésekkel külön **„asszonytartást"** követelni, ami ugyan teljes joggal illetné meg, ha nem dolgoztak, s időre van szükségük, hogy elhelyezkedhessenek. A világ különböző földrészein és országaiban (kivéve Afrikát, s egyes mohamedán államokat) igen jelentős összegekkel sápolhatók a férfiak, mert nemcsak a feleségek, de az élettársak is kérhetnek *„végkielégítést"*, *„bánatpénzt"*, *„költségtérítési hozzájárulást"*. A legkirívóbb példák közé tartozik, hogy Sylvester Stallone-t öt és fél millió, Bianca Jaggert 8 millió, Peter Falkot 6 millió, míg George Lucast 54 millió dolláros summa leszurkolására kötelezték azért, mert nejük elköltözött a családi fészekből. De térjünk vissza a hétköznapokhoz, hogy hazánkban miféle gyakorlatok zilálják az érzelmeket, idegeket, s lesz a tegnapi békés — vagy annak tűnő — otthon csatatér. Ismét Hernádi Miklós könyvének előszavából idézünk:

„Mindegyik házastárs egy-egy ‚értékcsomag', ahogy Erich Fromm fogalmazza, s ezeknek bizony napi áruk van a személyes kapcsolatok, a munkahelyek, a szexuális ‚vásárlóerők' piacán. Észrevétlenül, alattomosan rendeződnek át az erő- és értékviszonyok minden házasságban. A nőket elnehezíti vagy megszépítheti a szülés, a férfiakat elnyűheti vagy éppen felvillanyozhatja a munka. Ki-ki úgy érezheti, más lett, esetleg több lett, mint volt induláskor. A házasság fokozottan a ‚rossz bolt' látszatát ölti, amelynek keretei között ki-ki úgy véli, ‚áron alul' szerepel, holott

másutt, más keretek között magasabb árat, több szolgáltatást is kiküzdhetne magának: ‚többet érdemelne, többet érdemelt volna'. És persze ‚árajánlatok' is sűrűn befutnak ellenkező nemű munkatársak, szomszédok, ismerősök érdeklődése, felajánlkozása, kecsegtető ígéretei stb. formájában. Általában igen fontosak ezek a kívülről érkező súgások, indíttatások. Az értékelés alapja mindig a hasonlítás. Éppen kívülről kapott minősítések alapján ‚tudjuk meg', mit ér a házasságunk, illetve, hogy a példák tanúsága szerint, mennyivel ‚jobb boltot' is köthettünk volna. A fodrászbúrák alatt sütkérező ‚nőtanács' kommentárjai vagy felbujtó megjegyzései, a tömegkommunikáció problémamegoldási receptjei stb. mind közrejátszanak abban, hogy kinek-kinek ‚rálátása' legyen házaséletére. Aztán már csak rajta múlik, hogy igazként, találóként ismeri-e fel a kibickedők könnyelmű kinyilatkozásait valaki másnak a helyzetéről."

A környezet hatása az élet számos területére kiterjed, és próbára teszi a türelmet, hiszen nem könnyű eldönteni, hogy a család, a hivatás vagy netán egyebek a legfontosabbak. Az egyenjogúsítási törekvések élharcosai — tartozzanak bármelyik nemhez — a kétségkívül elavult szerepnormákhoz igazították követeléseiket és elfeledkeztek arról, hogy egyforma megbecsülést adjanak mind a dolgozó nőnek, mind az anyának. Nyilatkozataikban bírálják a hajdanán összetartó erőként működő asszonyi alázatot, nevetségessé teszik a családok gondjait eltakaró **„kötényt"**, és ezek az elméletek különösen az értelmiségi nők körében aratnak sikert: mintha gyermektelenségi fogadalmat is tennének a diploma átvételekor, és körükben tapasztalható a legtöbb válás is. Ám a tények ellenére sem lenne igazságos pálcát törni valamennyiük fölött, mert akadnak ugyan közöttük nem kevesen afféle törtető **„emancimancik"**, de a bajok inkább a megélhetési, előrehaladási nehézségekben gyökereznek. A **„gyes"** illetve a **„gyed"** még mindig jóval kevesebb a fizetésnél, nincs elegendő bölcsődei, óvodai férőhely, a kora reggeli és késő délutáni tömegközlekedési zsúfoltság kibírhatatlan, és a szellemi munkát végző anyák nem tehetik meg, hogy bármeddig értekezleteken ülhessenek, szakmai konferenciákra járhassanak, csak a kutatásnak, alkotásnak szentelhessék — kedvük szerint — idejüket! Ebből következik, hogy nem öröm, hanem nyűg lesz a gyerek, és az elmérgedett viták, naponkénti csetepaték elmérgesítik a kapcsolatot, szétzilálják a házasságot, amiből persze nyertesként akarnak kikerülni. Lehetőleg úgy, hogy a férj otthagyja az esztendők alatt

összekuporgatott pénzből vett lakást, menjen ahová akar, tud, de a gyermektartást bőkezűen fizesse.

A Családjogi Törvény szerint: „**A gyermeket annál a szülőnél kell elhelyezni, akinél a kedvezőbb testi, értelmi és erkölcsi fejlődése biztosítva van!**" A gyakorlat szerint 99 százalékban az anyákat illeti ez a jog, még akkor is, ha a válást éppen csapongó vágyai, iszákossága és trehánysága miatt mondották ki. Elfogultság nélkül vizsgálva az okokat, mindenekelőtt arra kellene elfogadható választ találni, hogy a bontóperek kétharmadát miért a nők kezdeményezik!? Ezeknek ugyan 60 százaléka közös megegyezéssel zárul, de a boldogító NEM után nehéz eldönteni, hogy ki a nyertes. A feleség? Elképzelhető, ám a szeretet zsákutcájába jutott nőkből évente egy közepes nagyságú várost lehetne létesíteni, és a szabadság ára gyakorta a nehezen elviselhető magány, ami lehet összkomfortos, hiszen a berendezett otthon saját tulajdonba került, viszont kulcsra zárult a magány. Netán a férfi lenne a győztes? Albérlet mindig akad, panaszaikat nyitott fülekkel — szívvel — hallgató nőket is lelhetnek akármennyit a magányosok klubjaiban, presszókban, munkahelyükön, és a varietas delectat (a változatosság gyönyörködtet) régi bölcsesség ösvényét taposhatják kifulladásig. Egészen az alkoholelvonó intézetig, elmegyógyászati kezelésig, anyagi csődig, a csöbörből csömörbe kapcsolatteremtésig, és a láthatás mikéntjeiért civakodások barbár üvöltözéséig. A HITEL 1989. 20. számában Jánosi Antal azt panaszolta:

„1983 őszéig, huszonegy éven át éltem házasságban gyermekem anyjával, és együtt neveltük mint anya és apa 1979-ben született fiúnkat. Az anya 1983 végén indította el a válópert, mert 1980 nyara óta párhuzamosan kapcsolatot tartott fenn egy háromgyermekes, nyugdíjas, magas rangú katonatiszttel, akinek akkortájt halt meg a felesége. Az anya a kapcsolata miatt nem törődött a gyerekkel, ezért a per előtti időben és a per alatt a gyermeket én gondoztam. Ha beteg volt, én maradtam vele betegállományban, mostam, főztem rá, szellemi és testi fejlődését biztosítottam. Épp ezért, már a per alatt egy államigazgatási döntés alapján engem jelöltek ki egyedülálló szülőnek. (Két évig voltam az.)

A per során az anya többször elvitte a gyermeket, és ismeretlen helyre költözött vele. 1984 őszén hat és fél hétre tűnt el a gyermekkel. Nem járatta az óvodába, fizetésnélküli szabadságot vett ki. Én csupán a rendőrség országos körözése segítségével tudtam elrejtett fiamat megtalálni, és még karácsony előtt hazahozni. Ezután az anya, mintegy válaszul, a XII. kerületi gyámhatóság támogatásával állami gondozásba tetette a gyermeket. Fiamat egyenesen az óvodából vitték az intézetbe — anélkül, hogy engem értesítettek volna. Az állami gondozást a másodfok, a fővárosi gyámhatóság helyben hagyta. Ügyészi óvás segítségével a ‚harmadfokú gyámnál', a Művelődési Minisztérium gyermek- és ifjúságvédelmi osztályán tettem panaszt. Ott megsemmisítették a gyámhatósági döntést, és 110 nap után kihozhattam a gyermekemet az intézetből.

A másodfokú tárgyaláson az anya azzal a képtelenséggel állt elő, hogy nem tudja kitől van a gyermek. A XII. kerületi gyámhatóság gyorsan eseti gondnokot nevezett ki a meginduló apasági perben, de úgy, hogy erről engem elfelejtett értesíteni. . ."

A független társadalmi és politikai folyóirat szerkesztői fontosnak vélték, hogy ugyanabban a számban a jogtudományok kandidátusa, Tóthné dr. Fábián Eszter fejtse ki véleményét erről a különös ügyről. Ez két szempontból is lényeges: egyfelől nőt kértek föl az elemzésre, ugyanakkor pedig feleséget. A szakértő tehát nem tekinthető semmiféle tekintetben elfogultnak. Hogy kinek adott igaza? A férfinak, aki csak és kizárólag a gyermek érdekeit tartotta elsődlegesenek, még azután is, hogy — ha törvénysértő ítélettel is — kizárták őt az apaságból! Érdekes, hogy a Kossuth Rádió 168 óra című adásaiban 1987 novemberében és decemberében több alkalommal foglalkoztak a Jánosi-üggyel, ám az akkor még létező s ex catedra kijelentésekben nem szűkölködő Magyar Nők Országos Tanácsa illetékese — szóvivője — nem lépett a porondra, pedig máskor igencsak jeleskedtek az **Okos Kata** rovatban közzétett férfi-kaszabolásokban. És mint ismét hangsúlyoznunk kell, hogy nem a civakodó, majd elvált házastársak valamelyik feléhez tartozók fogadatlan prókátoraként érvelek, s főleg az apákat védem. Ez így nem igaz, csupán az éremnek a ritkán látott oldalát is nézegetem, mert elgondolkodtató ám az a szomorú valóság, hogy a veszélyeztetettnek nyilvánított sok tízezernyi gyermek jelentős százalékát — bírói ítélettel — az anyák nevelik. Azok a nők, akik a legszélesebb skálán mozgó okokra hivatkozva kérik a házasságuk felbontását, a minél magasabb tartásdíj megállapítását, a gyermekláthatás időpontjának s feltételeinek eldönthetőségét; a **„nagy győzelem"** után gyakran koloncnak érzik az apjukat is szerető, ahhoz is vonzódó gyermeküket.

„Nem vagyok elfogult!" — ismételgetem, s egyre inkább érzem, hogy elbizonytalanodom az emberi érzések zűrzavarának bogozgatásakor. Amikor rokonszenv billegteti az igazság serpe-

nyőjét, az legalább annyira esetleges, mint a jog papírforma szerinti alkalmazása, a szokás hatalmának gyakorlata, hogy a bírák csukott szemmel is a nőknek adnak igazat. Ám ha valaki erre azt feleli: épp az ellenkezője az igaz, hiszen a bírók zöme nő, s akad közöttük jócskán férfipárti! — ilyenkor sem lehet tiltakozni, mert ez is előfordulhat. Az viszont tragikus következményekkel járhat, amikor önálló véleménynyilvánításra képes gyermekek esetében is egy kívülálló döntése a mérvadó, és hiába akar a kamasz fiú vagy leány az apjához, netán anyjához menni szüleik válása után, ha az ítéletben az ellenkezőjére kötelezik. Kié a felelősség az így előidézett csöndes gyűlölködésekért, a **„másik"** mocskolásáért, hétpróbás, galád, csélcsap, céda (a minősítő jelzők sora végtelen) nevelési módszerekért. Mivé lesznek a család védelme helyett csak a válságot ismerő ifjú nemzedékek, akik nem tudnak követhető mintát formálni házasságról, hűségről, megbocsátásról, tűrőképességről. Ezeket sehol nem tanítják, pedig a Hegel fogalmazta dialektika belopózhatott volna legalább az iskolák falai közé, hogy a szerelmesek párjukat csak **„az önmagukért létezés feladásával"** találhatják meg. Összegzésként az egyik ismert gyermekmondóka jut eszembe. A megválaszolhatatlan kérdésre jó felelet a tréfás ének: **„Erre kakas, erre tyúk, erre van a gyalogút. . . !"**

Források:

Búza Noémi: Öngyilkos gyerekek, Heti Budapest, 1989. november 25.

B. Mezei Éva: Rekonstruált család, Magyarország, 1987. július 26.

Dunayné Domé Judit: Nemcsak válni veszélyes, Élet és Irodalom, 1989. november 10.

Hernádi Miklós: Válni veszélyes, Magyarország felfedezése sorozat, Háttér Lap- és Könyvkiadó, 1988. Bp. 296 old.

Jánosi Antal: Elvették a gyereket, Hitel, 1989. 20. szám

Horváth László: A válások Magyarországon a 80-as években, Statisztikai Szemle, 1989. január

És csendben átölelt az Isten!

(Papok rehabilitálása: leszámolás vagy elszámolás?)

Képzett teológusok azt hirdetik — tanítják —, hogy az élő reménység teszi Krisztus népévé az egyházat, és ez ad erőt az egymást követő nemzedékeknek a társadalom építésére, a haza — ország — szolgálatára. Péter apostol igéje szerint Isten áll a történelem mögött, és a hívő keresztények nem is vitatkoznak az evangélium szavaival, a sokat szenvedők pedig — mint hajdan a gályarabságra küldött negyven prédikátor — tudomásul veszik, hogy **„azt bünteti, kit szeret!"**. Van azonban egy pont, ahol szükségszerű a tárgyilagos mérlegelés, de szeretet és megbocsátás kéznyújtásának mezsgyéjén állva nem szabad hallgatni, ölbetett kézzel csak a Megváltó ítéletére várni. Az élet szigorú törvényei közé tartozik, hogy valamennyi születés fájdalmas; vér, kín, veríték, gyötrelem kell az **„új élethez"**, ám ezt fokozni fölösleges, és különösen az a bűn, ha Káin és Ábel elrettentő példájával, testvérgyilkolással cselekszik. Most elérkezett ismét a számvetés pillanata; a magyar egyházak négy évtizedes múltjára visszatekintve keresünk választ arra, hogy kik osztogattak mély sebeket, romboltak kíméletlenül ezeréves hagyományokat, és a nyáj őrzése helyett miért a hatalmat szolgálták. Amikor a kommunisták 1945-ben meghirdették az **„új típusú demokráciát akarunk"** hangzatos propagandát, még kínosan ügyeltek a jogi formulákra és kezet nyújtottak az ismertebb egyházi személyiségeknek: Balogh páternek, Varga Bélának, Mindszenty Józsefnek, a református pap Tildy Zoltánt a szövetséges partner szerepébe tetszelegtették, de amint érdekeik úgy kívánták, kíméletlen hadjáratot indítottak a klérus ellen. Különösen 1949-től erősödött a katolikus, református és evangélikus lelkipásztorokra, azok püspökeire nehezedő nyomás: zsarolás, megfélemlítés. **„Életfogytos"** ítéletek, deportálások vagy az emigrációba kényszerítések tucatjait lehetne példaként említeni, de kihangsúlyozva, hogy hazánkban még elég óvatosan hozzák nyilvánosságra az erkölcsi rehabilitáláshoz elen-

gedhetetlenül szükséges tényeket. A némaság jege töredezik, ám a válaszúthoz érkezett egyházak vezetői, sajtótermékeik szerkesztői tartják magukat a „kis lépések" taktikájához, s bizony elég gyakori eset, hogy a tegnap még pallost emelgetők akarják ma a békítő harang kötelét rángatni. A hirtelen mea culpázásuknak azonban nem hisznek az évtizedeken át kitaszítottak, jogaiktól megfosztottak, templomaikból elüldözöttek. A Debrecenben megjelenő ALFÖLD 1989. októberi számában azt elemzi Székelyhidi Ágoston:

A magyarországi egyházak megtöretését és behódolását sokáig a ‚békepapok' testesítették meg, a mindenkori politikai, főleg külpolitikai akarat valláserkölcsi magyarázatával és népszerűsítésével: a sor élén Péter János református püspök (1949–56, 1957–61), majd külügyminiszter, az MSZMP KB tagja állt. Velük ellentétben a ‚rejtett' egyház kisközösségeiben viszont lassan, szívósan meggyökeresedtek a lelkiismereti mozgalmak az erőszakmentesség, a kisebbségi jogvédelem, az életvédelem jegyében: Bulányi György katolikus bokor-közösségei 1979-től megtagadták a fegyveres katonai szolgálatot. Mára aztán bebizonyosodott, hogy az egyetemes emberi értéket, a tiszta vallásérkölcsiséget és az egyházi függetlenség elvét legkövetkezetesebben épp ezek a katolikus és protestáns mozgalmak képviselik, noha világias színezettel. Tevékenységük az egész magyar közélet jó irányú fordulatát táplálta, táplálja. Ezekben folytatódott és újult meg a magyarországi egyházak humanista európaisága is. Vállalt szerepük, érdemi munkájuk és eredményük az intézményes egyházak arculatát is megújíthatja. Nemcsak az egyházak, hanem a hatalom válaszútjait is választásait is érinti mindez. Kölcsönösségük, viszonyuk megújítását közelebbről:

‚Korunkban lényegében az állam és az egyház szeparációjának sikere attól függ, hogy az adott állam mennyire tartja tiszteletben a személyi szabadságjogokat, mennyire tartja magára nézve kötelezőnek a többségi vagy kisebbségi sorsú állampolgárok személyes óhajának érvényesítését az oktatás, a nevelés, a kultúrpolitika területén. . .' **— fejtegeti Zlinszky János egyházjogász."**

Nem hiábavaló fáradozás figyelemmel kísérni, hogy 1989. második felében hol, miként magyarázták az 1951 májusában alakított Állami Egyházügyi Hivatal munkatársainak — a „bajuszos püspökök" — teljhatalmú jogait, és a vélük szoros kapcsolatot tartó papok magatartását. A Minisztertanács 1989. június 15-i ülésén került szóba, szüntesse meg az ÁEH-t és ne legyen

szükséges állami hozzájárulás egyes egyházi állások betöltéséhez. Miután a javaslatból törvényerejű rendelet született, a bátrabbak pedzegetni kezdték az elítélt, kizárt, lefokozott lelkészek rehabilitálását, az államosított egyházi iskolák némelyikének visszaadását, a feloszlatott szerzetesrendek működhetőségét és az apácák gyógyítási-ápolási lehetőségeit. Persze tévedés lenne azt gondolni, hogy a testvériség szellemében rögtön megszűnt az ellenségeskedés, intrikálás, és a leszámolás helyett elszámolást kezdeményeztek volna a szembenálló táborok közkatonái, tábornokai. Az viszont biztos, hogy nem a sokat szenvedettek akadékoskodnak, ők általában — mint az immáron legendává lett Pócspetriban zajlott gyilkos terror plébános-áldozata mondotta a rehabilitációs per első napján — úgy vélekednek: **„Isten így akarta!"** Az egyik legszebb keresztényi erény a megbocsátás, de az a baj, hogy általában ezt az üldözöttektől várják el bíróik; a hamis tanúk és testi-lelki bántalmazóik. Mindszenty bíborosnak immár szobra lehet, ám a papi békemozgalomban jeleskedőket senki nem vonta felelősségre, pedig napjainkban is komoly tisztséget töltenek be a katolikus egyházban, akik — például — az 1961. március 15-én kelt, **„Magyar Püspöki Kar"** aláírással kibocsátott körlevelet megfogalmazták, felolvasását elrendelték. Rövid idézet a szövegből:

„. . . azok az egyházi személyek, akik nem elsődlegesen hivatásukat, a lelkek krisztusi szolgálatát teljesítik, hanem a Magyar Népköztársaság törvényeibe ütköző államellenes szervezkedéseket kezdeményeztek vagy kezdeményeznek, illetve abban tudatosan részt vettek vagy részt vesznek, bárhol is működjenek, bűnös tevékenységükkel a katolikus egyház kárára is cselekszenek!"

A forradalom leverése után azonnal és három-négy évenkénti rendszerességgel pereket konstruáltak, mert **„felütötte ismét fejét a klerikális reakció"** — hangoztatták: ennek jegyében rendezték 1957-ben a Keresztény Párt, 1961-ben a Keresztény Front és a Regnumisták elleni bírósági eljárást, majd 1964-ben a Rózsa-Emődi per következett, 1970-ben ismét a Regnumistákat állították a vádlottak padjára. Az 1959 júniusától ismét teljhatalommal működő Állami Egyházügyi Hivatal eredményesen dolgozott; tárgyalt a Szentszékkel, ígérgetett a pápáknak, de az új püspökök kinevezését sikeresen halogatták. Noha 1971. szeptember 28-án Mindszenty elhagyhatta a budapesti amerikai követség épületét és röviddel később a bécsi Pazmaneumba költözhetett, röviddel később viszont a nyomdakész emlékiratainak kiadását

minden eszközzel igyekeztek megakadályozni. A tiltáshoz még VI. Pál segítségét is igénybe vették, ám a könyv 1974-ben napvilágot látott és több nyelvre lefordították. Napjainkra sem veszített időszerűségéből, sőt, testámentumként is értékelhető a konok főpap üzenete: **„Nem azt keresem, ami nekem hasznos, hanem ami másoknak van javára, hogy üdvözüljenek!"** Vajon mennyien tartották ezt erkölcsi követelménynek azon lelkipásztorok, akik nekirontottak Bulányi Gyögy piarista atyának, és lelkesen ünnepelték Lékai László bíboros jelmondatát, hogy **„A megnyesett fa kizöldül!"**, de a Szent Benedektől származó szimbólum gyakorlattá válását — hogy az 1946 után lefejezett bázisközösségek, ifjúsággondozói munkálatok erőre kapjanak — a támogatás helyett gáncsolták, nem törődve azzal, hogy mind nagyobb lett az **„evangelizációs deficit"**!

Valami igazság mégis csak van a nyesett fa elméletben, hiszen elég csupán arra gondolni, hogy mennyien mentek — kerültek! — hitük miatt bitóra, börtönbe, vitték őket hosszú évekre oroszországi munkatáborokba, és a 60-as években elítélt fiatalok közül számosan fordulhattak bizalommal a cellában is örökké vidám Mócsi páterhez, a huszártiszti uniformist reverendára cserélt, s közben Recsken is raboskodott Tabódy Istvánhoz, vagy Faddy Othmár ferenceshez, a cserkészszellemhez mindig hű Kölley Gyurka bához, és alkalmanként a **„papi szakasz"**-ban raboskodó többiekhez is. Tőlük ki kér bocsánatot, elnézést: hol a kinyújtott kéz? Ezeket a papokat valóban lenyesték a törzsről, ám nevük, cselekedeteik nem merültek feledésbe. De a vélük történtekért valamiképpen felelősök annál inkább húzódoznak az emlékezéstől, s ebben az a figyelemreméltó, hogy nem csupán a katolikus, de a protestáns egyházak sárba tiprását, megdermedését támogatók, szorgalmas segítők közül is még sokan hallgatnak. Nézzük először a reformátusokat, hogy mi is történt velük Ravasz László püspök menesztése után: 1948 és 1956 között! A hatalom három ember kezében összpontosult, Bereczky Aladár, Kádár Imre és a mindvégig kommunista párt tagjaként intézkedő Péter János döntött valamennyi ügyben, s a köréjük gyűlt körülbelül ötven főnyi hangadó csoport kritikátlanul zilálta szét az anyaszentegyházat! A szabadságharc napjaiban megrémültek és ígértek mindenfélét, de a forradalom bukását követően a tisztségébe rövid időre visszahelyezett Ravasz Lászlót gyorsan elnémították, tűrték papok letartóztatását, kivégzését, bebörtönzését, s rábólintottak az 1957. évi 22. számú Törvényerejű Rendeletre, hogy az egyes egyházi állásokhoz állami hozzájárulás kell,

amely 1956. október 1-ig visszamenő hatállyal érvényes. Az Állami Egyházügyi Hivatal akarata érvényesült itt is maradéktalanul. Ezért adhatunk teljes mértékben igazat Bárczay Gyula, Svájcban élő teológus professzornak, aki a Magyarországi Református Egyház 1956—1986 között eltelt három évtizedét elemző tanulmányában kiemelte:

„Az egyházkormányzat 1957 közepe óta mind magatartásában, mind nyilatkozataiban teljesen lojális az állammal szemben. Minden kritika vagy tartózkodás nélkül teljes erejével támogatja a rendszert. A püspökök, főleg az elnöklő püspökök, különböző társadalmi és politikai szervek vezető testületeinek tagjai (Parlament, Elnöki Tanács, Hazafias Népfront, Magyarok Világszövetsége, Országos Béketanács). Elképzelhetetlen, hogy ne tudták volna az állami ellenőrzés lazítását elérni, engedményeket nyerni és más, az ország életében fontosabb társadalmi intézmények és szervek, valamint vállalatok és téeszek mintájára nagyobb mozgásszabadságot biztosítani az egyháznak. Legalább azzal mindenképpen érvelhettek volna, hogy az egyház csak akkor képes hathatósan segíteni az emberi bajok orvoslásában, s így egyúttal a szocialista haza építésében is, ha feloldódik dermedtsége. Mert mit segít az, ha ebben az állapotban az egyház az egyre fogyó és gyakran bizalmatlan híveknek csak a szószékről hírdetheti a gyermekáldás ajándék-voltát, a házasélet feladatainak szépségét, a mértéktartás szükségességét és a közjó érdekeit szem előtt tartó evangélium alapjait? (. . .)

Hogy a Magyarországi Református Egyháznak nyilvánvalóan nehezére esik jelenét reálisan megítélni és nem képes kritikusan foglalkozni saját közelmúltjával, ennek fő okát abban látom, hogy mindeddig kikerülte azokat a kérdéseket, amelyek az 1956-os megújulási mozgalomban törtek felszínre. Az akkor szóban és írásban megnyilvánult kritikát eddig érdemlegesen még nem dolgozták föl."

Ez a dolgozat az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem gondozásában, 1986-ban kiadott kötetben látott napvilágot, és a szerző észrevételei még esztendők múltán sem veszítenek időszerűségükből. A reformátusoknál is nehezen mozdult az idő, de reájuk is vonatkozott Prohászka püskök ama kijelentése: **„Mennél sötétebb az éj, annál szebben ragyognak a csillagok!"** Ravasz László tanításai, erkölcsi példája tovább élt, hatott és amikor hangosodni kezdtek az új idők új dalai, a tegnapi kakasszóknál buzgón árulkodók azonnal fordítgatták a köpönyeget, illetve a palástot. Amikor a **„helyezkedést"** bírálni kezdték néhá-

nyan, és kritikájukat MTI-hírként közölték a Magyar Nemzet 1989. október 13-i számában, a Dunántúli Református Lelkészegyesület pápai ülésén felháborodottan tiltakoztak az elnökség tagjai az ellen, hogy a kollektív bűnösség vádjával mutogattak rájuk. A sommás ítéletekkel tényleg mindig baj van, ám ennél sokkal tisztességtelenebb, ha a túlkapásokért, törvénytelenségekért bizonyíthatóan vétkesek kérik ki maguknak, hogy hajdani cselekedeteiket felemlegetni merészelik. Különösen elgondolkodtató ez a papoknál, s még inkább a püspököknél, hiszen ők az Isten hivatalos bár, de gyarló földi szolgái, hitelüket viszont a párt kiszolgálásával elveszítették, mert **„aki velünk nincs, az ellenünk van"** — apostoli intelmet a kommunisták érdekeinek alávetve (és vélük párhuzamosan) alkalmazták. Az evangélikusok sem voltak kivételek: ott is félreállították Ordass Lajost, náluk is uralkodott párttag püspök Dezséry László személyében, bár az ő lemondását az államhatalom tudomásul vette, miután elmondta hosszú beszédét arról, hogy **„az ellenforradalmi egyházi vezetőknek és lelkészeknek bűnhődniük kell"**.

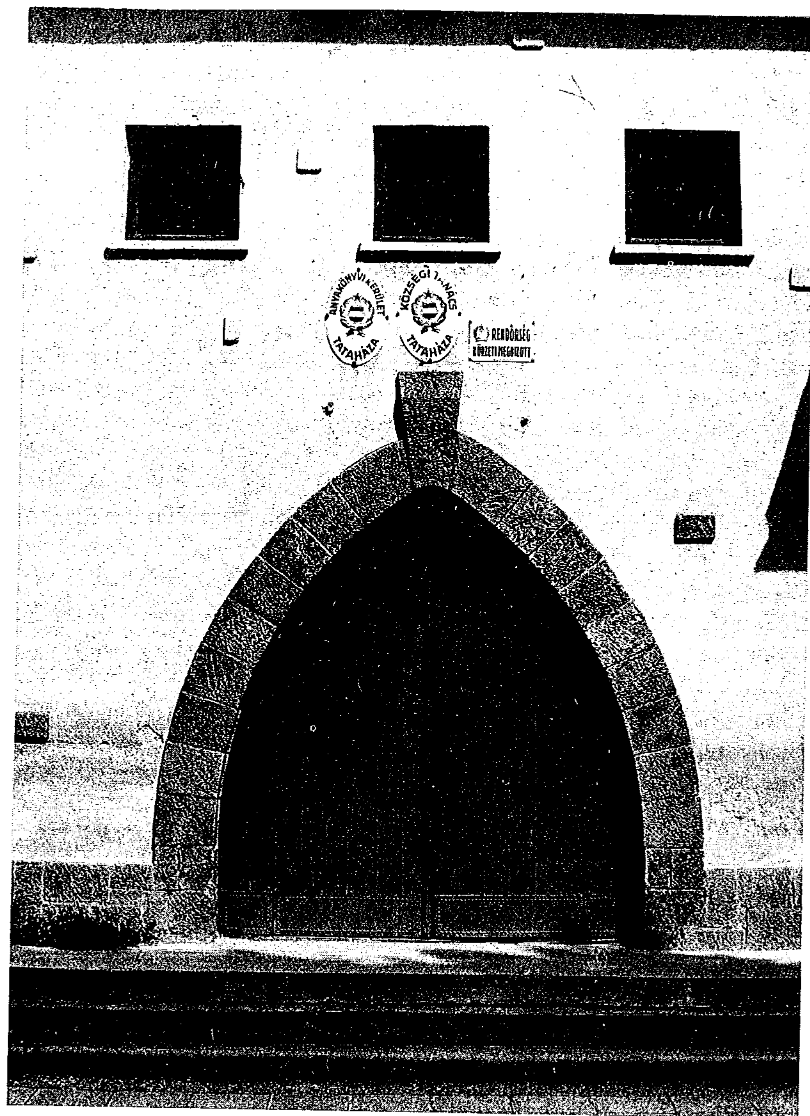
Szónoklatát még közölték a Lelkipásztor 1957. február-márciusi, majd a Theológiai Szemle májusi számában, és az egyházi közvélemény ilyetén befolyásolásához támogatókat is leltek, főleg a pécsi esperes, Káldy Zoltán tűnt ki a **„Hogyan menjünk tovább?"** firtatgatásaival. Így — és ezért — kerülhetett püspökként a Déli Egyházkerület élére; Ordass Lajos, illetve Dezséry László helyére, aztán kezdetét vette az évtizedeken át tartó söprögetés. A Külföldön Élő Magyar Evangélikus Lelkigondozók Munkaközössége ügyvezető elnöke, Terray László azt dokumentálta a korábban említett **„30 ÉV"** című, EPMSz copyright-tal megjelent kötetben:

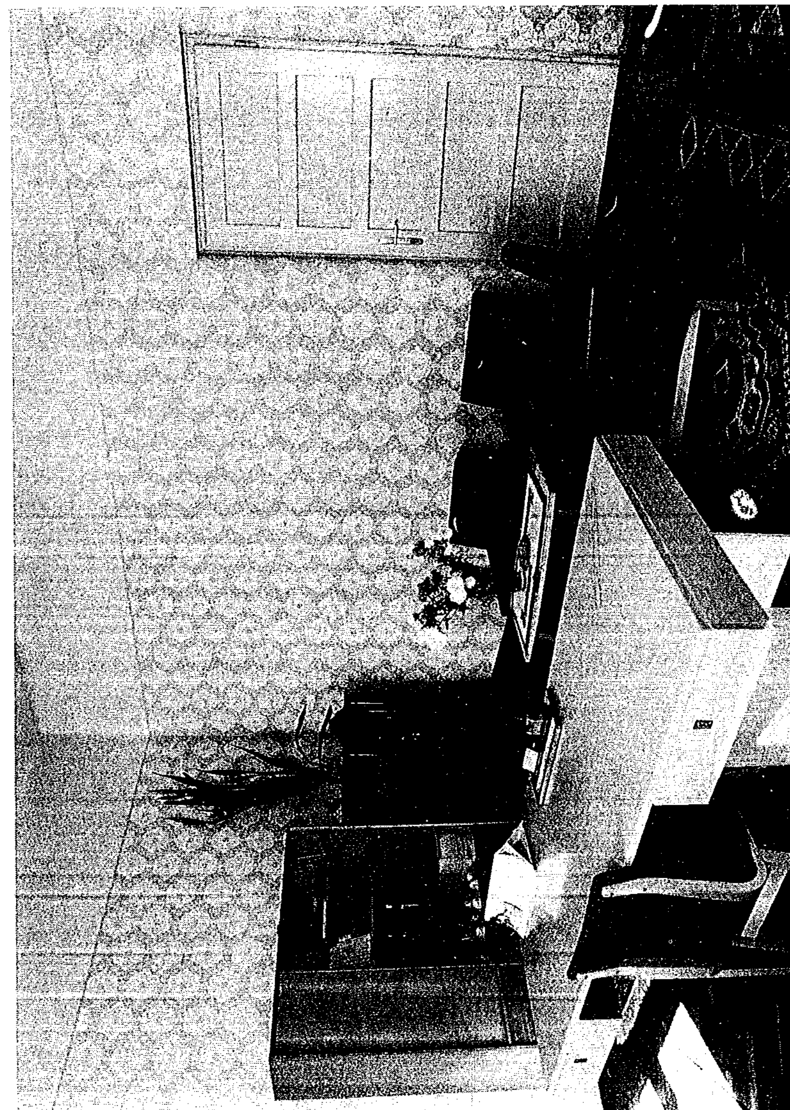
„El kellett hagynia fővárosi lelkészi állását Kendeh Györgynek, aki Ordass Lajos egyik közeli barátja és munkatársa volt. A kistarcsai Özvegy Papnék Otthona gondnokává tették meg, ahol az ő felelőssége volt a disznóól, de nem tarthatott istentiszteletet az otthon kápolnájában. Hatvanba, egy szegény szórványgyülekezetbe helyezték át Scholz László zuglói lelkészt, a korábbi evangélikus lelkészegyesület, a MELE volt elnökét, sok egyházi ének és fordítás szerzőjét. Három teológiai tanárnak azonnali hatállyal el kellett hagynai a Teológiai Akadémiát, el sem búcsúzhattak hallgatóiktól. Wiczián Dezsőt és Karner Károlyt nyugdíjazták, Sólyom Jenő pedig, nagy családjára való tekintettel, kegyelemből az Egyházi Levéltárban kapott alkalmazást. E három professzor a rákövetkező években tudományos munkáit külföldi folyóiratokban és gyűjteményes kötetekben jelentette meg —, de a magyarországi sajtóban hallgatásra voltak ítélve. Veöreös Imre egyetemes főtitkár már korábban kényszerült átadni helyét Grünvalszky Károlynak, most gyülekezetéből is távoznia kellett. Eltávolították tisztségéből Zászkaliczky Pál esperest és elnökhelyettest, országosan ismert evangelizátort, a sajtóosztály éléről és gyülekezetéből Botta Istvánt, esperesi tisztükből (és részben gyülekezetükből is) Danhauser Lászlót, Balikó Zoltánt (aki az Országos Lelkészi Munkaközösségnek titkára is volt), Tekus Ottót és Válint Jánost, továbbá gyülekezetéből Nagybocsaki Vilmost —, hogy csak a fontosabbakat soroljük fel."

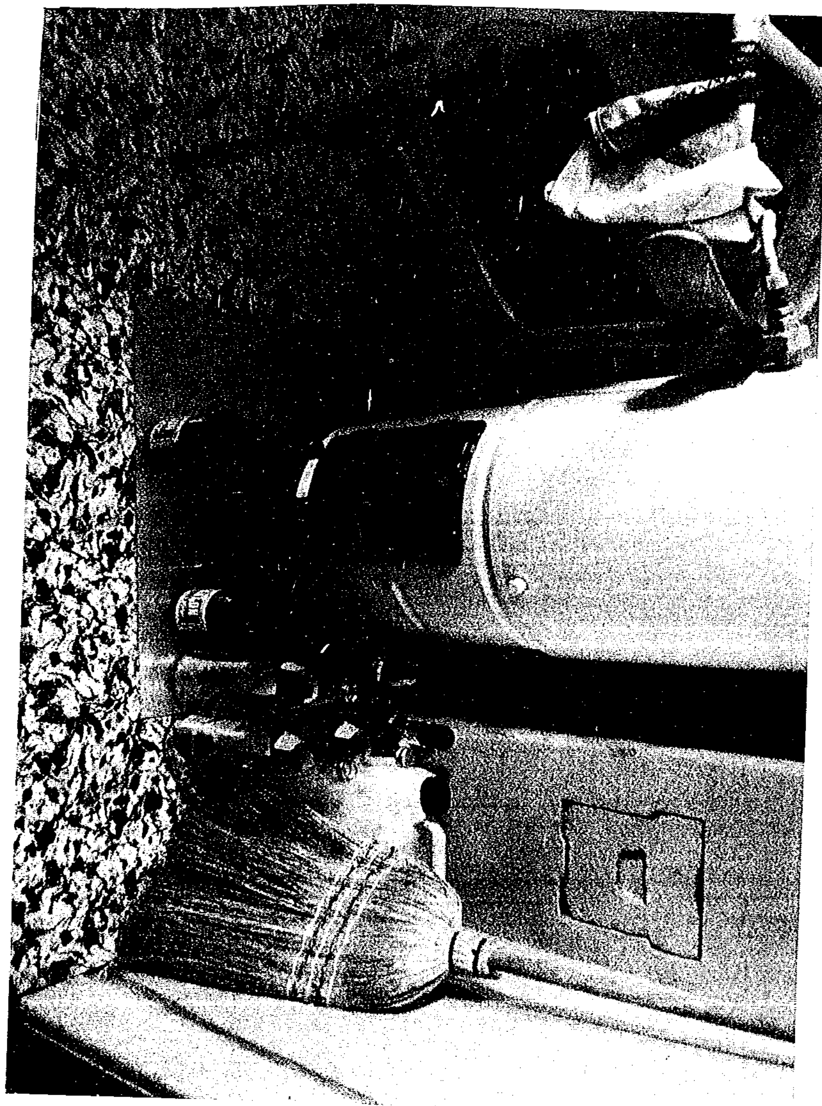
Ha az 1949-től számított négy évtizedes múltra tekintünk vissza, keresve az okokat, hogy a Magyarországi keresztény egyházak miként élték meg és túl az üldöztetést, a hatalmát diktatórikusan gyakorló állam elnyomó módszereit, mindenekelőtt azt vehetjük észre: nem kizárólagosan az immáron, 1989 őszén megszűnt ÁEH a felelős valamennyi rombolásért. Az Egyházügyi Hivatal mentegetése nélkül mondhatjuk, hogy gyakorta az ún. **„belső métely és hamis teológiai gondolkodás"**, valamint az akarnokoskodó püspökök közreműködésével sorvadtak a gyülekezetek, rosszabbodott a hitélet. Ám a nyomás alatt jobban nő a fű is, ezért nem sikerülhetett az imádkozók keresztre feszítése, eltávolítása a Bibliától, oltártól. A Szentírást ismerők különösen a börtönországokban érzik, hogy amikor összekulcsolom a kezem: **„csendben átölel az Isten!"**

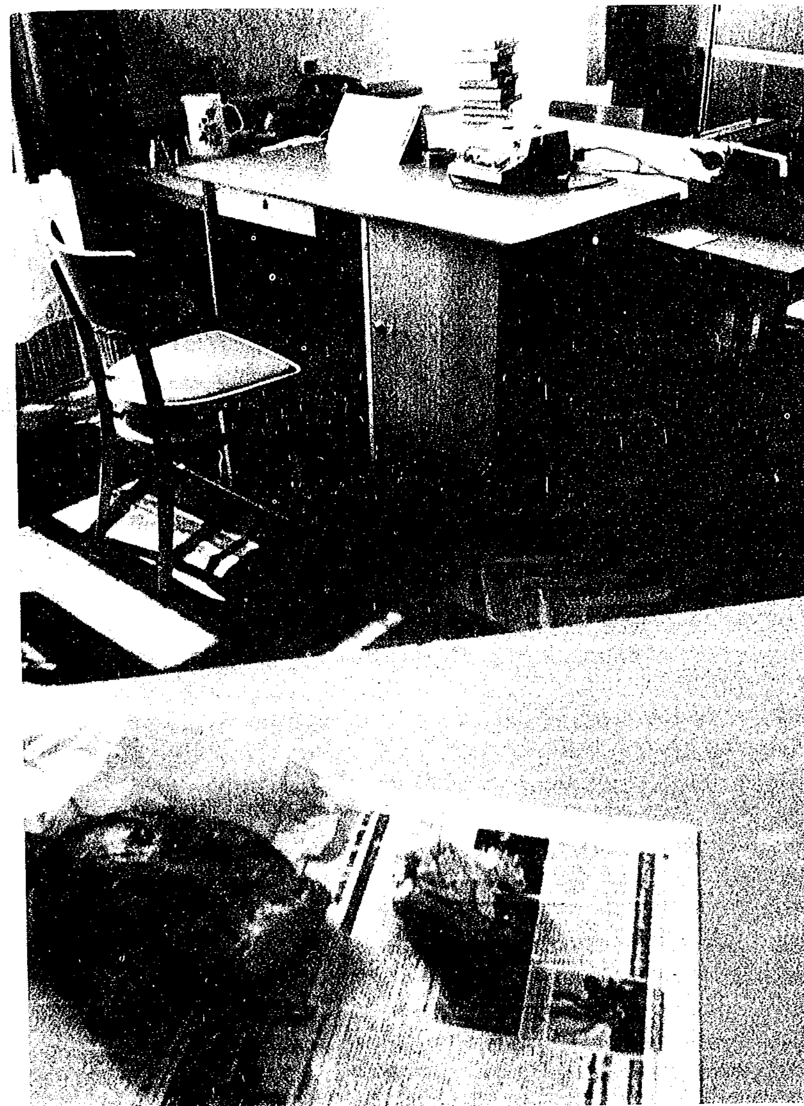
Források:

„30 ÉV", EPMSz kiadványa, 1986. Bern
Kölley György: Értetek és miattatok, Nemzetőr Kiadó, 1986. München
Fónay Jenő: Kiáltás árnyékban, Kozmos Kiadó, 1989. Bécs
Székelyhidi Ágoston: Egyházak válaszúton, Alföld, 1989. október
Bán István: Csak álmokat űzünk? Reformátusok Lapja, 1989. nov. 12.
Püspöki jelentés: a Déli Evangélikus Egyházkerület Presbitériumának 1989. április 7-i ülésén, Lelkipásztor, 1989. május
Jámbor Ottó: Jezsuiták illegalitásban, Magyar Nemzet, 1989 nov. 25.
Mindszenty bíboros perének felülvizsgálata, Új Ember, 1989. júl. 23.

ANYAKÖNYVI KERÜLET
TATAHÁZA
KÖZSÉGI
TATAHÁZA

Európaiság és kereszténység

(Magántöprengések a hitoktatás körüli vita ürügyén)

A hit- — vagy másként fogalmazva —, vallásoktatás körüli vita szinte polgárháborús helyzetet teremtett a magyar társadalomban, és az érvek-indulatok csatája nem ért véget az 1990. július 12-én aláírt megállapodással. Igaz ugyan, hogy a Művelődési és Közoktatási Minisztérium által szervezett egyeztető tárgyaláson résztvettek — számszerint 35-en — **„áldásukat adták"** a hat pontban fogalmazott kompromisszumra, de a bölcsnek látszó döntés legföljebb csitítja, ám nem szünteti a nézetkülönbségeket. Darázsfészek ez a javából, s nemcsak belenyúlni, közelébe menni is veszedelmes, de a tollforgatók óvatoskodása tovább mélyítheti az ellentéteket. Beszélni kell az okokról, elemezni a miérteket, hogyanokat, persze a teljesség igénye nélkül, hiszen ez a téma (az állam és az egyházak kapcsolata) szerte a világban régtől jelen van. Igazságot osztani, ex cathedra kijelentéseket tenni fölösleges, veszedelmes, hiábavaló, mert napjainkban is dúlnak a Szent Bertalan éjszakához hasonlatos vallásháborúk, katolikusok, protestánsok, muzulmánok, zsidók, kisebb-nagyobb szekták marakodnak, vagy keresik az ökumenizmus lehetőségeit, hirdetik a megbékélést, de részt kérnek a világi hatalomból is. Különösen azon országokban kuszálódott össze a helyzet, ahol az első, illetve a második világháború után a pártállam kommunista ideológiájának diktatúrájával döntöttek a kötelező világnézetről. Maradjunk Európában — a keresztény kultúra körén belül és vizsgáljuk csak azt, hogy az elmúlt 45 év alatt sikerült-e az egymást követő nemzedékek gondolatvilágából kitörölni az Ó- és Újtestámentum fogalmait, erkölcsi követelményeit, tanításait. A válasz erre röviden: IGEN és NEM! Mindkét esetben jelentős szerepet játszott a környezet, a szülők és pedagógusok hozzáállása, hogy mennyire tekintették az alapműveltség részének a Biblia ismeretét, tiszteletben tartották-e mások meggyőződését, hitét, netán istentagadó világnézetét.

Szűklátókörűség, tájékozatlanság olyasfélékkel előhozakodni, hogy a marxisták, a liberális kozmopoliták zilálták szét a keresztény egyházakat Európában, és az ún. antiklerikális mozgalom térhódítása a baloldaliak erőszakos magatartásának következménye. A **„vallás butít, szétválaszt. . ."** — és az ehhez hasonlatos érvek nem a XX. század szüleményei, de az tény, hogy a kereken száz esztendeje létrejött franciországi példa, nevezetesen az állam és az egyház szétválasztása sokakat gondolkodóba ejtett, mert a polgároknak megadatott a szabad választás lehetősége. Hazánkban sem volt ismeretlen a kölcsönösségen alapuló türelem, jól megfért egymás mellett a kereszt, a kakas és a dávidcsillag, az egyházi iskolák java részében — például a legendás hírű Fasori Evangélikus Gimnáziumban — sem a felekezeti hovatartozás döntött arról, hogy kik tanulhatnak ott. Természetesen elvakult tanárok, nádpálcás hittérítők, inkvizíciós szemléletű gyűlölködők mindenütt akadtak, de a hittan lényegén nem változtatott az egyének hitvallása. Márcsak azért sem, mert a Biblia egyaránt alapkönyve a zsidó és keresztény vallásoknak, s az abban fogalmazottak ismerete nélkül képtelenség megérteni a festményekbe, szobrokba, zeneművekbe, színdarabokba, filmekbe, irodalmi alkotásokba „ültetett" örök érvényű gondolatokat, hogy Mózes tízparancsolata mikor s miért vésődött a kőtáblákra, kikből verbuválódtak a tanítványok, és Júdás neve okkal párhuzamosítható-e az árulással! Az éremnek ezt az oldalát nézve azt láthatjuk, hogy a közoktatás szerves részeként építettek, kultúrát közvetítettek a hitoktatók, bár ami összekötött, nyíltan vagy burkoltan szét is választott, hiszen ütközési pont lehetett a felekezeti hovatartozás, a bibliamagyarázatok eltérősége, nem is szólva az eltérő vallásúak házasságában született gyermekek kettős töprengéséről: hol is keressék — kereshetik! — Istent.

Annyi bizonyos, hogy a kommunisták hatalomra kerülése után fokozatosan, de lankadatlan törekvéssel rombolták a hit várait, s noha kötelező érvénnyel nem tiltották a templomba járást, a konfirmációra, bérmálkozásra való felkészítést, az egyházi esküvőt, papi segédlettel történő temetéseket, az ünnepélyes keresztelőket is engedélyezték, ám a lelkiismereti szabadságot valamicskét is komolyan vevők (az iskolások és felnőttek egyaránt) alkalmasint hátrányba kerülhettek vallásosságukért. Érdekes az a tény, hogy a mai középnemzedékhez tartozók, az ötvenévesek korosztálya tapasztalta meg először fiatalként a rafinált állami beavatkozás következményeit, a nagyszülők tüntető dacoskodását, a családon belüli titkokat, a templomkerülést, de otthoni

imádkozásokat, a pogányságig alkalmazkodó apa-anya harcát, akik hirtelenjében egyházi középiskolába akartak helyet lelni a katekizmustól eltiltott gyermeküknek. Netán fordítva: hányan gyűlöltették meg a bibliaórákra küldözgetéssel, a pofonokkal, fenyegetésekkel bemagoltatott apostoli intelmekkel a vallást, mert erőszakkal akarták hívővé formálni a nebulókat. És itt húzódik meg az a határ — még pontosabban: lövészárok —, ami idáig sem volt a béke földje, de a diktatúra erős kezű katonái, az Állami Egyházügyi Hivatal **„bajuszos püspökei"** vigyáztak a rendre. A demokrácia beköszöntésével azonban leváltották a strázsákat, a korábban államosított egyházi iskolák közül mind több kerül vissza eredeti tulajdonosuk birtokába, és a megfélemlített, politizálástól eltiltott papok közül is számosan vesznek — kérnek — részt a különféle pártok munkájában. De a változással, a lehetőségek hirtelen bővülésével, az ateizmus korszakának lezárásával nem csökkentek a gondok; a hittanrendeletet mindenki saját szája íze szerint értelmezte, és a nekiveselkedett indulatok kavargása egyre inkább az abortuszvitákra, meg az alkoholisták gyógyíthatóságával kapcsolatos dühödt veszekedésekhez hasonlított. Andrásfalvy Bertalan művelődési és közoktatási miniszter pergőtűzbe került: a tömegtájékoztatási eszközök munkatársai közül sokan vetették magukat — sajnos, többségük fölkészületlenül — a nyári **„uborkaszezonban"** csemegeként kapott témára. A sok kötetnyit kitévő cikk, riport, interjú, kerekasztal-disputa azt bizonyítja, hogy a bírálók és rokonszenvezők aránya megközelítően egyforma, de a hangoskodók véleménye aránytalanul nagyobb nyilvánosságot kapott. Valamennyiből képtelenség idézni, de kettőből citálunk néhány fejezetet. A Kossuth Rádió 168 óra című műsorában, illetve a programban elhangzottakból összeállított újság 1990. július 3-i számában hallhattuk-olvashattuk Mihancsik Zsófia és Szénási Sándor nyílt levelét. Ebben azt fejtegetik, hogy a miniszter — idézünk:

„Ön az MDF első országos oktatási-nevelési fórumán kijelentette, hogy a hitoktatás tervezett módja nemhogy megosztaná a gyerekeket, hanem a különbözőség szeretetére neveli őket. Sajnos, fel kell világosítanunk Önt arról, hogy ez olyan remény, amelyet eddig egyetlen társadalomnak sem sikerült megvalósítania. Különösen érvényes ez Magyarországon, ahol az Ön által oly sokat emlegetett nemzeti tradícióhoz, bármilyen szomorú is ez, hozzátartozik az előítéletes gondolkodás, a diszkriminációra való hajlam, a kisebbségekkel szembeni intolerancia.

Az Ön által képviselt kultuszminisztériumi álláspont ezt a

rossz tradíciót örökíti át az új generációkra, amennyiben megosztja őket azzal, hogy kénytelenek lesznek katolikusnak, zsidónak, unitáriusnak, vagy éppen hitetlennek vallani és tudni magukat.

Van azonban egy másik, súlyos hátránya az egyház és az állam szét nem választásának. Az egyház ideológikus hatalmi szervezet, amely komoly társadalmi befolyással rendelkezik. Ez a szervezet most egyedüli világnézeti erőként lesz jelen az iskolákban, oktatói révén. Befolyása lesz a tantestület munkájára, beleszólási joga az iskola életébe. Ezt nem nevezhetjük másnak, mint erőszaktételnek. Ez világosan kiderült az utóbbi hetekben is. Emlékszünk az Arany János iskola esetére. Olvastuk, hogyan fenyegette meg két katolikus pap egy vidéki iskola tantestületét, ha az a hitoktatást nem azonnal és nem az általuk kívánt módon vezeti be. Tudjuk, hogy levelek és telefonok százaiban panaszkodnak a szülők arról, hogy akaratuk ellenére választásra kényszerítik őket a hitoktatás ügyében."

Szándékunk szerint elfogultságtól mentesen akarjuk — szeretnénk — marokra fogni azt a tulajdonképpen lehetetlen állítást, hogy mindenkinek igaza van. Az iménti levél fogalmazóinak tételeit is elfogadhatnánk cáfolat nélkül, mint a sokféleség egyikét, de — szigorúan magánvéleményként — nehezen értjük az efféle hadakozást, mert jómagunk pont beleszülettünk a kommunizmusba, és gyerekésszel láttuk, tapasztaltuk, az **„egyedüli világnézet"** lélekformálását, és azt, hogy kötelező volt kisdobosnak, úttörőnek, majd a KISZ tagjának lenni, s ha valaki vonakodott belépni — kizárták! Más lett, **„pöttyös"**, a közösséginek nevezett életre alkalmatlan, továbbtanulását nem támogatták; mehetett egyházi gimnáziumba — ha fölvették az odatolongott funkcionárius csemeték mellé —, ám a deklasszáltságnak, a különböző felekezetűek azonos katekizmus szerint történő hitoktatásának későbbi haszna fölbecsülhetetlen lett, hiszen a katolikus, református középiskolákban érettségizettek vitakultúrája, erkölcsi tartása kezdettől megmutatkozott az egyetemeken, a katonaságnál, de a diákkocsmákban is. Másságuk nem a bigottságban nyilvánult meg, ez a magatartás ritka manapság, csupán abban, hogy vallástörténeti ismereteik révén átlépték a mostanáig létező egyedüli világnézet, a marxizmus határait. Most ezt lehetne reciprok formában, de semmiképpen nem kötelező jelleggel kipróbálni. Úgy gondoljuk — ragaszkodván a tévedés jogához —, hogy a kedélyek felpaprikázódásában közrejátszott a demokratizmus

elvének és gyakorlatának távolsága. Azt elvárják, sőt feladatukul adják az egyházaknak, hogy segítsék a bajbajutottakat, támogassák a menekülteket, de a caritas-tevékenység csak a vallásos közösségek áldozatvállalásával működhet hatásosan, és a szeretet fontosságára, az egymás iránt érzett felelősségre tudomásunk szerint nem okították a Gorkij vagy a Lenin iskolákban, marxista továbbképzéseken. A vallásszabadság a választás szabadságának képessége is, amit viszont tanítani kell. A Helyzet című lap 1990. június 23-i számában közölt beszélgetésben erre is utalt Andrásfalvy Bertalan, mondván, hogy tizennégy éves korig a szülő, azután a gyerek dönti el, kíván-e hittanra járni. Havasi János kérdéseire válaszolva kitért arra:

„Elhangzott az a vád is, hogy ezzel csak a társadalom megosztottságát erősítjük, tudatosítva a gyerekben, hogy te ilyen, te olyan felekezetű vagy... Ne essünk abba a hibába, hogy a meglévő különbözőségeket nemlétezőnek tekintjük. Ez hosszú éveken keresztül bevett módszer volt: azt gondoltuk, hogy amiről nem beszélünk, az nincs. Márpedig a megbékélés a másság elismerését, és nem tagadását jelenti! Különben megint bújkálni kell, megint el kell tagadni magunkat, a meggyőződésünket, nehogy zavarjuk a másikat. Nem értem ezt a logikát. Ha az embernek van saját meggyőződése, kimondhatja, megismerheti a maga vallását, nemzetiségét, akkor a különbözőségek ellenére létrejön egy harmónia. De ha állandóan tabutémák vannak, akkor az előbb-utóbb előítéletekhez vezet. Ennek következményeit látjuk napjainkban, amikor tényleg diszkriminálnak embereket. Mert nem ismerik őket!

Nem érzem elfogadhatónak azt az érvet sem, hogy az államot és az egyházat itt tökéletesen el kell választani. Hiszen az iskola nem az államé, hanem a társadalomé. Az állam és az egyház elválasztása nem jelenti azt, hogy a társadalom által fenntartott iskolákba nem léphet be egy olyan tantárgy, amelyet a szülők nagy része követel vagy elvár. Ők éppen olyan adófizetői és fenntartói ennek a társadalomnak, mint akik nem tartanak igényt a hitoktatásra.

Nyilvánvalóan minden ,másságban' benne van a vele szemben állók lebecsülésének veszélye. Ez azonban pusztán lehetőség és nem reális veszély. Ha az elmúlt évek nagy ökumenikus mozgalmaira gondolok, nincs ma olyan egyház, amely a maga vallástanításait az ellentétek szítására használná fel.”

Ez az érvelés részben felelet is a nyílt levélre, de tetten érhető a tagadhatatlanul nem eléggé végiggondolt rendelet tételeinek

védelmezése, miszerint a fakultatív jellegű hitoktatás legyen kötelező. Ismervén a végső megállapodás szövegét (bár kételkedünk abban, hogy ezzel nyugvópontra jutott az ügy, hiszen több felekezet lelkésze kifogásolta, miszerint csak hét magyarországi egyházra érvényes a vallástanítás lehetősége), azon töprengünk, vajon ha erről a témáról szerveznének népszavazást, mennyien tartanák érdemesnek a voksolást, s hová billenne a közakarat mutatója.A tizennyolc év alatti — iskoláskorú — gyermekek szülei ugyanis jobbára szekuralizált — elvallástalanodott — környezetben nőttek fel, és felekezeti türelmetlenség azért nem fertőzte meg őket, mert a materializmus világnézetének diktatúrájában az úttörők tizenkét pontja jelentette a kötelező, de komolyan soha nem vett mércét. A vallásszociológiai felmérések — főleg Tomka Miklós figyelemreméltó tanulmányai — a nyolcvanas évek elejétől, közepétől egyfajta hitnövekedést **„hőmérőztek”**, az üldözések ellenére is gyarapodott a bázisközösségek tábora, a fegyveres katonai szolgálatot megtagadók fő érvelése is Jézus intelmeiből vétetett — **Ki kardot vesz kezébe...** — és a fiatalok rokonszenvét élvező zenekarok közül is mind többen keresték nótáikban Istent. Miért? Az ifjúság szokásos tiltakozásának egyik formája lett volna a nyíltan vállalt imádkozás, fölfedezték, hogy a Biblia nem csupán vaskos könyv, netán a tagadottról akartak bővebbet tudni? Kétségtelen, hogy a magyar irodalom és történelem kötelező tananyagként használt könyveiben javarészt legendásították, meghamisították a vallás szerepét, s mind a tanárok, mind a diákok nagyobbik százaléka döbbenetesen tájékozatlan a hit és az egyház kapcsolatának ismeretét tekintve. Részben talán ezzel magyarázható, hogy a szülők és pedagógusok egy része ellenzi a kötelező, illetve fakultatív vallásoktatást, mert féltik tekintélyüket, hiszen nyilvánvaló lesz, amit idáig kozmetikáztak. Tomka Miklós a Heti Világgazdaság 1990. június 16-i számában közölt dolgozatában azt írta:

A marxista valláskritika sokat tett azért, hogy ne érthessük európai történelmünket, benne Jézussal, a kereszténységgel, a reformációval, a vallási hagyomány és a kibontakozó önálló gondolkodás összeütközéseivel, a kereszténység által ihletett művészettel. Vallási gyökereink elhallgatása lehetetlenné tette, hogy megértsük önmagunkat, vágyunkat a tolerancia és a demokrácia iránt, a szívünk mélyén pislákoló felelősséget a másik emberért, a közösségért, a társadalomért. Nem vitatom, hogy mindenről lehetne kereszténység nélkül is gondolkodni. De szükségünk van-e ilyen emlékezetvesztésre? Lehet-e indok arra, hogy kultúránkat

újra a fáról éppen lemászott emberszabásúak szintjéről kezdjük építeni.

Azt hiszem, meg kell különböztetni a tudás és a hit átadását. A vallási alapismeretek kultúránk kihagyhatatlan elemei. Közvetítésük közérdek — ha tetszik, ha nem —, állami iskolai feladat. A vallásról való tudásra mindenkinek szüksége van. Tényszerű, a hívők és az ateisták, a keresztények és a nem keresztények, a protestánsok és a katolikusok valóságértelmezését egyaránt tartalmazóra. Ezt azonban nem lehet egy minisztériumi döntéssel biztosítani.

A piacot ma még egyoldalú irodalom uralja. A fejekben ott kísértenek a letűnt ideológia foszlányai. A szakértői székeket birtokosaik a vallásellenes harcért kapták. A vallási ismeretek tanítása feltételezi a valláskutatás szabadságát és lehetőségét — nemcsak az egyházon belül, és nemcsak teológusok számára. A vallástudomány tanszékeket igényel, meg tankönyveket, oktatást és tudományos vitákat! Ehhez képest másodlagos kérdés, hogy az anyag az iskolában önálló tárgyként vagy többfelé osztva jelenik-e meg. De meg kell jelennie! S oktatni kell!"

Most a mikéntek formálásának, keresésének korszaka következik, és ha Magyarország valóban Európához akar tartozni, fölösleges, beláthatatlan következményekkel járó zavarkeltés hitvitákat szítani, s támadni mindent, ami a kereszténységgel kapcsolatos!

Források:

Mihancsik Zsófia — Szénási Sándor: Nyílt levél a miniszternek, 168 óra, 1990. július 3.

Havasi János: „Az iskola a társadalomé", Andrásfalvy Bertalan a „kötelező" hitoktatásról, A Helyzet, 1990. június 23.

Tomka Miklós: Hit/tan/vita, Heti Világgazdaság, 1990. június 16.

Dunay Csilla: Ne legyen kényszer a lehetőség, Esti Hírlap, 1990. július 18.

Megállapodás a hitoktatásról, Magyar Hírlap, 1990. július 14.

(A TALLÓZÓ 1990. június 29-i számában Hitoktatás vagy semmi címmel különféle sajtótermékekből válogattak, ezekből is felhasználtunk!)

Szabadság a küszöb alól*

Mottók:

„én már ráérős vagyok:
a madarak alacsony röptéből kiolvasom a délutánt,
s a csilláros égből a reánkszakadó vallatást."

(Nagy Gáspár)

„Kik a Tanácsnak talpát nyalták nemrég?
most szent sátorból gyalázzák Firenzét.

Riszáló rimák, nagyügyes kis hímek,
szájalnak a guelfből jött ghibellinek.

Hazájuk? Mint a kétgazdájú ebnek,
itt falkára, ott gazdag koncra lelnek.

. . . .

Írt. S míg az undor torkáig áradt:
Magából csinált pártot önmagának."

(Tóth Bálint)

* *Részlet AZ ELSŐ SZÁZ NAPIG című terjedelmes tanulmánykötetből, amelyben a szerző kísérletet tesz arra, hogy vázlatosan bemutassa: miféle előzményei voltak az 1990 tavaszán bekövetkezett politikai és rendszerváltozásnak, illetve a szabad választások utáni hetekben miért lett kibékíthetetlennek tűnő csatározások színhelye a magyar parlament.*

BEVEZETŐ GONDOLATOK

Az 1956-os forradalom leverése után hatalomra került rezsim a totális megtorlás módszerét alkalmazta, és sorra tartóztatta le az írókat, értelmiségieket. Természetesen, csak azokat tudták bí-

róság elé állítani, akik **„kalandvágyból otthon maradtak"**, ám rajtuk álltak bosszút azokért is, akik nem hittek a november 4-e után elhangzott ígérgetéseknek, s Nyugatra szöktek. A Rákosi-rendszer kegyeltjeit sem kímélték; olyan neves kommunista tollforgatókat ítéltek el hosszú évekre, mint **Déry Tibor, Zelk Zoltán, Háy Gyula, Gáli József, Obersovszky Gyula, Tardos Tibor, Eörsi István** — és lehetne a neveket hosszasan sorolni. Az egészben viszont az a figyelemre méltó, hogy a börtönbe zártak között feltűnően sok volt a zsidó származású művész — gondolkodó —, és ezzel (ha ezt nem is hangoztatták nyíltan) azt akarta a hatalom érzékeltetni: nem felejtett. Mármint ama tényt, hogy a Nagy Imre első miniszterelnökségének évétől (1953-tól) egészen a szabadságharc kirobbanásáig a **„revizionisták"** java része is a zsidó értelmiségiekből rekrutálódott. (**Méray Tibor, Aczél Tamás, Gimes Miklós, Kende Péter, és számos Lukács György tanítvány**). A helyzetet az is súlyosbította, hogy a majd' kilenc esztendőn át korlátlan uralommal rendelkező, úgynevezett **„moszkovita négyesfogat"** tagjai: **Rákosi, Gerő, Farkas, Révai,** valamint az ÁVH vezetője, **Péter Gábor**, és a gazdasági ügyek felelőse, **Vas Zoltán** is zsidó volt. Egy felülről szított antiszemita propagandával akarta a Kádár-féle vezetés elterelni a figyelmet a valódi gondokról, hogy az országot most is a kozmopolita érzelmű politikusok vitték a romlásba, éppen úgy, mint 1919-ben, amikor a szintén zsidó származású vezetők (Kun Béla és társai) proletárdiktatúrája miatt nem támogatták a munkások és a parasztok a Tanácsköztársaság megerősödését.

Tanulmányunk első részében a magyarországi ellenzékiek kezdetbeni tevékenységét vizsgáljuk, mert nem szabad figyelmen kívül hagyni a múltbéli eseményeket, hiszen azok formálták a történéseket olyanná, amilyen. Félrevezető lenne továbbá az is, ha az ellenzéki minősítéssel mindenkit egy kalap alá vennénk, mert a rezsim tevékenységét, politikáját bírálók összetétele, céljai, módszerei heterogének, és a **„népiek"**[1] nem (vagy ritkán) keveredtek az **„urbánusokkal"**[2], a keresztény báziközösségek[3] tagjai alapvetően mást akartak, mint a környezetvédő **„kékek"**[4], és a **„Dialógus"** békecsoport[5] szerepe sem volt azonos a fegyveres katonai szolgálatot megtagadókéval[6]. Csupán annyiban hasonlítottak egymáshoz, hogy a kommunista hatalom valamennyiüket zaklatta, de a szankciókban már különbséget tettek. Ebből következik a kérdés, hogy kik voltak az „igazi" ellenzékiek, s miért éppen ők! Bár az úgynevezett **„demokratikus ellenzéknek"** nagy hírük lett Nyugaton, de Magyarországon — sokáig — egészen minimális bázissal rendelkeztek, viszont a szamizdat újságok-könyvek kiadásában, terjesztésében felbecsülhetetlen értékű munkát végeztek[7]. A **„népiek"** java része ebben nem vett részt, ám a kultúrpolitika hivatalos korlátait mind jobban szétfeszítve[8] (a nagy nyilvánosság előtt) pereltek ők is a hatalommal, és mert döntő többségük ismert író, követőik, híveik száma igen tetemes. Tevékenységük mégis belterjes maradt hosszú évekig, hiszen a nyugati hírközlő médiák csak elvétve és erősen lesarkosítva foglalkoztak az ellenük foganatosított hatósági intézkedések hátterével. (Érvként alkalmasint azt hangsúlyozzák, hogy a népiek antiszemiták[9].)

A „KISÚGÓTÓL" A „HÍRMONDÓIG"

Ebben a fejezetben csak azt vizsgáljuk, hogy mikor is indult a demokratikus ellenzék néven ismertté lett mozgalom, s a legelején kikből tevődött össze „tisztikaruk".

Java részük a harmincas évek végén, a negyvenes évek elején született, és származásuk miatt a **„hátrányos helyzetűekhez"** tartoztak. Nékik valóban **„felszabadulást"** jelentett a Vörös Hadsereg győzelme, és apjuk-anyjuk (vagy mindkettő) aktív tagja lett a kommunista pártnak. A marxi-lenini ideológiát szinte vallásként szívták magukba, a társadalom dédelgetettjei közé tartoztak. **Krassó György** 14 esztendősen a párt tagja, érettségi nélkül mehetett egyetemre[10]; **Dalos György** Moszkvában végezte egyetemi tanulmányait[11]; **Haraszti Miklós** a „kiválasztottak" elit-iskolájába járt[12], **Bence**[13], **Kis**[14], **Zsille**[15] éveken át volt az MSZMP tagja, és a kezdetben erős balosok csoportjához sorolhatjuk még **Kenedi Jánost**[16], **Könczöl Csabát**[17], **Konrád Györgyöt**[18], **Szelényi Ivánt**[19], s a volt Lukács tanítványok mindegyikét. Először — észrevehetően — a hatvanas évek elején kezdtek **„másként gondolkodni"**, de bírálataikkal nem léptek túl a demarkációs vonalon, még annyira sem bírálták a rezsimet, mint azt tette Szolzsenyicin az **„Iván Gyeniszovics egy napja"** című könyvében. Mégis elindult valamiféle erjedés[20], ám ezt az értelmiségiek java része gyanakodva figyelte, részben azért, mert sokuk 1963-ban, a nagy amnesztia révén szabadult a börtönből, mások viszont azért nem rokonszenveztek a **„második bal"** törekvéseivel, mivel azt látták: ez megint nem a magyar ügyet szolgálja[21]. Kétségtelen, hogy a nyolcvanas években ismertté lett demokratikus ellenzékiek már egészen fiatalon birtokolták a tudományos szocializmus elméletét, és gondolkodásukat ez formálta:

ha bírálták is, ezt balról tették. Így lettek maoisták, ultra-marxisták, a lukácsi filozófia reneszánszát hirdetők, és cselekvéseikben fölbátorította őket az a tény, hogy a velük szemben foganatosított hatósági intézkedésekről a **Le Monde**, a **Temps Modernes** sietve adott hírt[22]. A magyar közvéleményt ez — a hetvenes évek közepéig — hidegen hagyta, bár olykor azért odafigyeltek: például nagy port kavart 1965-ben, hogy letartóztattak egy belvárosi fiatalokból álló csapatot, akiknek döntő többsége jómódú, értelmiségi zsidó szülők gyereke volt, és mégis horogkeresztes jelvényt hordtak, Hitler-képeket gyűjtöttek, a házibulikon fasiszta dalokat énekeltek. Vezetőjük, Frankl Tibor, miután letöltötte börtönbüntetését, nevet változtatott (**Hajas Tibor**) és modern, lírai verseket írt[23]. (Autóbaleset következtében fiatalon meghalt.) Az ez idő tájt zajló eseményekhez tartozik még, hogy a volt rákosista miniszterelnök, Hegedűs András[24] vezetésével működő Szociológiai Intézetben kezdtek gyülekezni azok a valóságkutatók, akik a későbbi ellenzéki mozgalmakban komoly szerepet játszottak. (Bár nagyobbik százalékuk a hetvenes-nyolcvanas években már Nyugaton élt: Kemény István, Földvári Tamás, Zsille Zoltán, Szelényi Iván, stb.)

A mostani derékhadhoz tartozó nevesebb írók is **„mozgolódtak"** 1965-ben: az ELTE bölcsészkarán **„Tiszta Szívvel"** címmel folyóiratot adtak ki, de ezt a második szám megjelenése után betiltották. Valami tehát már akkoriban elkezdődött, de a különféle csoportok nem tudtak — vagy inkább nem akartak — összefogni, mert mindig közbejött valami. 1968-ban a **„Prágai Tavasz"** néven ismert cseh fölkelés, amit a Varsói Paktum hadseregei fojtottak el, majd 1969-ben néhány fiatalt azért zártak börtönbe, mert az 1956-os forradalomban való részvételért kivégzett fiatalkorúak sírjait akarták fölkutatni és gondozni. A sors iróniája, hogy alkalmasint egy cellában ültek a maoistákkal, az ultrabalos marxistákkal, a fegyveres szolgálatot megtagadó jehovistákkal, az újnáci mozgalom irányítóival, és a zárkákban kialakult valamiféle **„népfrontosság"**, de az 1970-es amnesztia (az orosz uralom 25. éves jubielumán adott közkegyelem) után ez a háló darabokra szakadt. Sokan visszahúzódtak, megbékéltek a körülményekkel, mások emigráltak, vagy a vidéki **„belső száműzetést"** választották. A marxista neveltetésűek azonban félig a föld alá húzódva továbbra is hittek abban, hogy a **„létező szocializmus"** is az osztálytársadalom egy változata, s ezen lehet jobbítani, de megszüntetni nem kell. Persze akadtak radikálisabbak, akik a népi-nemzeti vonalról közelítettek a problémákhoz és a spontaneitásban

keresték a **„megtisztulási"** lehetőségeket. Erre jó alkalomnak bizonyultak a március 15-ei fölvonulások. Az állam által engedélyezett, irányított és ellenőrzött hivatalos ünnepségek után elkezdtek külön megemlékezéseket tartani[25], és 1973-ban ezt komoly rendőri erők bevetésével verték szét. Százával zárták ki a diákokat a gimnáziumokból, egyetemekről, szabálysértés címén sokakat csuktak néhány hónapra a Baracska nevű községben lévő **„kisidősök"** internáló-munkatáborába.

A lényeget tekintve ekkortól lehet az ellenzékiek izmosodásának kezdetét tekinteni. Természetesen, ez az esztendő nem afféle határkő, inkább azt jelzi, hogy ekkorra érlelődtek láthatóvá a külön-külön csoportokban dolgozó, szervező **„klikkek"** munkálkodásai. A szociológusok Kemény István vezetésével elkészítették a cigány-életmód, sorshelyzet-kutatásaikat; hogyan is élnek Magyarországon a lakosság 3,5—4 százalékát kitevő **„másszínűek"**[26]. A stigmatizáció jegyei innét tovább vándoroltak. Kezdett kicsúcsosodni az a gond is, hogy hiába vezették be 1967-ben a Gyermekgondozási Segélyt, a lélekszám messze nem alakul a kívánalmaknak megfelelően, s ezért 1973-ban újabb népesedéspolitikai intézkedéseket hoztak. Ekkoriban látott napvilágot — 1972-ben — Gergely Mihály: **Röpirat az öngyilkosságról** című könyve, s ebben arra mutatott rá a szerző, hogy a világon a legtöbb suicídiumot Magyarországon követik el, s a **„morbus hungaricus"** járványa rohamosan terjed[27]. Az önpusztítás másik dobogós helyét szintén ez a nemzet birtokolja, hiszen az alkoholfogyasztásban is élen járnak a magyarok[28]. A szaporodó miértek kérdezését a rezsim mind gyanakvóbban figyelte, és közben arra is gondoltak, hogy az 1968-ban bevezetett Új Gazdasági Mechanizmus reformtörekvéseinek gátat vessenek, mert rájöttek, hogy a gazdasági decentralizáció a politikai autonomitások követeléseit vonja maga után. Különösen a szociológusok bizonygatták fölméréseikre hivatkozva, hogy **„gazdasági reformot csinálni képtelenség úgy, hogy a politikai intézményeket teljesen érintetlenül hagyjuk"**.

(Zárójelben jegyezzük meg, hogy a gazdasági reform ármeneti visszaszorítását bíráló, akkor még marxista értelmiségiek attól a perctől, hogy a margóra szorultak és kizárták őket az MSZMP soraiból, rögtön azt is kritizálták, amit akkor védelmükbe vettek, vagy éppen fordítva! Az 1973-as ideológiai párthatározat után a hatalomból kitessékelt balosok kasztja sértődött lett!)

A Párizsban megjelenő Magyar Füzetek10 számában elemezte Faragó Béla, hogy milyen nyugati, liberális szemmel nézve a demokratikus ellenzékhez tartozók lelki-szellemi helyzete: „... **a szamizdatosok alapérzése egy romantikus kiközösítettségen, elkülönülésen alapuló sérelem. Olyan sérelem, amely a sértett fél jobbravalóságában, igazában, hibátlanságában nem kételkedik. A kérdés csak az, hogy egy ilyen érzés nem éppolyan veszélyes-e, mint a Bibó által leleplezett ‚félelem', melynek a magyar történelem zsákutcáiban olyan nagy felelőssége van... Ez a kritikát mellőző hozzáállás, mellyel az ellenzék saját indulását nézi — ha valamit a saját szemükre felvetnek, az csak naivságuk és gyermeteg hitük abban, hogy a rendszer megreformálható — mindenképpen a (...) fejekbe bunkózott hivatalos ideológia győzelme. A ‚newspeak' meghonosáda úgy látszik elérte azt, hogy politikáról már csak a marxi eszmék fogalomkörében lehet gondolkodni. De mivel a népesség legnagyobb része ezekkel a dogmákkal szemben közönyös, a ‚közvélemény' teljesen depolitizálódott és csak a magánélet szférájában megvalósítható vágyakkal törődik. A ‚kisodródott' értelmiségiek pedig, mivel az ideológia bűvös köréből kitörni nem képesek, sem nem találnak utat valamiféle szélesebb közönség felé, melyet a közügyei iránt újra érzékennyé lehetne tenni, sem nem tudnak valamilyen alapvetően más alternatívát megfogalmazni. Így a hatalom — mely lassan a tökéletesen interiorizált ideológia ki nem mondásán alapul — és az ellenzék — mely végül is ugyanennek az ideológiának a nyelvén próbál meg e hatalom rossz lelkiismerete lenni — neurotikus párt alkotnak, ahol a fiú lázadása képtelen az apa értékrendszerén túlhaladni és végre szakítani ezzel az egészségtelen viszonnyal." (37-38. old.)**

Ha ebből a rövid, ám a lényeget jól ábrázoló megállapításból kiindulva nézzük a múltat, rögtön világosabb lesz, hogy a hajdani marxisták és lukácsisták — noha sorra zárták ki őket a pártból (Márkus György filozófust már 1968-ban) — miért nem tudtak monopol-ellenzékiek lenni?! Pedig — és ez tagadhatatlan tény — egészen a hatvanas évek végéig sokkal bátrabban és határozottabban léptek fel számos ügy védelmében, mint a népiek, vagy a többi rezsimbíráló csoport. Ebben a merészségben közrejátszhatott az is — akár igazak az erre vonatkozó, s pletyka szinten terjedő hírek, akár nem —, hogy a középütt, netán a középjobbon állók szerint, a demokratikus ellenzék valójában az őfelsége ellenzéke szerepét játszotta[29]. A hatalom így kifelé tudta bizonyítani liberalizmusát, s ezért cserében a hibákat balról kritizálók egyfajta védettséget kaptak. A vádaskodásban közrejátszott az is, hogy

mind a Charta 77, a csehszlovák polgárjogi mozgalommal szolidaritást vállaló jegyzék aláírói, mind az akció szervezői (34-en voltak) jobbára a kozmopolita urbánusokhoz tartoztak, s ezek az értelmiségiek — úgymond — másoknál nem tartották be a játékszabályokat[30]. A mozgolódásnak azonban egyre nagyobb híre lett, és sokasodott azok tábora, akik (közelről vagy távolabbról) érdeklődve figyelték az események alakulását. Például a **Szegényeket Támogató alap** (a SzETA) megalakulását, továbbá annak a tiltakozó levélnek a megfogalmazását, amellyel a prágai-terror perekre reagáltak (1979 októberének végén), de nagy port kavart a Kenedi János szerkesztésében megjelent Bibó-emlékkönyv 1980-ban. Hírek keringtek az úgynevezett konzultációs listáról, hogy akiknek a neve azon szerepel, azoktól nem lehet semmiféle jellegű írást közölni.

(Ezt a listát azonban bárki érdekelt kérte, nem láthatta, sőt, az is bebizonyosodott, hogy akik állítólag az elsők között voltak, azok publikálták sorozatban a „rázós" témáikat. De ez kitűnő alkalom volt a dilettánsoknak és lustáknak arra, hogy a listára hivatkozva legendásítsák elnyomott zseniségüket. És ragyogó lehetőség volt néhány szerkesztőnek is a bosszúra: a listára hivatkozva tanácsoltak el néhány belső és külső munkatársat a lapoktól, folyóiratoktól, állították félre a „borúlátókat".[31])

A még főleg felszín alatt dúló elégedetlenségi hullám sok szinten **„mozgolódott"**, és a jelenséget kívülről szemlélők észre sem vették, hogy nem egy ellenzéki csoport tevékenységéről van szó. De a többféle tervvel összeálltak sem a rivalizálás szándékával tömörültek. Ismét előtérbe került az urbánus-népi ellentét, s ez a művészeti-politikai élet majd minden területén kezdett érezhetővé válni. A Fiatal Írók József Attila Körének körülbelül 150 tagja volt 1979-ben (pályakezdő tollforgatók). Ekkoriban kezdett az urbánus szárny — és támogatóik — fölülre kerekedni, és a népieket akár szavazási csalásokkal is kiszorítani a vezetésből. A korábbi titkárt, Ördögh Szilvesztert nem választották újra, helyére Szilágyi Ákos költő és kritikus került, akiről köztudomású volt, hogy származása, neveltetése miatt mereven elutasított minden olyan alkotói törekvést, ami magyar. De mire a tagok észbekaptak, a hatalmat kezükbe kaparintották, és már az ő közreműködésükkel került sor a sokáig halogatott, majd nagy nehezen engedélyezett lakiteleki találkozóra (1979. május 18-19.). Ez a két nap fordulópontot jelentett a magyar művészetpolitika gyakorlatában[32]! A nagy nyilvánosság előtt komolyan összeütköztek a pártállam képviselői és az addig szinte **„tabu"**-ként kezelt nép-

ben-nemzetben-hazában gondolkodó fiatal írók, akik azt kezdték kérdezgetni a rezsimet támogató történészektől, hogy a magyarságnak miért nincs a tankönyvekben, filmekben igazi múltja, miért tagadnak le, másítanak meg tényeket. Miért nem lehet a trianoni békediktátummal elszakított területeken élő honfitársak helyzetével foglalkozni, miért zúzták be rögtön a kinyomtatás után (az akkor még élő, s legnevesebb költő) Illyés Gyula: **Szellem és erőszak** című könyvét, stb.

Az egész ügy érdekessége, hogy ezen az összejövetelen a későbbi híres szamizdatos írók, szerkesztők és munkatársak közül ott **SENKI** nem szólalt fel. Hallgatásukkal demonstrálták, hogy ehhez nékik semmi közük, hiszen csak magyar sorskérdésekről vitáznak, s a fölszólalók nem balról bírálják a rendszer működését. Az ellenzékiek mezőnye már ekkor kezdett — ha még nem is láthatóan — szétszakadni, de a határokat nem lehetett megvonni, mert számosan nem döntötték el, hogy valójában hová akarnak tartozni. A rezsim azonban szabályosan megijedt, s elkezdett kapkodni. Ennek első látható eredménye az volt, hogy a Kecskeméten megjelenő FORRÁS című folyóirat már bekötött és postázás előtt álló 1980/2. számából pengével kivágatták Csoóri Sándor **„Egy nomád értelmiségi"** című esszéjét, mert abban olyasmiket feszegetett a szerző: **„A század egyik durva paradoxona, hogy az ‚oly régóta várt és végre beköszöntő demokrácia' mindenből többet juttatott a lakosságnak, mint a demokráciából. Anyagi és szellemi javakból is többet, mint a politikai javakból."** (A kézirat később szamizdatként járt kézről kézre, és az AB Független — illegális — Kiadó 1982-ben megjelentette. (Természetesen, a tanulmány betiltásának híre óriási indulatokat kavart és 100-nál több neves művész tiltakozott a cenzori döntés ellen. A legfelsőbb párt és állami vezetőknek küldött levélre azonban nem kaptak választ az aláírók. Ezért a Fiatal Írók József Attila Körének újabb összejövetelén, 1980. október 30-án Szentendrén, **Lezsák Sándor** költő tiltakozott a hatalom önkényeskedése ellen, s utána pár nappal később megindult a lavina. A pályakezdőket tömörítő Kör (FIJAK) működését 1981 márciusában felfüggesztették, szankciókkal fenyegették azokat, akik szerepeltek a Bibó-emlékkönyvben[33], mind nagyobb rendőri nyomás nehezedett az 1979-ben alakult Szegényeket Támogató Alap (SzETA) alapítóira (**Havas Gábor, Iványi Gábor, Lengyel Gabriella, Nagy András, Pik Katalin, Solt Ottilia**), majd a hozzájuk csatlakozott Demszky Gáborra[34]. A lengyelországi események azonban tovább mélyítették a hatalom és a függetlenül gondolkodni, csele-

kedni akaró értelmiségiek közötti szakadékot. Mind többen látták, érezték, hogy valamilyen irányba lépni kell, s ha a rezsim nem ad lehetőséget a nyilvános fórumokon folytatható vitákra, eszmecserékre, akkor a hetvenes évek vége felé is — rendszertelenül — megjelenő szamizdat, a **Profil** mintájára újabbakat kell kiadni. Így született meg 1981-ben a **BESZÉLŐ**, majd sorra láttak napvilágot a különböző, sokszorosító eljárással készült folyóiratok: **HÍRMONDÓ, KISÚGÓ, ABC TÁJÉKOZTATÓ, DEMOKRATA**, aztán szamizdat lett a KISZ KB betiltott folyóirata, az **ÉGTÁJAK KÖZÖTT**, valamint az erdélyi magyar kisebbség helyzetét bemutató (Romániában szerkesztett) **ELLENPONTOK**, aztán a magyarországi környezetvédők, a Kékek lapja, a **DUNA KÖR HÍREI**, a békecsoportok sajtóterméke, a **DIALÓGUS ÚJSÁG**. (Ezek java része néhány szám után megszűnt, vagy új címmel átalakult.) A nem hivatalos újságok és a kiadói csoportok mellé fölsorakozott még az **INCONNU** képzőművészeti társaság is!

MIT TETT A HATALOM 1981-TŐL?!

Sok mindent, ám szinte eredménytelenül. A József Attila Kör működését ugyan felfüggesztették, de hosszas alkudozás után ismét engedélyezték a munkát, és 1981-től hiába kísérleteznek a gúzsbakötéssel[35]. A csoport jelesebbjei nem alkudtak. A rezsimnek sokáig nem sikerült megnyugtatóan rendezni a **Mozgó Világ** c. folyóirat ügyét sem. Az egész szerkesztőgárdát ugyan 1983 őszén leváltották, de a fiatal írók rögtön tiltakozó akciókat szerveztek, s ebbe bevonták az egyetemistákat is: 1983 októberének végén a budapesti ELTE-en, a Műszaki Egyetemen, a Képző- és Iparmévűszeti Főiskolán plakátokat ragasztottak a falakra, s ezek a Mozgó Világ sorszámozott címlapjait ábrázolták, felette ezzel a felirattal: **„Ha szereted, védd meg!"** Ilyen hangulat közepette tartották az ELTE Jogi Karán 1983. október 28-án este 18 óra és 21 óra 30 között mintegy 800 főnyi hallgatóság részvételével azt a vitát, amelyen Tóth Dezső művelődési miniszterhelyettes (azóta elhunyt) azt magyarázta, hogy miért volt szükség a hatósági intézkedésekre. Érveit nem fogadták el[36].

A rendőrség sem tétlenkedett: mind gyakrabban tartottak házkutatásokat a szamizdat újságok szerkesztőinek lakásán, keresték a sokszorosító gépeket, az utcán, nagy nyilvánosság előtt provokálták az ismertebb másként gondolkodókat. **„Hát a sábeszdekli hol maradt?"** — kiabálták Kőszeg Ferencnek, kilakoltatás-

sal fenyegették (amit aztán végre is hajtottak) Rajk László építészmérnököt, akinek a lakásán (Budapest, Galamb utca) működött egy szamizdat butik. Itt bárki vásárolhatta a nem hivatalos kiadók által megjelentetett folyóiratokat, könyveket. A rendszeres razziák során elkobozták[37] nagy példányszámban az 1982-ben megjelent **FEKETÉBEN** című irodalmi antológia példányait (a kötetet Kőszeg Ferenc és Lengyel Gabriella gondozta), pedig azt a hatóságok is tudták, hogy a könyv eladásából származó teljes bevételt a Szegényeket Támogató Alap segítségére fordították volna. De ez a szervezet is illegálisan működött. A fáradhatatlan nyomozói munka sikerének könyvelhetik el a rendőrök, hogy megszűntek olyan fontos újságok, mint a **KISÚGÓ**, a **TÁJÉKOZTATÓ**, a **MAGYAR FIGYELŐ**. Részben, vagy teljesen sikerült szétzilálni a **DIALÓGUS Békecsoport** amúgy is laza sorait, és vezetőjét meggyőzték, hogy csinálja ugyanazt a Hazafias Népfront védnöksége alatt, állami felügyelettel és támogatással. A **„divide et impera"** elve most is jól működött a gyakorlatban, de a hatóságok nem riadtak vissza a **„kemény kéz"** alkalmazásától sem. A katolikus bázisközösségeket az egyház legfelsőbb vezetőinek segítségével és az Állami Egyházügyi Hivatal direktiváival rémisztgették, vezetőjüket, Bulányi György piarista papot a püspöki kar rendszeresen bírálta. A csata az Állami Egyházügyi Hivatal létezéséig nem fejeződött be; az egyik legismertebb **„bulányista"** teológus, **Wildmann János** Svájcba diszszidált, és Zürichben **„EGYHÁZFÓRUM"** címmel független katolikus folyóiratot adott ki. A környezetvédők, a **KÉKEK** helyzete is sokáig csak rosszabbodott. Ez a csoport eredetileg a bősnagymarosi vízerőmű építése ellen tiltakozó szakemberekből (biológusok, erdészek, mérnökök) alakult Vargha János vezetésével, és sikerült rádöbbenteniük az ország lakosságát arra, hogy miféle merényletet terveznek ellenük. A hatalomnak kínos volt az egész, de mivel az építkezés előkészítését orosz utasításra kezdték, viszszalépniük azonnal nem lehetett, ám a terven kénytelenek voltak módosítani. A KÉKEK tiltakozó szöveget jelentettek meg a bécsi Die Presseben, és ezt az akciót az MSzMP KB központi lapja, a Népszabadság hevesen támadta, de azt kénytelenül beismerte a cikk szerzője, hogy az aláírók között számos híres közéleti és művészeti személyiség is található.

Az ellenzékiek kategóriához tartoztak még a hatalom szemében a fegyveres katonai szolgálatot megtagadók is. Ezt a mozgalmat Kiszely Károly indította el, miután a vallási-lelkiismereti okokból megtagadott fegyveres katonai szolgálat teljesítéséért

kiszabott börtönbüntetését letöltötte. Híveinek tábora egyre nőtt, s ügyükkel mind a katolikus hierarchiának, mind a Honvédelmi Minisztérium illetékeseinek egyre többett kellett foglalkozniuk[38].

A rendőri intézkedések nagyon eltérőek voltak; némelyeket sajtórendészeti vétség címén pénzbüntetésre ítéltek, másokat pszichiátriai kezelésre kényszerítettek. Az elektrosokkos **„gyógyítás"** legismertebb áldozata **dr. Pákh Tibor**, akit gyakorta tartóztattak le különösebb indok nélkül, és tettlegesen is bántalmazták. Ugyanakkor a nyolcvanas évek közepén taktikát változtatott a hatalom. Az urbánus és csak a szamizdattal foglalkozó ellenzékiek közül mind több személynek adtak nyugati útlevelet, mert jól tudták, hogy az amúgy is gyanakvó magyar nemzeti emigrációt ezzel a gesztussal polarizálhatják, két legyet ütnek egy csapásra, hiszen a politikai menekültek úgy vélekednek; miféle ellenzéki az, aki szabadon, több hónapos ösztöndíjjal utazgathat Amerikában, s miféle **„másként gondolkodó"** az, aki az emigráns szervezetek összejövetelein nem mer, akar előadást tartani, vagy ha mégis, akkor a jelenlévők rögtön látják; **„Ez se magyar gyerek, csak ezen a nyelven beszél."** (Utalás a zsidó származásra.) A taktikához tartozott, hogy a népiek közül is kiengedtek nyugati körútra írókat, ám azokat hazatérésük után mindig felelősségre vonták kijelentéseikért. (Például Köteles Pált[39], Csurka Istvánt.) Ebből aztán újabb bonyodalom lett, mert a népiek fölháborodtak, hogy az urbánusokkal általában kesztyűsebb kézzel bánnak, különben nem ad kölcsönt a Világbank, és a népi ellenzékieket nem védi a New York-i főrabbi. Ezzel a kör bezárult, mert a népiek ugye antiszemiták, a demokratikus ellenzék tagjai viszont magyarellenes baloldaliak, akik csupán a rezsim néhány cselekedetét bírálják, de az ország sorsának alakulásával nem törődnek.

Noha egyik megállapítás — VÁD — sem fedte a valóságot, a gyűlölködés szítására pont elegendőnek bizonyult. A demokratikus ellenzék soraiban is kezdett mind erőteljesebbé válni a széthúzás; akik nem utazhattak, azok irigykedtek, és azzal bírálták az ösztöndíjat, útlevelet kapottakat, hogy a nyugaton tartott előadásaik szövegei eltérnek az otthon hangoztatottakétól. Abban reménykedve taktikáznak, hogy ismét mehetnek Nyugatra. De egy újabb érdekes jelenség is megfigyelhető volt. A pár esztendeje emigrált, hajdani ellenzékiek közül is mind többen martak bele az otthoniakba, és fordítva. Például a Chicagóban megjelenő **Szivárvány** c. folyóirat 1986. májusi számában **Földváry Tamás**

támadta meg **Petri György** költőt. Földvári hajdan a Hegedűs András vezette Szociológiai Intézet vezető munkatársaként vett részt az 1979 októberében fogalmazott tiltakozó jegyzék összeállításában, az aláírók toborzásában, és ekkor még nagy barátságban volt Petri Györggyel. Földvári 1980-ban Angliában telepedett le, s alig fél évtized múltán úgy vélte, hogy Petrinek és társainak valahonnét valakik súgják, hogy mit is mondjanak, ugyanakkor a kormánypártiság gyanújából akarják kimosni magukat. **„Eszerint ők a manipulálatlan hang és a ‚nemzet lelkiismerete'. Üzenném neki: nahát, ezt annak mondd, Kedves Gyurikám, aki most jött le a falvédőről." (122. lap)**

Mit is akartak kezdetben az ellenzékiek? Addig a pontig egyetértettek a népiek és az urbánusok, hogy legyen plurális demokrácia Magyarországon. Ám abban a pillanatban eltértek a vélemények, amikor az került terítékre, hogy ezt a **„létező szocializmusban"** valósítsák meg, vagy ehhez másfajta politikai rendszer szükséges. A népiek java része nem lévén marxista[40], a fölhalmozódott bajokért a kommunizmust tették felelőssé, míg az urbánusok így vagy úgy, de haszonélvezői — voltak! — az 1948-tól hatalmon lévő rezsim politikai gyakorlatának. Az illegalitásba került hajdani marxisták „marginálissá" lett helyzetüket is ennek az ideológiának a szókincsével magyarázták, s részben ezért nem lett a szamizdat újságoknak nagy olvasótábora[41]. A népiek viszont fejjel mentek a falnak és éveken át képtelenek voltak az összefogásra, mert nem akartak semmiféle hatalmat birtokolni, de szolgálni sem!

Források és kommentárok:

1.) A népi mozgalom a harmincas évek közepén kedődött, amikor néhány radikális, keresztény értelmiségi azt követelte, hogy a hatalmas egyházi birtokok egy részét osszák szét a nyomorgó parasztok között. Ekkor láttak napvilágot a falvak szegénységét bemutató szociográfiák: Kovács Imre: **„Néma forradalom"**, Szabó Zoltán: **„Tardi helyzet"** és a **„Cifra nyomorúság"**, stb. Külön újságot adtak ki **„Kelet Népe"** címmel, s 1937-ben a **„Márciusi Front"** elnevezéssel alakult tömörülés programjában szerepelt ez a mondat: **„Nem vagyunk hajlandók a magyar nép sorsát kétes parancsuralomra, tülekvő diktátorokra bízni!"** A népiek elutasították a fasiszta ideológiát éppen úgy, mint a zsidó nagytőke befolyását az élet majd minden területén. (Művészet, gazdaság, gyógyítás.)

Részt vettek az antifasiszta mozgalomban, de 1945 után a kommunisták börtönbe zárták vagy emigrációba kényszerítették a népiek legismertebb vezetőit, tagjait, mert ellenezték az MKP egyeduralomra törekvését.

2.) Az urbánus elnevezés egy finom utalás a zsidó vagy filoszemita és kozmopolita „magatartásra". A két világháború közötti években vált ismertté, amikor az írók egy része a liberális és a baloldalisággal rokonszenvező **„Nyugat"** című folyóirathoz kapcsolódott, amit anyagilag Hatvany (Deutsch) báró — zsidó gyáros, aki pénzért vásárolt nemességet — támogatott. Magyarországon, értelmiségi körökben az urbánus szinonimája a **„lipótvárosi"**, mert Budapesten ebben a kerületben éltek a gazdagabb és ismertebb zsidó művészek, orvosok, közgazdászok.

3.) Ez a mozgalom 1945-ben kezdődött Magyarországon, s vezetője Bulányi György piarista tanár lett. Többször bebörtönözték, és mert gyakran került szembe a katolikus hierarchia vezetőivel, ügyével a pápa is foglalkozott. A **Beszélő** című szamizdat 1982/II. számában **Haraszti Miklós** írását közölte a „bulányistákról" és a Münchenben megjelenő **Új Látóhatár** 1986/2. számában pedig Hans-Henning Peatzke interjúja olvasható Bulányi Györggyel.

4.) Ez a csoport a bős-nagymarosi vízlépcső építése ellen kezdett tiltakozni. Az első igazi vitát kavaró tanulmány a **Valóság 1981/11.** számában jelent meg, szerzője Vargha János biológus-újságíró. Később számos neves személyiség írta alá a kormányhoz intézett tiltakozó jegyzéket.

5.) A Dialógus békecsoport egyféle pacifista tömörülés volt, céljuk sok tekintetben azonos a Nyugaton tüntető atomellenes fiatalokéval. Ideológiájuk meglehetősen zavaros, de a rendőrség mégis elérte, hogy működésük ne legyen eredményes. Az 1982-től kiadott Dialógus Újság 9 szám után megszűnt. Tevékenységükről bővebben az **Irodalmi Újság** (Párizs) 1893/3-4. számában lehet olvasni.

6.) A katolikus fiatalok közül néhányan a hetvenes évek közepén lelkiismereti okokra hivatkozva megtagadták a fegyveres katonai szolgálatot. Egyikük, börtönbüntetésének letöltése után mozgalmat indított, s 1986-ban már számos követőjük volt. Vezetőjük Kiszely Károly nyílt leveleket küldött az egyház vezetőinek, s ezeket publikálták a szamizdat újságok is. A legszélesebb körben ismertté vált levél a **Hírmondó 1985/1-2.** számában jelent meg.

7.) 1981-től 1986-ig több mint száz újságot, könyvet adtak ki. A sokszorosított magyar politikai szamizdat bibliográfiája is megjelent **Demszky Gábor** összeállításában. A plakátformájú tájékoztatót **Rajk László** tervezte.

8.) A népiek elsősorban a hivatalos csatornákat vették igénybe, s ott igyekezték átcsúsztatni írásaikat a cenzúrán. Ezért gyakran előfordult, hogy a már megjelent könyveket zúzdába küldték, az elkészült filmeket vetítési tilalommal dobozban tartották, de amikor a kultúrpolitikai döntéseknek híre ment, a rezsim kénytelen volt engedményeket tenni.

9.) A népiek tevékenységének Nyugaton történő publikálásának másik fő akadálya az lehetett, hogy a legismertebbek sem tudnak idegen nyelveken beszélni. Tolmács közbeiktatásával viszont nem akartak őszinték lenni. S még valami: egyfajta magyar betegség a nyilvánosság előli menekülés. A neves magyar írók, színészek, gondolkodók húzódoznak az interjúktól és olykor udvariatlan stílusban küldik el a riportereket.

10.) Közgazdász. Részt vett az 1956-os forradalomban, ezért 7 év börtönre ítélték, 1953-ban szabadult, de hosszú éveken át rendőrségi felügyelet alatt maradt. Külön engedéllyel fejezte be az egyetemet. Részt vett a Charta 77 képviselőinek prágai pere ellen tiltakozók akciójában, s utána ott volt valamennyi megmozdulásban. Magyarra fordította **Bill Lomax Hungary 1956.** című könyvét, s ezért ismét rendőrségi felügyelet alá helyezték, gyakorta tartottak nála házkutatást. 1985 novemberében kiengedték a Londonban élő beteg testvéréhez, aki azóta meghalt. Alapítója és vezetője a Magyar Október Párt-nak.

11.) Dalos 1943-ban született és a SzU-ból való hazatérése után lett tagja egy maoista csoportnak. A szervezkedésért héthavi — felfüggesztett — börtönre ítélték és kizárták a pártból. Az 1985 c. regényét a nyugatberlini Rotbuch Verlag adta ki 1982-ben, 1986-ban a brémai Donat und Temmen kiadónál jelent meg kötete a magyar ellenzékről **Archipel Gulasch** címmel.

12.) 1945-ben született. A maoisták vezetője volt, s 1969-ben letartóztatták, de nem ítélték el. Később munkásként dolgozott, s ekkor írta a **Darabbér (Lohn nach Stückzahlt)** c. kötetét, amelynek kiadását a magyar cenzúra megtiltotta. Nyugaton, a Magyar Füzetek (Párizs) gondozásában látott napvilágot. Többször folyt ellene bírósági per, de soha nem került börtönbe. A demokratikus ellenzék alapítója és a Beszélő című szamizdat folyóirat szerkesztője. Az SZDSZ tisztikarához tartozik, országgyűlési képviselő.

13.) 1941-ben született, az ELTE filozófia szakán végzett. Lukács György tanítványa volt. 1973-ban kizárták a pártból és elveszítette állását, legalisan nem publikálhatott.

14.) 1943-ban született, az ELTE filozófia szakán végzett. Lukács György tanítványa volt, 1973-ban Bencével és Márkus Györggyel kidolgoztak egy nagy feltűnést keltő filozófiai és módszertani bírálatot a marxista közgazdaságtanról, de ez nem jelenhetett meg nyomtatásban. A pártból viszont 1973-ban kizárták. Bencével közösen Marc Rakovski álnéven látott napvilágot Nyugaton **„A szovjet típusú társadalom marxista szemmel”** című könyvük (Magyar Füzetek 5., Párizs). 1977-től vesznek részt a demokratikus ellenzék munkájában.

15.) 1942-ben született. Szociológus. Már egyetemistaként tagja volt az MSzMP-nek. Az Országos Vezetőképző Központ főmunkatársaként számos tudományos kutatásban vett részt, de úgynevezett antimarxista magatartása miatt 1974-ben kizárták a pártból. 1980-ban hivatalos útlevéllel jött Nyugatra. A Szabad Európa Rádiónál szerkesztő.

16.) 1947-ben született, esztéta, újságíró. 1969-től nincs állása. Ellenzéki magatartásával 1977-ben lett ismert, akkor állította össze az első szamizdat újságot, a Profil-t. Szerkesztője volt a Bibó-emlékkönyvnek (1980). A Magyar Füzetek (Párizs) gondozásában két kötete jelent meg: „Tied az ország, magadnak építed” (1981) és az „Elhülyülésem története. . .” (1986).

17.) 1947-ben született. Szovjet irodalomtörténetet tanít az ELTE-n, de aktívan részt vett a demokratikus ellenzék munkájában is. 1986-ban hathónapos amerikai ösztöndíjat kapott a „Soros Alapítvány”-tól.

18.) Személye annyira ismert Nyugaton, hogy fölösleges bemutatni.

19.) Szociológus. Hegedűs András volt miniszterelnök szűkebb baráti köréhez tartozott, számos nyugati útjára elkísérte. Több nyelven beszél. A hatóságokkal 1969-ben került „kapcsolatba”, Konráddal együtt letartóztatták, de nem ítélték el. 1973-ban eltávolították a Szociológia című folyóirat szerkesztőbizottságából, s 1975-ben hivatalos kivándorló útlevéllel Nyugatra érkezett. Tíz éven át a dél-ausztráliai Flinders Egyetemen tanított. Fő kutatási területe az osztályelemzés és a városfejlődés. Több könyve jelent meg. Ismét publikál Magyarországon.

20.) Ez elsősorban a szociológia és a pszichológia területén volt érzékelhető, hiszen mindkét tudomány 1956-ig a tiltott területhez tartozott.

21.) A gyanakvásra az adott okot, hogy a szociológiai kutatásokat az a Hegedűs András irányította, aki 1956 októberében az oroszok segítségét kérte a felkelés leverésére. Ugyanakkor a rezsimbírálók mindahányan marxisták voltak — vagy maoisták —, és ismét előtérbe kerültek az antiszemita vádaskodások.

22.) Erről bővebben Zsille Zoltán ír az **„Egy önhit életrajza”** című könyvben. Magyar Füzetek (Párizs) 1985.

23.) Az újfasiszta csoport elítéléséről a Népszabadság tudósított 1966. május 20-án. Ezt a hírt vették át a nyugati sajtóügynökségek.

24.) A kommunista pártnak 1945 után lett tagja és az erősen sztalinista politikusok közé tartozott. Rákosi Mátyás támogatottja volt, s 1955-ben lett miniszterelnök. A forradalom kitörésekor Moszkvába menekült. Hazatérése után nem vállalt politikai tisztséget, de tagja maradt a pártnak. 1963-ban lett a Szociológiai Intézet igazgatója, s ebből a tisztségéből 1968-ban váltották le, mert ellenezte Csehszlovákia megszállását. Revizionizmus vádjával pedig 1973-ban a pártból is kizárták. Jelenleg nyugdíjas, de sokat utazik külföldön. Pályafutásáról 1985-ben jelent meg egy interjúkötet „**Élet egy eszme árnyékában**" címmel. A könyvet az interjú készítője, Zsille Zoltán adta ki.

25.) A hetvenes évek elején erősen bírálták a rezsimet, hogy március 15-én miért rakják ki a vörös zászlókat, amikor az csak magyar ünnep. (Az 1848-as szabadságharcot is az oroszok segítségével verte le a Habsburg-ház.) A hatalom erre kitalálta, hogy összevonják az ünnepeket: március 15., április 4. (az úgynevezett „fölszabadulás" napja) és május 1. (a munka ünnepe). Az egésznek új elnevézést adtak: **Forradalmi Ifjúsági Napok**. Így már indokolt lett, hogy lobogjanak a vörös zászlók. Ez az intézkedés váltotta ki az első nagyobb elméleti összecsapást.

26.) Az MSzMP KB 1961 júniusában foglalkozott komolyabban a magyar cigánykérdéssel, de csak elméleti jellegű döntéseket hoztak. Kemény István kutatásaiból egy fejezetet közöltek a Valóság 1974/1. számában, és majd 300 oldalas kötet látott napvilágot az MTA Szociológiai Intézetének kiadásában 1976-ban, ám a fölmérések eredményeiről jelentős fejezetek maradtak ki ebből az összeállításból is.

27.) A népesség rohamos fogyásának okaival Fekete Gyula író kezdett foglalkozni, s a hetvenes évek közepétől mind több nyilvános vitát kezdeményezett erről a témáról. Magyarországon három évenként annyi gyereket kapartak el 1985-ig, hogy az egyenlő Hirosima áldozataival.

28.) Az alkoholizmus témakörének, főleg a fiatalkorúak iszákosságának okait kutató Hajnal László Gábornak legjelentősebb tanulmánya a Kritika 1980/6. számában jelent meg: „Csak a reggelek borzalmasak, az ébredések. . ." címmel. A szerző az egyre sűrűsödő hatósági zaklatások elől 1981 nyarán Nyugatra emigrált. Münchenben él.

29.) Kétségtelen, hogy a demokratikus ellenzék nevesebb személyiségeinek egyfajta védettséget biztosított kommunista múltjuk, vagy a koncepciós perek idején kivégzett szülő, rokon mítosza. Pl.: Rajk László.

30.) A rendőrségi kihallgatások során némelyek elárulták a velük közreműködő népiek nevét, s azt is, hogy kik húzódnak az álnevek mögött.

31.) Nyilvánosságra ritkán hozzák az írókra kirótt szankciókat, de az érintettekkel mindig közlik, hogy milyen büntetést kaptak, s meddig tart a szilencium. Ám ezen a területen is történt változás, hiszen a **Magyar Nemzet 1986. augusztus 9-i** számában Vajda György művelődési miniszterhelyettes elmondotta a vele készített interjúban, hogy **Csurka István** írót meghatározatlan időre tiltották el a publikálástól, mert nyugati körútja során engedély nélkül könyve jelent meg, s hozzájárult, hogy előadásainak szövegét közölje a Szabad Európa Rádió.

32.) A vitán elhangzottak szövegét — a bevezető kivételével — erősen megkurtítva, de közölték a Forrás 1979/9. számában. A megjelenés után azonban nem sokkal visszavonták a folyóiratot, mert a rezsim szerint: elősegítheti a nacionalista indulatok fölkorbácsolását.

33.) A kötet megjelenése után az MSzMP PB részére Knopp András jelentést írt a szerzőkről, s javaslatot tett arra, hogy kiket milyen módon büntessenek, illetve mely anyagok nem egyeztethetőek össze a kommunista ideológiával. A titkosnak szánt szöveg kijutott Nyugatra és nyilvánosságra hozták a szamizdat újságokban is.

34.) Zsille Zoltán: Egy önhit életrajza, MFK 7. 1985. (Párizs) pp.: 287-288.

35.) A József Attila Kör működését gyakorta fölfüggesztették, új titkárokat választattak a tagsággal, de a kultúrpolitikusok szinte semmiféle más eredményt nem tudtak elérni.

36.) A vita teljes szövege olvasható az Irodalmi Újság (Párizs) 1984/1. számában.

37.) Az antológiában 33 szerző és 21 grafikus műve szerepelt. Megjelent 330 példányban, ebből 75 számozva. Az olvasókhoz, vásárlókhoz azonban csak igen kevés példány jutott el.

38.) A **Demokrata** című szamizdat folyóirat 9. számában olvasható, hogy 1986-ban a fegyveres katonai szolgálat megtagadásáért körülbelül 150-en voltak börtönben, s 20-an várták előzetes letartóztatásban az ítéletet.

39.) **Köteles Pál** a Debrecenben megjelenő Alföld folyirat szerkesztője volt, de amerikai körútja során bírálta a magyar népesedési és nemzetiségi politikát, azt, hogy a rezsim nem tesz semmit az elszakított terü-

leteken élő magyarok érdekében. Ezért hazatérése után fölbontották a szerződését, ezt nem hozták nyilvánosságra. Csurka esetét lásd a 31. pontnál.

40.) 1985. június 14-16-án a Pest megyei községben, Monoron összegyűltek az urbánusok és a népiek jelesebbjei, hogy tisztázzák a vitás kérdéseket. A találkozást a rendszer nem engedélyezte, de megakadályozni se akarta. A meghívottak száma 45 fő volt, ám nem tudtak közös nevezőre jutni, mert előjöttek a régi sérelmek. S ebben közrejátszott az is, hogy a Párizsi Magyar Füzetek kiadásában 1984-ben adtak ki egy tanulmánykötetet a **„Zsidóság az 1945 utáni Magyarországon"** címmel, s ebben ismét — súlypontozottan került előtérbe a népiek antiszemitizmusa. A vita akkor még nem mérgesedett el, de a tanácskozás komolyabb eredmény nélkül végződött.

41.) 1986-ban megszaporodtak a demokratikus ellenzék tagjaival szembeni rendőrhatósági intézkedések, de a későbbiek során a hírhedt III/3-as, belső elhárítással foglalkozó csoport vezetője, az osztály feloszlatását követően nyilvánosságra hozta, hogy a szamizdat újságokban publikálók közül sokakat — főleg a nevesebb, ismert személyeket — beszervezték és előre megbeszélték, egyeztették a megírandó témákat. (Népszabadság, 1990. aug. 14.). Talán — vagy részben — ezzel magyarázható, hogy az SZDSZ vezetői erőteljesen tiltakoztak a 6500 nevet tartalmazó besúgólista közzététele ellen!

A szerző életrajza

Hajnal László Gábor 1981 júniusában emigrált, és azóta cáfolhatatlan tényekkel bizonyította, hogy menekülése nem kirándulás. A hatvanas évek végén kapcsolódott azokhoz a „tiszta szívűek"-hez, akik népünk elsikkasztott múltjáért, az 1956-os forradalom eltiprása után vétlenül kivégzettek (főleg a fiatalkorúak és nők) félelem nélküli megemlékezhetőségéért perlekedtek. Ez utóbbi szándékáért elítélték (1970 áprilisában amnesztiával szabadult), de nem hátrált. Tagja lett a Fiatal Írók József Attila Körének, felszólalt (1979 májusában) a legendás hírű lakiteleki találkozón és a FIJAK működésének diktatórikus felfüggesztése után döntött úgy, hogy elhagyja az országot. Alkotói pályája a hetvenes évek derekán kezdett felfelé ívelni, neves lapok, folyóiratok közölték dolgozatainak egy részét (rengeteg maradt asztalfiókban), publikált a Valóság, az Alföld, a Kritika, az Élet és Irodalom, az Új Forrás hasábjain, számos antológiában szerepelt, fél tucat dokumentumfilm forgatókönyvének szerzője, ám látszólagos sikerei ellenére a „Türtek" és „Tiltottak" művelődéspolitikai minősítés peremén billegett. Konok és következetes térképezője volt a hazai valóságnak, és távozása után sem tudott — akart! — elszakadni a szülőföldjén történő események (szenvedések, küzdelmek) mindennapjaitól. Szociográfiák, tanulmányok, újságcikkek, rádiós kommentárok özönében csatázik, majd' valamennyi emigráns sajtótermék munkatársa, hétről hétre szerepel a müncheni székhelyű SZER különböző műsoraiban, NEMZEDÉ-

KEK címmel 1986-ban folyóiratot indított, s ennek égisze alatt öt könyvet is kiadott, de a Történelmi és Művészeti Szemle megjelenését 1988-tól szünetelteti, mert a gyorsan változó otthoni helyzet figyelését, alapos elemzését mindennél fontosabb feladatnak tartja. Saját utat járó író, nem akar elkötelezettje lenni a széthúzó, civakodó politikai-művészeti csoportosulásoknak, ugyanakkor tántoríthatatlanul elkötelezettje a népben-nemzetben-hazában gondolkodásnak, cselekvésnek, híve a keresztény erkölcsi alapokon nyugvó — épülő — Magyarország Európához tartozásának. Nem tartja célravezetőnek a bosszút, a „szemet szemért" ótestámentumi parancsolat könyörtelenségét, hiszen jövőt nem lehet gyűlölködve tervezni, de elvehetetlen jussának tekinti az eddig csak álmokban fogalmazódhatottakat. . .!

A kötetben szereplő fotók:

Tartalomjegyzék

A szerző
Nyugaton megjelent könyvei

,,CSAK A REGGELEK BORZALMASAK. . .''
Katolikus Magyarok Vasárnapja — Nemzetőr
Youngstown — München, 1982

,,HA A MOSOLYOK ELAPADNAK. . .''
Katolikus Magyarok Vasárnapja
Youngstown, 1984

,,A JÚDÁSIDŐ ÁRVÁI. . . ''
Weller Publishing Co. Ltd.
Toronto, 1985

EMBERMALOM
A szerző kiadása
München, 1985

HOLNAPTALANOK
Katolikus Magyarok Vasárnapja
Youngstown, 1986

PASSIO
Nemzedékek kiadása
München, 1988

ÜZENET AZ ÉLŐKTŐL
Katolikus Magyarok Vasárnapja
Youngstown, 1988

,,KERESZT A PORBAN. . .''
Katolikus Magyarok Vasárnapja
Youngstown, 1989

SELYMÁK
Katolikus Magyarok Vasárnapja
Youngstown, 1990

